Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor
Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links
Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

HARDSYSSELS AARBOG

UDGIVET AF

HISTORISK SAMFUND
FOR RINGKØBING AMT

40. BIND

KØBENHAVN

I KOMMISSION HOS P. HAASE & SØN
1946

Samfundets Styrelse:

Amtmand *A. Karberg*, Ringkøbing (Formand).
Redaktør *F. K. Erlang*, Ringkøbing (Næstformand).
Lærer *E. Jespersen*, Sørvad (Sekretær, Form. for Redaktionsudv.).
Lærer *H. C. Hansen*, Trabjerg (Medlem af Redaktionsudvalget).
Redaktør *Hans Lilholt*, Lemvig (Medlem af Redaktionsudvalget)
Forfatteren, Museumsforstander *H. P. Hansen*, Herning
Maler *Th. Kr. Hansen*, Hoven (Æresmedlem).
Tømmerhandler *K. K. Jensen*, Vem.
Lærer *J. Søndergaard Jacobsen*, Nørre Nissum.
Gaardejer *Kristian Raunkjær*, Lyhne, Ølgod.

Thomsens Bogtrykkeri. – Holstebro.

INDHOLD:

Side

Førstelærer *H. C. Hansen:* Altertavlen og Antemensalet i Borbjerg Kirke 5
Forstkandidat *Emil Bloch:* Gamle vestjyske Veje 47
Lærer *P. Pedersen*, Bjerregaard: Fra de smaa Skoler 71
Grosserer *Christen Daell:* Den gamle Vej 118
Rentier *Anders Tofting*, Humlum: Aamølle i Gudum 124
Førstelærer *E. Jespersen:* Mikkel Hindhede 136
Meddelelser til Medlemmerne 143
Stednavne-, Person- og Sagliste 144
Regnskab for 1945 ..... Omslagets 3. Side

Borbjerg Kirke set fra Øst. Laura Sørensen, fot.

ALTERTAVLEN OG ANTEMENSALET I BORBJERG KIRKE

Af *H. C. Hansen.*

Naar udensogns Folk første Gang træder ind i Borbjerg Kirke, er deres første Udbrud ofte: »Men det er jo en hel Domkirke«. De ser op mod Langskibets romanske Bjælkeloft, hvortil de gamle Egebjælker for 800 Aar siden skal være hentet i Trabjerg Skov, og mod de gotiske Hvælvinger over Koret og Korsarmene; men hurtig fanges Interessen af den store Altertavle.

Ved første Øjekast minder den om de sædvanlige Renæssancetavler, selv om den virker mere monumentalt end de fleste af den Slags. Kommer man helt op til den, ser man imidlertid en Række meget ejendommelige Alabastrelieffer, der er syv ialt, og de forestiller

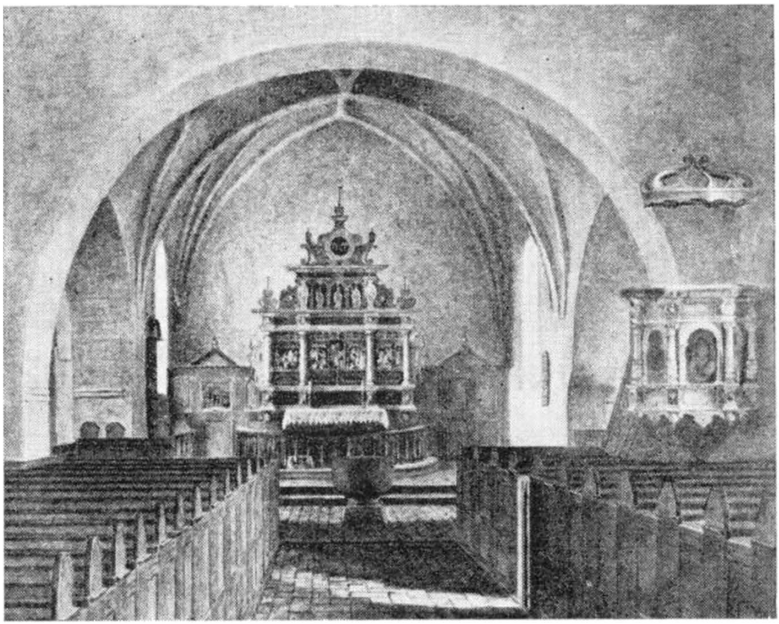

Borbjerg Kirke ca. 1900. Kristine Friis, pinx.

Træk af Legenden om Sct. Georg, eller, som han kaldes paa Dansk, Sct. Jørgen.

Oprindelig har de siddet i et Alterskab, men er senere indsat i den store Altertavle, der stammer fra Kristian den Fjerdes Tid. I Tavlens Topstykke er indsat tre usædvanlig smukt udskaarne sengotiske Træfigurer, der forestiller Sct. Jørgen, Jomfru Maria og en Pave. Foran Alterbordet staar et mærkeligt Antemensale [1]), et af de ældste middelalderlige Træskærerarbejder, som findes i Danmark. Det er en Efterligning af de saakaldte »Gyldne Altre« og fremstiller Træk især af Jesu Barndoms- og Lidelseshistorie.

Paa en ejendommelig Maade bærer Antemensalet og Altertavlen Bud fra tre forskellige Tidsaldre. Det romanske Antemensale med de naive bibelske Billeder

[1]) Ordet er Middelalderlatin og betyder »foran Bordet«.

er fra Kirkens allerførste Tid. De gotiske Alabastbilleder minder os om Riddertidens Kampaand og Senmiddelalderens Forstaaelse af Lidelsens Betydning. Og selve Altertavlen med dens gennemførte Symmetri giver os et Indtryk af Højrenæssancens Evne til at sætte gamle Billeder ind i en ny Ramme paa en saadan Maade, at det alt sammen danner en Enhed af stor dekorativ Virkning.

I den katolske Tid har Menigheden med Andagt og Tilbedelse set paa de hellige Billeder; men efter Reformationen gik det mærkværdig hurtig i Glemme, hvad de forestillede, dette gælder især Alabastrelieferne, og i lange Tider var Borbjerg Kirke landskendt, fordi der her fandtes en Fremstilling af Sagnet om Svend Felding, saaledes fortolkede man nemlig Figurerne. Men i Løbet af de sidste 100 Aar har man efterhaanden faaet Forstaaelse af Tavlens oprindelige Betydning, og Kunsthistorikerne har kastet Lys over interessante Forhold ved dens Oprindelse.

Første Gang, den nævnes i dansk Litteratur, er i Hofmans Fundationer (1759): »I Kirken er en anseelig forgyldt Altertavle med Alabastes Billeder, der forestiller den i den danske Krønike bekendte Svend Feldings Historie, saasom Kæmpen, der ej vilde have andet end Fruer og Jomfruer. Den stærke, danske Hest, som kunde bære 15 Skpd. Korn, som Mølleren flyede Svend Felding at ride i Strid med. Risens Hoved, som Svend Felding huggede af. Jomfruerne, som vævede den tykke Saddelgjord. Præsten, som afløser Svend Felding af sine Synder, førend han gaar i Striden, som altsammen med Alabastes Billeder tydelig er udført. Foruden denne er en kunstig Billedhugger-Altertavle lige overfor Kirkedøren, men uden Maling«.

I Pontoppidans Atlas (1769) siges det samme, men i sammentrængt Form, dog har han om den sidst nævnte Altertavle endnu en Oplysning: »Foruden denne findes en anden gammel Altertavle af Eg med Billedhuggerarbejde«.

Baade Hofman og Pontoppidan har deres Oplysninger fra Præsterne, og at de i dette Tilfælde stammer fra Præsten i Borbjerg, Christen von Hielmcrone (1748—89), stemmer desuden med, at han i en Indberetning, der i 1766 blev givet til Biskop Block i Ribe, skrev det samme næsten Ord til andet.

Der kan ikke være nogen Tvivl om, at den gamle Egetræs Altertavle er det nuværende Antemensale, hvis Historie følger senere. Her skal saa først fortælles om Altertavlen.

I Hielmcrones Indberetning staar der et Par Ting om Altertavlen, som Hofman ikke har. Det nævnes, at Hesten hed Dannebroge, og at det var 15 Pund Korn, den kunde bære; at Risens Hoved flyver langt fra Kroppen, og at Svend Felding ses knælende foran Præsten.

De forskellige Viseopskrifter vakler ogsaa mellem Skipund og Pund, det kan skyldes, at ikke alle har været klar over, at et Pund Korn omtrent svarer til 4 Tdr. Korn. Et Skipund er 20 Lispund à 16 Pund, altsaa 320 Pund.

Man kan egentlig undres over, at der, selv om der var gaaet godt 200 Aar siden Reformationen, ikke længer var nogen Tradition om, at Tavlen fremstiller Sct. Jørgens Legende. Selvfølgelig var de lutherske Præster hurtige til at udrydde Helgenhistorierne, men om Sct. Jørgen sang man da stadig i Folkevisen, og rundt om i Landets Kirker var han afbildet paa Altertavler og Kalkmalerier, men næsten overalt til Hest

i Kamp med Dragen. Og Billedet af Dragekampen er netop meget lidt fremtrædende paa Borbjergtavlen, idet den kun er fremstillet paa et lille Billede yderst paa venstre Fløj, hvor Sct. Jørgen staar paa Dragen og støder Lansen i dens Svælg. Til Tavlens andre Billeder findes ikke noget tilsvarende andre Steder i Landet, ligesom Folkevisen heller ikke kan give nogen Hjælp til Tydning af dem.

Det er næppe muligt at vide noget om, hvorledes man er kommen til den Formodning, at Tavlen skulde forestille Svend Feldings Historie; men det er jo saaledes, at man naturligt forbinder de Billeder, man ser, med Sagn. man kender, og Sagnene om Svend Felding og de Viser, der var digtet om ham, var kendt og elsket netop her paa Egnen, hvor man antog, at han stammede fra Nr. Felding ved Holstebro, saa det er ikke usandsynligt, at Hielmcrone har bygget paa en folkelig Tradition. I hvert Fald bevirkede de Oplysninger, han havde givet Hofman og Pontoppidan, at Billederne blev berømte Landet over, og naar man omtalte Svend Felding, blev Borbjerg Kirke ofte nævnt i samme Forbindelse, saaledes hos Suhm, der mente, at Svend Felding var en historisk Person, den samme som Svend Trundsen, Biskop Assers Fader: »I Borbjerg Kirke forestiller Altertavlen, hvorledes Svend dræber Trolden og befrier Jomfruen«.

Langvejs fra rejste Folk til Borbjerg for at se de berømte Billeder, saaledes kom (o. 1796) Etatsraad C. M. Vinther til Degnen Ole Westergaard (1790–1812) og forlangte at se Kirken. »Ja«, sagde Degnen, »skal vi se Kirken, saa lad os tage Salmebogen med«. Hvorpaa han tog en stor Bog ned fra Hylden. »Jo, det er en artig Salmebog«, sagde Winther, »det er jo

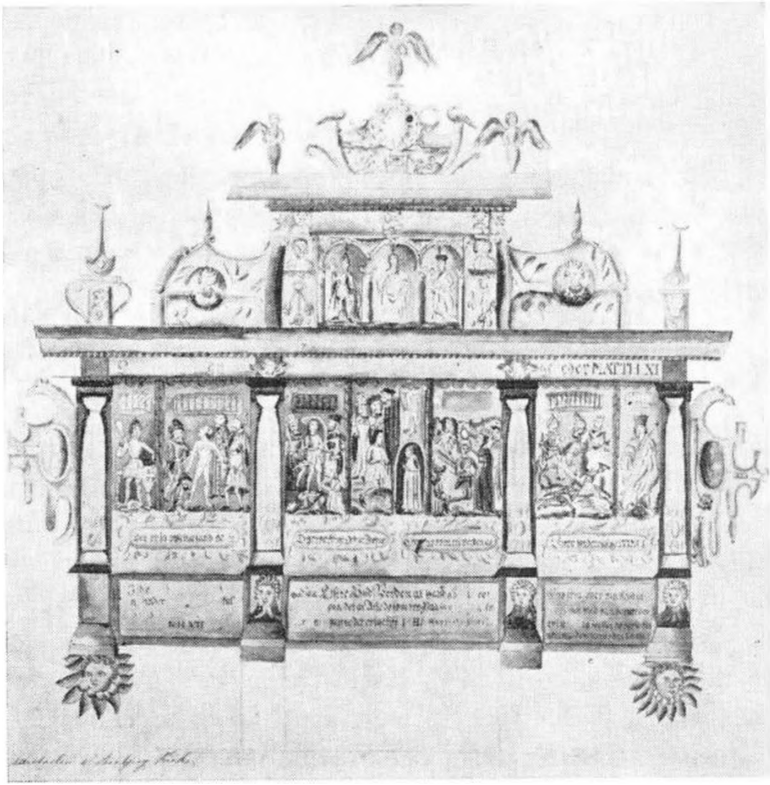

Tegning fra 1834. Nationalmuseet, fot.

Syvs Kæmpeviser«. »Ja«, sagde Degnen, »den bruger vi her«. Og han brugte den virkelig til Forklaring af Billederne paa Altertavlen. Da Winther senere fik en Tegning af Altertavlen at se, skrev han: »Tegningen efter Altertavlen i Borbjerg er just ikke det, som jeg bildte mig ind at have set for ca. 45 Aar siden; men de 4 Afdelinger: [1]) Om Kvindeslagtningen, [2]) Hans Indvielse af (ɔ: ved) Præsten, [3]) Hestens Sadling, [4]) Troldens Nederlag, er temmelig tydelig. Resten er mindre klar«. De her nævnte fire Billeder er de samme, som Hofman omtaler, idet »Kvindeslagtningen« aabenbart svarer til det, der siges om »Kæmpen«, der ej

vilde have andet end Fruer og Jomfruer«, og »Indvielsen« til »Præsten, som afløser Svend Felding af sine Synder«. »Kvindeslagtningen« er en misforstaaet Tydning af det andet Billede i Rækken, som forestiller den nøgne Sct. Jørgen, der skæres i Arme og Ben med Knive. »Indvielsen« er det fjerde Billede, hvor Sct. Jørgen bedende knæler foran et Afgudstempel, medens Afgudspræsten knæler inde i Templet. »Hestens Sadling« er det femte Billede, hvor Sct. Jørgen udrustes af Jomfru Maria og Engle, medens Hesten staar opsadlet i Baggrunden. Og »Troldens Nederlag« er Sct. Jørgens Kamp med en vantro Kriger.

Svend Felding er en folkemytisk Personlighed, der ligesom Holger Danske er blevet et Symbol paa den danske Nationalfølelse. Der er to Folkeviser om ham. Den, der har Interesse i denne Forbindelse, handler om hans Oplevelser paa en Pilgrimsfærd til Rom. Den anden om, hvordan han hentede Frøken Juttelille fra Tyskland hjem til Danmark, hvor hun blev Dronning. Det er Indholdet af den første, der her kort skal genfortælles, idet Versene citeres efter »Danmarks Folkeviser i Udvalg ved Svend Grundtvig« (1882).

»Det var Hr. Svend Felding,
han vilde gange til Rom;
det maa vel alle danske love,
at han dér nogen Tid kom«.

Paa Rejsen kom han til at bo hos en Jomfru, der satte ham øverst til Bords, idet hun antog ham for at være Kongen af Danmark. Han benægtede dette med Ordene: »Jeg er mig en fattig Bondesøn, er født i Danemark«. Hun fortalte da, at hun havde hørt, at de danske Mænd var saa fromme, og takkede Gud, at en af dem var kommet, for:

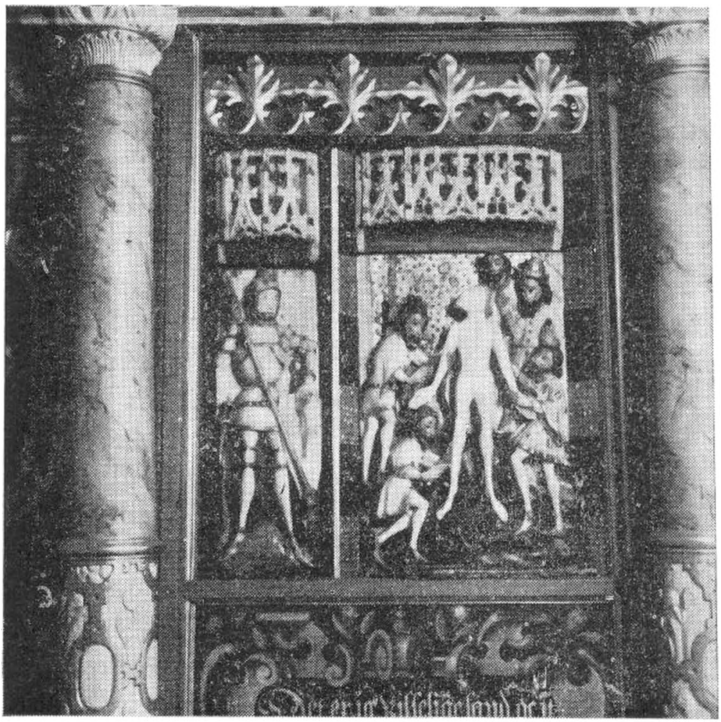

Altertavlens venstre Side. P. B. Kristiansen, fot.

»Her en Trold vant paa vort Land,
han lægger mine Lande øde:
han vil ikke have anden Kost,
end Fruer og Jomfruer til Føde«.

»Havde jeg Hest, og havde jeg Harnisk,
der mig var vel til Maade:
da vilde jeg gør'et for eders Skyld,
at bryde med Trolden en Stage«.

De kom saa med flere Heste; men saa snart Svend Felding lagde Haanden paa dem, faldt de til Jorden. Da kom en Møllermand og sagde:

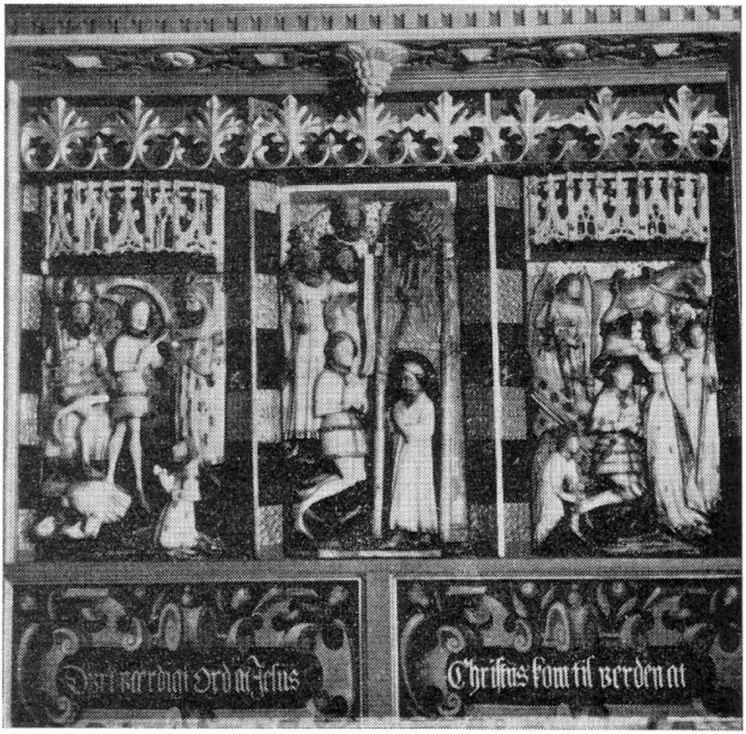

Altertavlens Midterparti. P. B. Kristiansen, fot.

»Alt haver jeg en dannebroget Hest,
er født i Sæbylund:
hvert Sinde han til Møllen gaar,
han bær vel femten Pund«.

»Hør du gode Møller!
du lad mig Hesten se!
er vi baade danske to,
vi stride mod Trolden led«.

Da Svend Felding vilde spænde Sadelgjorden fast, sprang den i Stykker. Femten skønne Jomfruer væ-vede da i Løbet af Natten en ny Sadelgjord,

»syv Alne lang og Kvarter tyk,
fem Spand udi sin Bredde«.

Ved det første Sammenstød med Trolden brast Svend Feldings Stage; men han udfordrede Trolden til at mødes med ham igen næste Dag. Derefter gik han i Kirke og tog det hvide Alterbrød og lod det sætte i sin Stage.

»Den anden Red, de sammen red,
de Hellede var baade vrede:
Trolden hans Hals den sønder brast,
hans Hoved drev langt i Hede«.

»Ud da ginge de Riddere ni,
de løfte Svend Felding af Heste:
»Land og Rige staar eder til Rede,
om I vil den Lilje fæste«.

Men han vilde ikke svige sin Fæstemø, der sad hjemme i Danmark. I Stedet bad han dem bygge et Herberg, og Visen slutter med Svend Feldings Ord:

»Gæster eder nogen dansk Pilegrim,
da sparer hverken Vin eller Brød!
de bede godt for Svend Feldings Sjæl,
naar han er for langen død!«

Da Winther havde set Altertavlen og faaet Degnens Forklaring paa Figurerne, fortalte denne ham Sagnet om Svend Felding, saaledes som det lød her paa Egnen, og som det omtrent 80 Aar senere blev fortalt for Evald Tang Kristensen af den daværende Ejer af Lergrav J. P. Damgaard, der stammede fra Borbjerg Mølle. Westergaard var en ualmindelig dygtig Fortæller, hvad hans Gengivelse af Sagnet da ogsaa bærer Vidne om. Vi har den i Winthers Optegnelse, saaledes som den er meddelt i Svend Grundtvig: Danmarks gamle Folkeviser 1. Del (1853).

»Svend Felding skal være født af en Trælkvinde i Nørre Felding, der ligger omtrent en halv Mil syd

Altertavlens højre Side. P. B. Kristiansen, fot.

for Holstebro. Han tilhørte en Ridder paa Landting, som ligger henved to Mil nord for samme Købstad, og tjente dersteds som »Dreng«, i hvilken Egenskab han just ikke nød den bedste Medfart. Engang blev han af sin Herre sendt til Viborg for at faa en Ridepisk beslaaet med Sølv. Det var i December Maaned kort før Jul, og Vejen til Viborg, som er en seks, syv Mil lang, gaar over øde Hedestrækninger. Paa Vejen blev Svend Felding overfaldet af et stærkt Snevejr og vankede forvildet omkring, indtil Mørket faldt paa, nær ved at fortvivle. Omsider saa han Lys langt borte, gik derefter og stod snart inde i Kalkbjerget Daugbjerg Daas; foran ham stod en vældig Bjergmand, som i korte Ord spurgte ham: »Hvorfra? hvorhen?

og i hvad Ærinde?« Svend tog Mod til sig og svarede kort og godt paa disse Spørgsmaal. »Godt«, sagde Bjergmanden, »det var ogsaa noget at jage et Menneske efter i sligt et Vejr over den vilde Hede; men har du vanket om paa Heden den hele Dag, saa er du vel baade træt og sulten og tørstig; sæt dig ned og faa noget at leve af«. Svend lod sig ikke nøde, men aad af Hjertens Lyst, og Bjergmanden satte nu en Kande for ham med de Ord: »Drik engang, og flyt saa dit Sæde«. Svend drak; men Sædet var en Sten, som vel seksten Karle med Brækstænger ikke kunde flytte. Han prøvede dog derpaa; men Stenen blev, hvor den var. Bjergmanden bød ham anden Gang at drikke, og nu kunde han rokke Stenen; og da han havde drukket tredie Gang, kunde han flytte den. Nu vilde Svend drikke end en Gang; men da tog Bjergmanden Kanden bort og sagde: »Nej, nu er det nok, for at du ikke behøver at være Hundedreng paa Landting, længer end du selv vil«. Saa gav han Svend sin Spadserestok med til Viborg for at faa den beslaaet. Stokken var en vældig Staalstang, og Svend tog den da næste Morgen med til Viborg. Han satte Stokken uden for Guldsmedens Dør og havde sine Løjer af Guldsmedens Svende, hvoraf to ikke med forenede Kræfter kunde bringe den ind i Værkstedet, medens han selv spillede med den paa Fingrene. Efter at have udrettet sine Ærinder gav Svend sig da paa Hjemvejen, afleverede Stokken hos Bjergmanden, som bad ham kun se ind til sig igen, hvis han skulde komme i nogen Forlegenhed, og Juleaften naaede han Landting. Der havde man for Skik, at Folkene den Aften fik saa meget godt Øl at drikke, som den stærkeste af Karlene paa een Gang kunde bære op fra Kælderen i Borgestuen. Svend bad, om han maatte

gøre det denne Gang. Karlene var ikke videre for at betro denne Gerning til slig en halvvoksen Knøs, men fandt sig dog deri, da han lovede for vist, at de ikke skulde komme til at fortryde det, og Husholdersken desuden borgede dem for, at de alligevel ikke skulde lide Tørst. Svend fulgte nu med hende ned i Kælderen; han saa sig om mellem de mange Øltønder og spurgte da, hvor mange han maatte tage. Hun svarede spottende: »Der ligger otte Halvtønder af den bedste gamle Øl, vi har; tag nu saa mange, du kan«. Svend bad da om et Tov, saa vilde han tage dem alle otte, sagde han. Husholdersken lo ad ham, men vilde dog ikke lade ham faa noget Tov, og saa maatte han da lade sig nøje med, hvad han kunde haandtere: een Halvtønde tog han under hver Arm, og to andre tog han i Hænderne ved Spunshullerne, og saaledes kom han da op i Borgestuen med de fire Halvtønder. Folkene gjorde store Øjne over de Fandens Kunster, men gav sig dog i Lag med Øllet og drak af Hjertens Grund tæt og længe og sov derefter, saa da Ridderen Julemorgen skulde i Kirke, fandt han hverken Kuske eller Karle. Langt om længe fik han dem da jaget op og maatte nu lade sig nøje med Historien om de to Tønder Øl, hvor utrolig den end lød. Svend blev ved at være Dreng paa Landting, men blev saa stor og uvane, han bar sig ofte kejtet ad og brød Redskaberne itu, som han skulde arbejde med. Der blev da klaget til Herren, og han vilde da give ham en Revselse med egen Haand; men Svend greb en Sten, som endnu ligger ved Borgporten, saa stor, at otte Karle knap kunde flytte den, løftede den op over sit Hoved og bad Herren lade sig være, om han ikke vilde have den i Hovedet. Da blev Ridderen ganske stille, bad Svend lægge Stenen paa sit Sted igen og

følge sig op paa Gaarden, og nu gav han Trællen sin Frihed, gav ham Løbepas og en Tæreskilling. Svend tyede nu først til sin gamle Ven Bjergmanden, som raadede ham til at søge østerpaa og tage Tjeneste der. Han gjorde da saa; men ingen vilde beholde ham i sin Tjeneste, for alle Vegne gjorde han gale Streger. I en Præstegaard, hvor han tjente, bar han Koen fra Kalven i Stedet for omvendt; hos en Degn fulgte han bogstavelig sin Ordre og kastede en gammel Hest over Kirkegaardsmuren, saa den brak Halsen. Da saa ingen vilde have ham i Tjeneste, tyede han atter til Bjergmanden, som sagde: »Ja, Styrke kunde jeg give dig; men Forstand til at bruge den maa den give dig, som er over os alle. Men gaa du nu og søg Kongen paa Haand, han kan bruge stærke Folk; lær rettelig at lyde, saa kan du vel engang lære at byde. Og for at du ikke skal gaa tomhændet fra mig, saa vil jeg give dig min Spadserestok; den slaar dig ikke fejl, naar du bruger den for en ærlig Sag«. Og dermed gik da Svend Felding i Kongens Tjeneste, som Viserne om ham videre melder«.

Der er al god Grund til at tro, at Fortællingerne om Svend Feldings Bedrifter var kendt og elsket i Borbjerg, og det er ikke til at undres over, at man glædede sig ved i Kirken at »have det alt sammen med Alabast Billeder tydelig udført«. Det var da heller ikke mærkeligt, at Omegnens Præster kom for at studere den berømte Altertavle. Den 30. December 1811 kom Præsten fra Vejrum J. B. Krarup (1798–1830). Han skrev en Indberetning om Undersøgelsen, der nu findes i Nationalmuseet, her noterer han, at der findes Levninger af Bogstaver og Tal, som nødvendig synes at være 1473, og forøvrigt holder han

paa, at Figurerne forestiller Svend Felding. Senere synes han dog at være kommet paa andre Tanker. Da Pastor C. F. E. Møller (1856–1867) indførte Hielmcrones foran nævnte Indberetning i Liber Daticus, tilføjede han nemlig en Bemærkning om, at Provsten i Hjerm A. F. Skov (1805–1828) i Forening med Hr. Krarup i Vejrum har meddelt Oplysninger, der viser, at det snarere er Sct. Jørgens Legende, der er forestillet. Det synes dog, at den væsentligste Grund til denne Antagelse maa søges i en Bemærkning hos Suhm, der om Svend Feldings Drab af Trolden siger, at denne Tildragelse har megen Lighed med, hvad der fortælles om Ridderen Sct. Jørgen.

Der staar ikke noget om, hvornaar de to Præster har fremsat denne Formodning, og man har øjensynlig heller ikke villet gaa ind paa Tanken, for 1. Juli 1834 sendte Pastor M. N. Schmidth (1832–1837) en Aftegning af Altertavlen til Professor Rafn [1]), og i et medfølgende Brev siger han udtrykkelig, at den forestiller Svend Felding; men det er ogsaa sidste Gang, man møder op med Eventyrhelten, og efterhaanden gør mere ædruelige Synspunkter sig gældende.

Da Pastor A. K. Damgaard (1839–1855) nogle Aar efter, at han var kommet til Sognet, begyndte paa en ny Liber Daticus, gav han heri en meget udførlig Beskrivelse af Altertavlen, uden Sammenligning den bedste, der hidtil var fremkommet. Han hævder først, at Billederne fremstiller en Helgens Historie; men da Svend Feldings Navn aldrig nævnes i nogen Helgenkalender, kan det ikke være ham. Desuden passer Afbildingerne slet ikke til Visen. Ganske vist antager han, at den nøgne Skikkelse er et Fruentimmer, som de tre sorte er i Færd med at flaa; men Afbildingen

[1]) Se Billedet Side 10.

udtrykker ikke andet end den i Korstogenes Tid almindelige Tro paa Tyrkernes Skamskænden. Han underkender alle de Forklaringer, der hidtil er givet af Billederne, og understreger, at Hovedideen i Billedrækken maa være Heltens Strid med Dragen, der er Kirkens Hovedfjende, Djævelen, og med Troens sorte Fjende, Tyrkerne, og han slutter saaledes: »Jeg kender kun lidet til Svend Feldings Historie; men det tør jeg med Vished paastaa, at den Vise, man har om hans Heltefærd, ikke indeholder Nøglen til Forklaringen af Altertavlen i Borbjerg Kirke«.

Derefter maa Svend Felding lidt efter lidt vige Pladsen for Sct. Jørgen. Svend Grundtvigs Ord i 1. Bind af Danmarks gamle Folkeviser, 1853, er dog endnu ikke helt klare: »Skønt det er en Fejltagelse, at denne Altertavle skulde forestille Svend Feldings i denne Vise besungne Bedrift, saa lader denne sig dog nok saa godt lægge ind deri, som enten Sct. Jørgens eller Sct. Michaels Historie, som man ellers senere har villet finde fremstillet paa den«. Men i første Udgave af Traps Danmark fra 1859 er der ikke længer nogen Vaklen: »Kirken har en Altertavle med ophøjet Arbejde i Alabast, forestillende i Virkeligheden Legenden om den hellige Georg, men efter Almuesagnet Svend Feldings Bedrifter«.

Det første Forsøg paa at forklare alle Billederne paa Alabasttavlen som en Fremstilling af Sct. Jørgens Legende blev gjort af Professor Løffler i 1880. Hans Redegørelse er optaget i O. Nielsens Beskrivelse af Hjerm og Ginding Herreder. Den næste større Fremstilling er givet af Dr. phil. Francis Beckett i en Afhandling: »Engelske Alabasttavler i Danmark« i Tidsskrift for Industri 1905. Efter at have forklaret Bille-

derne beskriver han Altertavlen i Vejrum, der ligesom Borbjergtavlen er af Alabast, men forestiller den hellige Katarinas Martyrium. Det er de to eneste af den Slags i Danmark, idet der dog paa Nationalmuseet findes en islandsk Tavle af samme Type. I Afhandlingen paavises det, at disse Tavler og andre lignende i England, Frankrig og Belgien stammer fra Nottingham i England. Her har i Tiden omkring 1500 været en stor Virksomhed til Fremstilling af Alabastreliefer. Dr. Beckett fremdrager en betegnende Enkelthed, der netop findes paa Borbjergtavlen. »Hvor Alabastreliefferne har bevaret deres oprindelige Farver, er Grunden, for saa vidt den skal være Grønsvær, malet grøn, og herpaa er der malet Blomster, der ser saaledes ud,

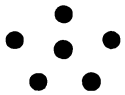

idet den midterste Plet er rød, de andre fem — eller fire — er hvide. Den er saa at sige »Nottingham-Skolens Signatur«.

For det femte og sjette Billede i Tavlen har han ikke kunnet finde skriftlig Hjemmel; men »efter hvad der senere hen skal paavises, maa det antages, at den litterære Kilde til Altertavlens Fremstillinger maa søges i en engelsk Sct. Georgs-Legende«. Denne Paavisning leder man dog forgæves efter i Afhandlingen; men som det vil ses af det følgende, kan en Sammenligning med en engelsk Alabasttavle i Frankrig sikkert give Forklaring paa de to Billeder.

Det antages nu almindeligt, at det engelske Alterskab i Borbjerg Kirke stammer fra Tiden omkring 1425. Men det er ikke muligt at sige, hvornaar og under hvilke Forhold det er kommet hertil. Som før

nævnt har man tidligere ment at kunne læse Aarstallet 1473 paa Tavlen, og det er ikke umuligt, at Tavlen er anskaffet dengang. De før nævnte tre sengotiske Helgenfigurer, der nu sidder i Altertavlens Topstykke, regnes at være fra ca. 1525; det er vel mest tænkeligt, at de har staaet paa Sidealtre, medens Alterskabet har været anbragt paa Hovedaltret. Det er heller ikke muligt at sige, hvorfor man netop har valgt en Fremstilling af Sct. Jørgens Legende; men den Omstændighed, at ogsaa den ene af de tre smaa Helgenfigurer forestiller ham, kan tyde paa, at han havde en særlig Tilknytning til Kirken, og det ligger nær at antage, at han har været dens Værnehelgen.

Omtrent samtidig med Reformationen havde Gotikken udspillet sin Rolle ogsaa i kirkelig Kunst og afløstes af Renæssancen, der især kom til at præge det Snedkerarbejde, som den nye Kirkeskik førte med sig: Stolestader og Prædikestole. Efterhaanden følte man ogsaa Trang til at faa andre Altertavler. De blev i Reglen forsynet med paamalede Bibelsprog eller med Billeder, især af Nadverindstiftelsen og Korsfæstelsen. Men det varede ikke længe, før Tidens almindelige Pragtglæde ogsaa gav sig Udslag paa dette Felt. Altertavlerne blev arkitektoniske, og i Billedfelterne indsatte man udskaarne Figurer. Da man i Borbjerg stod over for Løsningen af denne Opgave, valgte man at benytte de Ting, man havde i Forvejen, og gjorde det paa en saadan Maade, at Figurerne og Rammen gensidig fremhævede hverandre, og det hele kom til at staa med rene og klare Linier.

I Kirkens Regnskabsbog kan vi læse om, hvorledes denne Restaurering gik for sig.

»1639. Fortinget med Christen Snedker i Holstebro for den nye Tavle at gøre i Kirken for den liden Ala-

bastre Tavle at indsætte og forbedre, som blev sat i samme Tavle, eftersom han dertil var fortinget i Sognepræstens og Sognemænds Overværelse, givet ham til Arbejdsløn til hans Part 17 Rdl. 2 Mark, holdt ham til Kost 70 Dage hver Dag 1 Mark. Snedkerens Svend til Kost i 70 Dage hver Dag 16 Skilling. En Tømmermand, som huggede Rammen bag Tavlen, til Kost og Løn 2 Daler 3 Mark. 15 Mark Jern til Kroge, Hænger og Støtter til samme Tavle 1 Rdl. Smedeløn 28 Skilling. 1 Karl i Smedien 1 Dag til Kost og Løn 1 Mark. Vognleje for Snedkeren at age til Holstebro 12 Skilling.

I lige Maade fortinget med Jacob Maler for samme Tavle at male og staffere med hans egen Farve og Guld. I Sognepræstens og Sognemænds Overværelse givet ham til hans Part 30 Rdl. For Maleren at hente i Ølby og age igen 2 Mark«.

Der var paa dette Tidspunkt 2 Malere ved Navn Jacob: Jacob Molengracht og Jacob Bartholomesen, den første var født i Amsterdam, og den anden var fra Flensborg. De boede begge i Ribe og har malet i mange vestjyske Kirker. Det kan ikke oplyses, hvilken Jacob, der har været i Borbjerg; men der kan ikke være Tvivl om, at det var den ene af de to Ribe-Malere.

I det første Aarhundrede efter Reformationen ryddede de mange Steder af Frygt for Billeddyrkelsen grundig op i Helgenbillederne fra den katolske Tid. Det ser dog ud til, at man her paa Egnen har været tilbøjelig til at holde paa det gamle. I nogle af Egnens Kirker staar endnu de gamle katolske Altertavler, saaledes i Bur; her har man bevaret en senkatolsk Fløjaltertavle, hvor man bl. a. ser Sct. Jørgen, der væbnet med Sværd træder en frygtelig Djævleskikkelse under Fode.

Andre Steder var man mere forsigtig, idet man forsynede Billederne med en Advarsel mod Misbrug. Paa den Maade bar man sig ad i Vejrum, da man 1593 anbragte et Fodstykke under Sct. Katarinebillederne og malede nogle Vers paa det.

»Helligen Skal Man Icke Tiene
Men Tilbede Gud Vor Herre alene.

Dis Bilder er Sat for Ziir oc Pryd
Di Haffuer Ick Anden Krafft Och Dyd«.

Men da man 1639 brugte Sct. Jørgensbillederne til Altertavlen i Borbjerg, tog man ikke Forbehold af nogen Art. Man havde nu Kirkerensningen paa Afstand, og der var ikke længer Fare for, at nogen skulde falde paa at tilbede dem, og maaske var allerede dengang Betydningen af Billederne ved at gaa i Glemme.

Sct. Jørgens Legende er fremstillet i Kirker overalt i Europa, mest almindelig er han fremstillet i Kamp med en Drage, idet han enten staar paa Jorden eller sidder paa en Hest; men mange Steder findes ogsaa Billeder af de Pinsler, han maatte gennemgaa, og af hans Død. Billedrækken i Borbjerg er enestaaende i Danmark; men der findes enkelte Sidestykker i andre Lande. I Storkyrkan i Stockholm er der en Reliefserie, der i Emnevalg har stor Lighed med Borbjergbillederne: Torturen, Giftscenen, Sct. Jørgen foran Afgudstemplet samt et Billede, hvor Engle bringer Sct. Jørgen Vaaben. Uden for Norden er der i La Celle i Nordfrankrig en Altertavle med Alabastbilleder, der har megen Lighed med dem i Borbjerg, og denne Tavle kan, som før nævnt, være til Hjælp under Eftersøgningen af den Tradition, der ligger bag Bor-

bjergtavlens Billeder. Hensigten med nedenstaaende Redegørelse har været at finde ind til den Version af Legenden, der er fremstillet i Borbjerg Kirke.

Allerede i det 4. Aarh. er Sct. Jørgen kendt som Helgen. Det fortælles, at han var en kristen kappadokisk Kriger (Sancte Georgius miles Cappadox) af fornem Herkomst, der led uhørte Pinsler og til sidst dræbtes for sin Tro under en Kristenforfølgelse i Syrien 306. I de følgende Aarhundreder skildredes hans Standhaftighed under de gruelige Lidelser, der udmaledes med stedse stærkere Farver, og efterhaanden føjedes flere og flere Træk til Legenden, saaledes tilskrev man ham adskillige Mirakler, det fortaltes f. Eks., at han havde kaldt døde Mennesker tilbage til Livet.

I den østerlandske Kirke brugtes tidlig en billedlig Fremstilling af ham som den store Martyr, han afbildedes med Dragen (ɔ: Antikrist, Djævelen) ved sine Fødder og en kronet Jomfru (Kirken) ved sin Side, altsaa en Symbolisering af den gamle Tanke, at Martyrernes Blod er Kirkens Udsæd.

Selv om det var i den østerlandske Kirke, at Legenden om Sct. Jørgen var opstaaet, kom den dog maaske til at betyde mest i Vesteuropa, hvor især Normannerne kom til at elske den, og det hænger sammen med deres Ophold i Syditalien og paa Cicilien. Her havde Kejseren af Konstantinopel hersket i 300 Aar til noget før 900, da Araberne tog Herredømmet der, og der kan ikke være Tvivl om, at Grækerne har ført Dyrkelsen af Sct. Jørgen med til disse Egne. I første Halvdel af det 11. Aarh. kom Normannerne fra Frankrig til Syditalien, og de gjorde snart Sct. Jørgen til deres Skytshelgen i Kampen mod Muhamedanerne. Da de 1063 havde sejret over Fjendernes

uhyre Overmagt ved Cerame paa Cicilien, vidste man bagefter at fortælle, at de først og fremmest havde Sct. Jørgen at takke for Sejren. Han havde vist sig paa en hvid Hest med en Lanse, hvorpaa der flagrede en hvid Fane med et rødt Kors, og havde grebet ind i Slaget paa en saadan Maade, at de vantro maatte vige. De følgende 27 Aars Kampe endte med, at Normannerne havde Herredømmet over hele Øen; de var saaledes de første Korsfarere før Korstogene. Og da de nogle Aar senere var med paa det første Korstog, greb deres Skytshelgen ind paa afgørende Maade baade ved Antiochia (1098) og Aaret efter foran Jerusalem. Han blev nu kendt og elsket af Vesterlændingerne, og i det følgende Aarhundrede kappedes forskellige Folkeslag om at stille sig under hans Beskyttelse. Til Englands Skytspatron udnævntes han ved Synoden i Oxford 1220, hans Korsbanner blev Englangs Rigsfane, og det røde Kors i den hvide Bund er endnu det centrale deri.

Sagnene om Sct. Jørgen blev behandlet i Folkesange og i Lægmands Fortællinger. Man kendte Billederne af ham i Kamp mod Dragen og med den kronede Jomfru ved hans Side; men man forstod ikke Symbolikken og digtede Historien om den unge Ridder, der befriede Prinsessen fra den frygtelige Drage. Disse Fortællinger blev optaget i en Legendesamling, der i sidste Halvdel af det 13. Aarh. blev udgivet af den genuesiske Biskop Jacob de Voragine, og som kaldes Den gyldne Legende (Legenda aurea). Her er hans Beretning om Sct. Jørgen:

»I Libyen i Nordafrika var Byen Silene haardt plaget af en Drage, som boede i en nærliggende Sø, og som med sin giftige Aande pustede Pest og andre skrækkelige Sygdomme ind over Byen, saa mange af

dens Borgere døde. Man sluttede derfor den Overens-komst med den, at den hver Dag skulde have to Faar, mod at den skulde lade være med at ødelægge Byen. Men derved svandt Antallet af Faar betænkelig ind, og Overenskomsten blev saa ændret derhen, at den i Stedet for det ene Faar skulde have en ung Mand eller Kvinde. Der blev nu hver Dag kastet Lod mellem de unge, og den, som Loddet traf, blev sammen med et Faar ført ud til Dragen.

Nu hændte det en Dag, at Loddet faldt paa Kon-gens Datter, som overgik alle i Legemsskønhed og Finhed i Optræden. Herover blev der stor Sorg og megen Jammer i Byen; men ingen Klage hjalp. Hun klædte sig i sin smukkeste Dragt og gik ud mod Søen sammen med sin Ulykkeskammerat, Faaret, som hun førte med sig i en rød Snor.

Imidlertid kom tilfældigvis den unge Ridder Jørgen forbi. Da han saa, at hun græd, steg han af Hesten og spurgte, hvorfor hun var saa bedrøvet, og om han kunde være hende til Hjælp; men hun sagde: »Gode Yngling, stig hurtig til Hest, og skynd dig bort herfra, at du ikke skal lide Døden sammen med mig«. Men Ridderen sagde: »Jeg drager ikke bort, før du har fortalt mig, hvorfor du sørger«. Og da hun havde fortalt ham det, sagde han: »Frygt ikke, for jeg vil hjælpe dig i Jesu Kristi Navn«.

I samme Øjeblik viste Dragens Hoved sig over Vandet; men den unge Ridder svang sig hurtig i Sad-len, slog Kors for sig, og idet han i sit Indre paa-kaldte Guds Hjælp, kastede han med et velrettet Lan-sestød Dragen til Jorden, den blev ikke dræbt, men var dog ude af Stand til at kæmpe videre. Ridderen vendte sig nu mod Prinsessen og sagde: »Vær ikke ræd, Jomfru, men løs dit Bælte og bind det om Dra-

gens Hals«. Det gjorde hun, og den fulgte hende som en Hund, medens de vandrede ind mod Byen. Her vakte den selvfølgelig stor Forfærdelse blandt Borgerne; men Ridderen talte beroligende Ord til dem og lovede at dræbe Dragen, hvis de vilde lade sig døbe. Saa blev Kongen og hans Folk døbt. 22000 Mænd og en hel Del Kvinder og Børn blev døbt samme Dag, hvorpaa Ridderen drog sit Sværd og dræbte Uhyret. – Men i visse Bøger læses, at Jørgen dræbte Dragen ved det første Angreb«.

Første Felt. Kristine Friis, pinx.

Den sidste Bemærkning viser, at Jacob de Voragine har benyttet flere skriftlige Kilder. Det er øjensynlig, at der her er sammenarbejdet en Beretning om, at han dræbte Dragen siddende paa Hesten, med en anden, der fortalte, at han kæmpede til Fods, og det er den sidste, der er fremstillet paa Borbjergtavlens første Felt fra venstre Side, idet han dog her er bevæbnet med en Lanse, som han holder i den højre Haand, medens han i den venstre holder et hvidt Skjold med et rødt Kors.

Legenden beretter nu videre: I disse Dage under

Diocletians og hans Medkejser Maximians Regering begyndte Præfekten Dacianus en rasende Forfølgelse af de Kristne. Sct. Jørgen blev ogsaa ført frem for

Andet Felt. Kristine Friis, pinx.

ham, og da han blev spurgt om sin Stilling til Kristus, bekendte han sin Tro; han blev nu pint paa mange Maader, saaledes blev han skaaret med Knive, og der blev gnedet Salt i hans Saar«. Dette er fremstillet paa Tavlens andet Felt, hvor tre Bødler stikker ham med Knive i Arme og højre Ben, medens Dacianus interesseret ser til. Paa Billedet ses desuden en skummel udseende Person, som Legenden kalder en Troldmand, og som vel er den »fornemme Trold-

mand Athanasius«, som Dacianus lod tilkalde, fordi hans Undergerninger skulde overgaa Sct. Jørgens.

Denne Troldmand fik nu Ordre til at brygge en

Tredie Felt. Kristine Friis, pinx.

Giftdrik, der skulde kunne gøre det af med Helgenen; men han gjorde Korsets Tegn over Bægeret, og Giften gjorde ham ingen Skade. Dette er fremstillet i tredie Felt. Dacianus sidder paa en Trone, hvad der stemmer godt med, at Legenden nu kalder ham Kejser; Troldmanden rækker den næsten nøgne Sct. Jørgen Giftbægeret. Paa et Skriftbaand over hans Hoved har staaet nogle Ord, vel en Bøn, han har bedt

Ved Kejserens Fod ligger et halshugget Menneske, hvilket maaske skal antyde, at Sct. Jørgen i Stedet for at tage Skade af Giften nu fik Kraft til at kalde en

Fjerde Felt. Kristine Friis, pinx.

død til Live. Desuden ses en bedende Mand, der knæler foran Helgenen.

Kejseren forsøgte derefter med et Knivhjul og siden

med at sætte ham i en kogende Gryde, men uden at kunne gøre ham nogen Fortræd. Sct. Jørgen begav sig nu til Apollotemplet og bad saa stærke Bønner, at Bygningen styrtede sammen. I fjerde Felt ser vi ham i fuld Rustning, knæle foran Templet, og paa et Skriftbaand, der stiger lodret op fra hans Mund, har hans Bøn vel staaet. En hvidklædt Mand, der staar inde i Templet og bedende hæver sine Hænder mod Sct. Jørgen, er sikkert en Afgudspræst. Den hedenske Afgud i Skikkelse af en Djævel farer ovenud af Templet, medens Kejseren, Troldmanden og en tredie Person forfærdede ser til.

Alt dette gjorde et saa stærkt Indtryk paa Kejserinden, at hun omvendte sig til Kristendommen, hvorfor hun maatte lide Martyrdøden. Og til sidst slæbtes Sct. Jørgen til Retterstedet, hvor han efter at være blevet halshugget, indgik til Saligheden. Saaledes ender »Den gyldne Legende«.

Saa vidt mig bekendt er der ikke hidtil paa Dansk kommet en tilfredsstillende Fortolkning af Billederne i de næste to Felter, og andre Landes Forskere har ogsaa forgæves søgt at forklare lignende Billeder. Det fremgaar af en Afhandling i »The archaelogical Journal« 67. Bind 1910 af Paul Biver om »En engelsk Alabast-Altertavle i La Celle«. Denne Altertavle supplerer paa en mærkelig Maade Borbjergtavlen, og nedenstaaende Forsøg vil forhaabentlig vise, at en Sammenligning mellem de to Tavler kan hjælpe til Forstaaelse af Billederne i femte og sjette Felt.

La Celle ligger i Departementet Eure i det nordvestlige Frankrig, og Tavlen findes i Sognekirken der. Den er meget beskadiget, og tilsyneladende er det ikke klart, i hvilken Orden Billederne oprindelig har staaet, medens Rækkefølgen paa Borbjergtavlen ikke er til at

tage fejl af, og bruges denne som Ledetraad, kan den oprindelige Orden antages at have været følgende:

Paa det første Billede sidder Sct. Jørgen til Hest og støder Lansen i Dragen, bag ved ham ses Prinsessen i en bønfaldende Stilling og oven over hende Lammet. Paa det andet Billede døber han Kongen, Dronningen og Prinsessen; det tredie Billede forestiller hans Bekendelse foran Dacianus, og paa det fjerde ligger han halshugget foran Kejseren. Som man ser, suppleres Borbjergbillederne paa den smukkeste Maade.

Fra Altertavlen i La Celle. P. Biver, fot.

Det næste Billede viser Sct. Jørgen, der bliver kaldt tilbage til Livet af Jomfru Maria. Hun velsigner den unge Mand og rækker ham en hjælpende Haand, medens han med et forundret Udtryk i sit magre Ansigt rejser sig nøgen fra sine Ligklæder. Og paa det sidste Billede, der i næsten alle Enkeltheder svarer til Billedet i Borbjergtavlens femte Felt, udruster Jomfru Maria bistaaet af Engle ham til som Kriger at gaa ud i Striden. For at man ikke skal kunne tage fejl af Meningen staar der neden under Billedet: »Hic sca Maria Armatat Georgium«. (Her udruster den hellige Maria Georg).

Paa de to sidste Billeder opgiver Paul Biver at give

en Forklaring, der paa tilfredsstillende Maade kan faa dem til at passe ind i Sct. Jørgens Legende. Imidlertid er der paa Borbjergtavlens sjette Billede, hvor vi ser

Femte Felt. Kristine Friis, pinx.

den udrustede Sct. Jørgen i Kamp med en anden Kriger, fremstillet en Begivenhed, der paa en naturlig Maade fortsætter Fortællingen, saa der kan findes en klar Linie gennem den: Jomfru Maria opvækker Sct. Jørgen fra de døde og bevæbner ham, saa han kan drage i Kamp mod de vantro, den Tids Antikrist, saaledes som vi kender det fra den legendariske Fortælling om, at han kom Normannerne til Undsætning.

Sandsynligheden af denne Forklaring understreges

yderligere derved, at der i det sidste Felt er et Billede af Ærkeenglen St. Michael i Kamp med Dragen. Han var, som det blev udtrykt, »Den stærke Strider

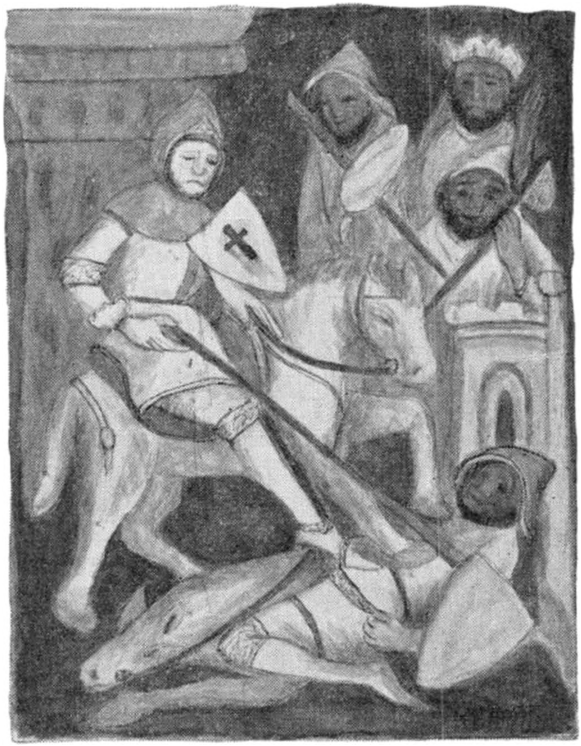

Sjette Felt. Kristine Friis, pinx.

mod den gamle Orm«, og man sagde om ham, at han i Dødsstunden modtog retfærdige Mænds Sjæle og førte dem til Paradis. Mange Steder finder man ham derfor ogsaa afbildet med en Vægt til at veje Sjælene paa. Naar Sct. Jørgen nu kæmper i Spidsen for Hæren, bliver det Sct. Michaels Opgave at tage sig af de Korsfarere, der falder og føre dem hjem til Gud. — — Der kan nu ikke længer være nogen Tvivl om, at det er Jomfru Maria, der er fremstillet paa Tavlens femte

Felt. Foran hende knæler Sct. Jørgen i sin Rustning, medens hun sætter Hjælmen ned over hans Hoved. En Engel spænder de gyldne Sporer paa hans Hæle, en anden kommer med hans Lanse og korsmærkede Skjold, en tredie tager hans Sværd op af en Kiste, og i Baggrunden staar hans opsadlede Hest.

Syvende Felt. Kristine Friis, pinx.

Det sjette Billede forestiller ham i Kamp med en Kriger foran en Borg; Krigerens Hest er styrtet, og selv ligger han paa Jorden, medens Sct. Jørgen dræber ham med Lansen. Oppe i Borgen sidder tre Mænd, der rædselsslagne betragter Kampen.

I sidste Felt har vi, som nævnt, Sct. Michael, der er afbildet saaledes, at Billedet af ham bliver symmetrisk med Sct. Jørgens i første Felt.

— — Tiden henimod Slutningen af det 15. Aarh. var paa mange Maader en Storhedstid for Borbjerg. Der boede dengang i Sognet en Række Storbønder, nærmest af den saakaldte Knapadel, og det har sikkert paa en eller anden Maade været medvirkende til, at man har faaet anskaffet de kostbare Sct. Jørgensbilleder til Kirken. Han hørte dengang til de mest yndede Helge-

ner, og i mange Kirker Landet over blev der holdt sær-lige Gudstjenester til Ære for ham, og næsten alle havde af en eller anden Grund Aarsag til at paakalde ham.

»Den ædle Guds Ridder Sct. Jørgen« stod som et Symbol paa alle Ridderskabets Dyder, og han blev derfor først og fremmest Rytteriets Helgen; men og-saa Jorddyrkerne paakaldte ham, dette skal hænge sam-men med, at Navnet Georgius betyder Agerdyrkeren. At man gjorde ham til Nattefrostens Bekæmper, stod maaske i Forbindelse med, at hans Dag var sat til den 23. April, paa Skellet mellem de to Aarstider. Hans Navn nævnes i Spidsen for de 14 »Nødhjælpere«, som blev paakaldt af Mennesker, der var i Nød og Fare, ikke mindst de spedalske bad til ham, og uden for mange Byer byggedes der til Hjælp for dem Sct. Jørgensgaarde. Der kan altsaa have været Grunde nok til, at man i Borbjerg med Tilbedelse og hellig Andagt saa op til Billederne af ham.

Som det var Reglen i de gamle Kirker har der op-rindelig været et Stenalter i Borbjerg Kirke. Rester af det ligger nu som Trappesten ved Præstegaarden. Men som de fleste andre Steder har man tidlig følt Trang til yderligere Udsmykning. Det kunde gøres ved at dække Altrets Forside med et Omhæng eller ved at sætte en Tavle af Træ eller Metal – et Antemensale – foran. Som det fremgaar af nedenstaaende, blev begge Maader skiftevis brugt i Borbjerg Kirke.

I Tiden omkring 1200 blev der rundt om i Nørre-jylland opsat Antemensaler af forgyldt Kobber. Af disse har man bevaret syv, og deraf er der kun to, som endnu har deres Plads i Kirkerne, nemlig i Sal, hvor det staar over Altret, og i Stadil, hvor det er indsat i en stor udskaaret Renæssancetavle, der me-

get minder om Borbjergtavlen. De andre findes nu i Nationalmuseet. Men der er Rester af eller Beretnin-

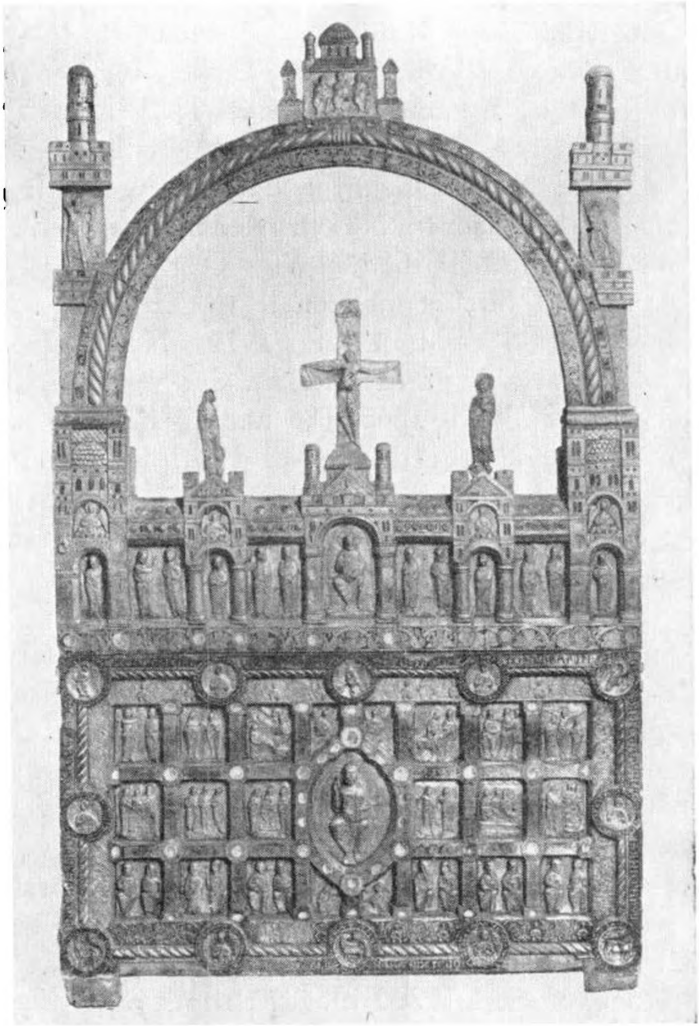

Sal Kirkes Altertavle.

ger om enkelte andre, og der er ikke Tvivl om, at mange flere Kirker har været prydet med »skønne, forgyldte Kobberbilleder«.

Et Sted i Landet, nemlig i Borbjerg Kirke, har man en Efterligning i Træ af disse gyldne Altre. Det er en Egetræstavle med udskaarne Billeder, der helt igennem svarer til dem, man ser paa de bevarede kobberdrevne Antemensaler. Der er ikke nogen Grund til at tvivle om, at Tavlen oprindelig er lavet til Kirken, og det maa betragtes som givet, at den fra første Færd har haft sin Plads foran Altret; og Undersøgelser synes at vise, at den oprindelig har været stafferet med Metalfarver, ligesom der endnu er Spor af, at den har været prydet med Bjergkrystaller, under disse har der vel som andre Steder været anbragt farvede Pergamentstykker, saa det hele har været et straalende Skue.

I Tidens Løb har man imidlertid flyttet rundt med den og til Tider behandlet den med en Ringeagt, som man nu har vanskelig ved at fatte.

Første Gang, vi faar noget at vide om Altret, er i 1680. Ganske vist nævnes Antemensalet ikke direkte; men af Sammenhængen ses det, at man ikke længer fandt det smuk nok som Alterprydelse.

Det havde været bevægede Aar. To Begivenheder især havde sat Sindene i Bevægelse. Den ene var Afslutningen af den skaanske Krig (1676—79), hvor mange af Sognets Mænd i Egenskab af Rytterbønder havde været med, og hvor man i Slaget ved Lund havde oplevet et frygteligt Mandefald. Om der faldt mange eller faa af Borbjergboerne, ved vi ikke; men man følte i hvert Fald Trang til ved et synligt Tegn at mindes Freden. Den anden Begivenhed, der fyldte Sindene med Angst for, hvad Fremtiden vilde bringe, var Tilsynekomsten af en mægtig Komet. Om den skrev Præsten Poul Knudsen saaledes i Kirkebogen: »Dette Aar 1680 sidst i December og først i Anno 1681 lod

sig en gruelig stor og sær forskrækkelig Komet se paa Himlen af Vesten mod Østen med Svans. Hvad dens Effekt vil være er Gud alene bekendt og bevidst. O, salige er de, som er døde i Herren. Gud trøste dem, som herefter skal leve. Gud bevare den gode Politi og kristne Regering samt vor gode lutherske Religion, at vi maa leve og dø gode Kristne og Guds Børn. Amen«.

Og i Kirkens Regnskabsbog for samme Aar læser vi:

»Føres til Indtægt et blomstret Katuns Forhæng om Altret, som Sognepræsten, Hr. Poul Knudsen, har foræret til Kirken.

Nok en ny Messehagel af rødt Fløjl med Guld Galoner paa, som nogle af Sognemænd og Ungkarle har foræret til Kirken til Taksigelse for den ønskelige Fred, hvorfor Gud rigelig vil være deres samtlige Belønner«.

Hvad der har bevæget Poul Knudsen, der fra 1674 havde været sin Faders Medhjælper og selv var Sognepræst fra 1681 til 1697, til at forære Kirken det blomstrede Forhæng, meldes der ikke noget om. Maaske var det Angsten for Kometen, maaske syntes han, at det gamle Antemensale ikke stod godt til den ny Messehagel og til den ny Messesærk, man havde anskaffet i 1671, da den gamle var stjaalet. Det havde nu staaet der i omkring 500 Aar og var ikke længer saa straalende som før, Farverne var skallet af, og Bjergkrystallerne var forsvundet. Som før nævnt blev det hængt op paa Muren lige over for Kirkedøren, hvor det hang 1760. Siden har man dog fundet, at Antemensalet burde sættes paa sin gamle Plads; der stod det nemlig i 1844, da Pastor Damgaard nævnede det i Liber Daticus. Men endnu en Gang er det blevet flyttet, for i 1880, da Arkitekt Uldall fra Randers foretog en Undersøgelse af Kirken, fandt han det paa

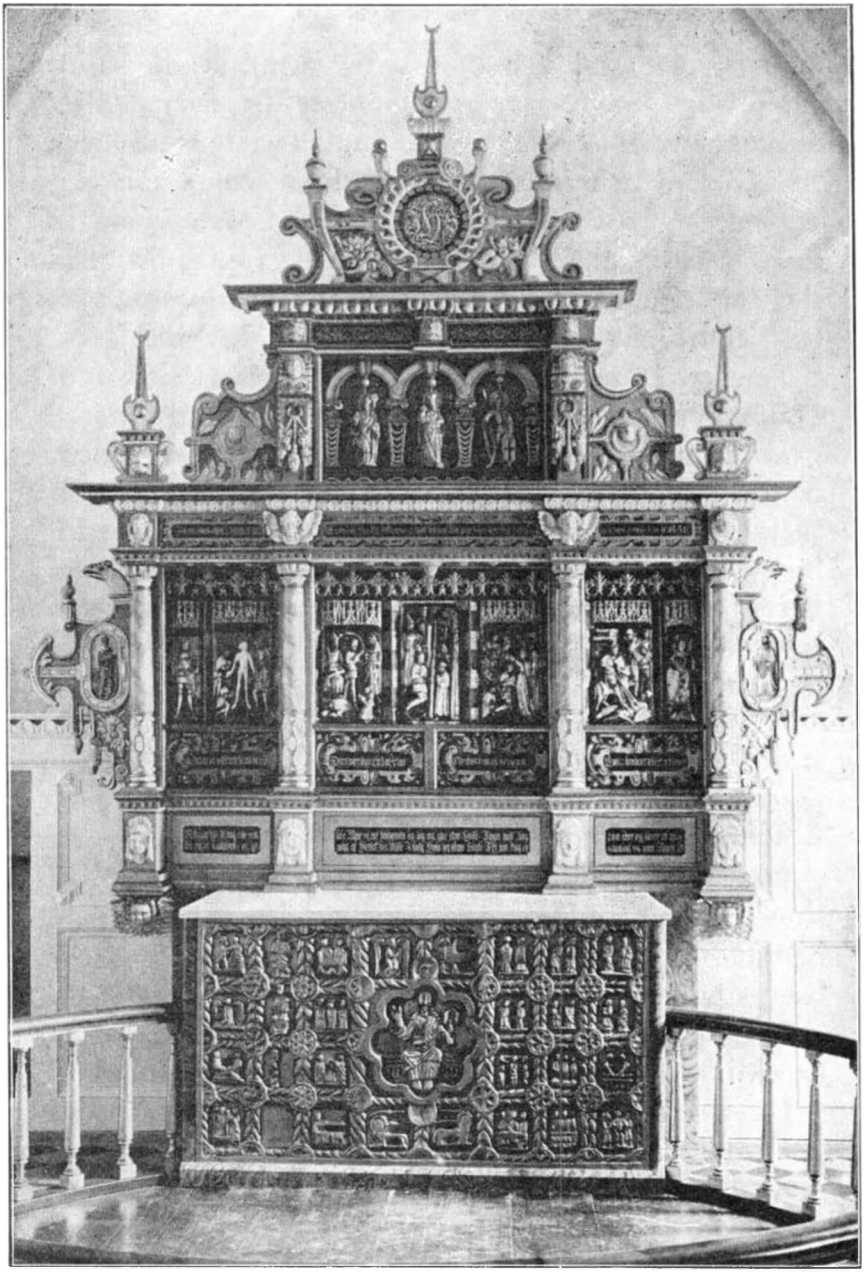

Borbjerg Kirkes Altertavle.

Alterbordet. Man har øjensynlig ment, at de solide Egeplanker kunde gøre god Tjeneste der, naar de blev anbragt med Billederne nedad. Fundet vakte stor Glæde i Sognet, ikke mindst fordi det blev nævnt som noget mærkeligt i Aviserne Landet over. Man fik nu en Forstaaelse af, at det var en sjælden og værdifuld Skat, der var fremdraget, og den gamle Altertavle, som man kaldte den, fik igen Hæderspladsen i Kirken.

I sin store smukke Bog »Gyldne Altre« (1926), hvor Nationalmuseets Direktør, Dr. phil Poul Nørlund indgaaende har skildret de kobberdrevne Antemensaler, har han ogsaa givet Forklaring paa Billederne i Borbjerg Kirke, de kan selvfølgelig ikke hverken i Skønhed eller i Tydelighed maale sig med Kobberbillederne; men de hører til samme Tid, og med Hensyn til Emnevalg og den Maade, de illustrerer Begivenhederne, ligger de paa samme Linie.

Nedenstaaende Forklaringer er fra Dr. Nørlunds Bog; et Par Billeder, som han ikke har nævnt, har jeg dristet mig til selv at forklare.

Midterpartiet forestiller, som paa næsten alle de gyldne Altre, Kristus paa Tronen, han holder den højre Haand opløftet til Velsignelse, og i den venstre har han en aaben Bog. Feltet er omgivet af Evangelistsymbolerne. Englen (Mattæus) og Ørnen (Johannes) i de øvre, Løven (Markus) og Oksen (Lukas) i de nedre Hjørner.

De to Sidestykker, der fremstiller Scener af Jesu Liv samt de 12 Apostle, er hver for sig delt i 4 vandrette og 3 lodrette Rækker.

Venstre Side har Billeder fra Barndoms- og Manddomshistorien. Her danner den midterste lodrette Række en Serie for sig, der synes at forestille Fremstillingen i Templet, øverst Josef, derefter Maria med Barnet,

og i tredie Felt den gamle Simeon; ved Siden af ham mangler en Figur, vel Anna. Det nederste Felt er tomt. Men ellers staar Billederne i kronologisk Orden. I nederste Række Bebudelsen (Gabriel og Maria) og Jesu Fødsel (Maria sidder ved Enden af Krybben, hvor Jesusbarnet ligger). I det tomme Felt i Midten har vel Besøget hos Elisabet været fremstillet. I anden Række først to Hyrder, i Rækken ovenover en Engel, som maa tænkes at tale til dem. Ved højre Side igen de to Hyrder ved hver sin Side af Krybben og i Feltet ovenfor de hellig tre Konger. Øverst er der først et ejendommeligt Billede af Jesu Daab. Jordans Flod er fremstillet ved en Række Bølgelinier, Jesus staar ude i Vandet, der naar ham op til Brystet, og Johannes ved Siden af. Det sidste Billede har ikke noget Sidestykke paa de andre Antemensaler, man ser to Mænd i en Baad, og nedenunder er der antydet nogle Bølger; det maa være Peders Fiskedræt.

Højre Sides to nederste Rækker fremstiller Lidelseshistorien. Først Jesu Indtog i Jerusalem; Jesus sidder paa Kvindevis, og to Mænd følger til Fods. I det næste sidder Jesus mellem to Disciple, den historiske Rækkefølge viser, at det skal være et Nadverbillede. Paa det tredie Billede ser vi Jesus, tilsyneladende nøgen, mellem to Jøder, øjensynlig paa Vej til Golgata. I næste Række har vi først Jesus paa Korset med Maria og Johannes paa hver sin Side, derefter følger de tre Kvinder ved Graven og endelig Gravlæggelsen. I de to øverste Rækker er der i hvert Felt to Figurer, de skal forestille Apostlene; men da de ikke er forsynet med Kendingstegn, er det ikke muligt at angive Navnene paa de enkelte.

Som man ser, er det udelukkende bibelske Billeder; Antemensalet danner saaledes en Modsætning til Al-

tertavlen med dens Martyrbilleder. Det første er romansk med den sejrende Kristus som det centrale, den anden er gotisk med den stærke Understregning af Lidelsens Betydning. De repræsenterer to Kunstretninger og to forskellige Kristendomsopfattelser, noget der gaar igen i snart sagt al kirkelig Kunst fra Middelalderen f. Eks. i Krucifikser og andre Korsfæstelsesbilleder. I de romanske er det Kongen, ofte med en Kongekrone, men altid som Sejrherren; i de gotiske er det den lidende, tornekronede Frelser. Og her er ikke blot Tale om to Stilretninger, men mere, at man har lagt Vægt paa forskellige Ting, saaledes som det er udtrykt i to Salmer, som Grundtvig har digtet efter middelalderlige Forbilleder: »I Kvæld blev der banket paa Helvedes Port« og »Hil dig Frelser og Forsoner«.

Saa ret forstaaet har de gamle Billeder i Borbjerg Kirke ogsaa noget at sige til vor Tid, og man bør ikke se paa dem som blot kunsthistoriske Sjældenheder.

Det er de ogsaa, og det var derfor naturligt, at Nationalmuseet i 1926 lod dem istandsætte (ved Konservator Niels Termansen). Baade Antemensalet og Altertavlen var blevet malet over med en kedelig brun Farve, og begge trængte til et grundigt Eftersyn. Man gik dog ikke saa radikalt til Værks, som da man 1913 restaurerede Prædikestolen og gav den de gamle Farver fra 1625; for ganske vist kunde man finde Jacob Malers Farver under den Maling, som senere var smurt paa; men man foretrak — og med Rette — at vælge nogle mindre spraglede, saa Tavlen blev dels belagt med Guld, dels malet med afdæmpede sølvgraa Farver. Og man ændrede mindst muligt ved selve Tavlens Form, man prøvede saaledes ikke paa at føre den tilbage til en Form som den, der er afbildet paa Teg-

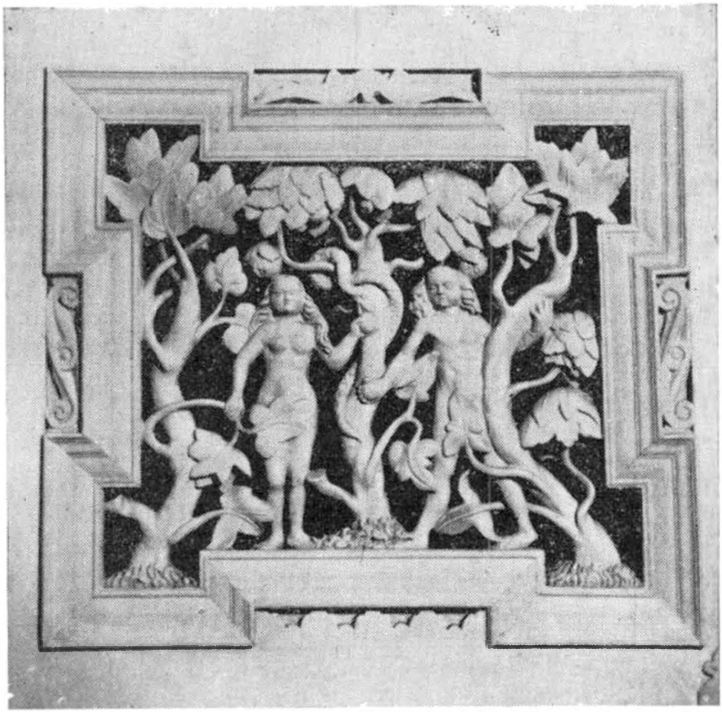

Adam og Eva. P. B. Kristiansen, fot.

ningen fra 1834. I »Vingerne« blev der malet Billeder af Peter — med Noglen — og Paulus — med Sværdet. Og samtidig istandsattes det smukke Træskærerarbejde, der forestiller Adam og Eva ved Kundskabens Træ, og som er indsat i Døren ind til Rummet bag Altret.

Selve Antemensalet blev belagt med Guld, og Borbjerg Kirke har altsaa nu igen som i Middelalderen et gyldent Alter.

Kilder.

Foruden de Kilder, der er henvist til i Teksten, har jeg benyttet følgende:

Ellen Jørgensen: Helgendyrkelsen i Danmark, 1909.
Chr. Axel Jensen: Katolsk Kirkeinventars Skæbne efter Reformationen. (I Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie, 1921).
Röhricht: Geschichte des ersten Kreuzzuges.
J. Roosval: Nya Sankt Görans Studier. Stockholm 1924.
Svend Grundtvig: Danmarks gamle Folkeviser II, 1856.
C. H. Hougaard Fey: Bogen om Skt. Georg og Dragen, 1941.

Desuden skylder jeg Arkivar i Dansk Folkeminde-samling Hans Ellekilde Tak for forskellige Oplysninger især angaaende Sagnene om Svend Felding.

GAMLE VESTJYSKE VEJE

Af *Emil Bloch.*

Fortsættelse fra Aarbog 1940.

MED KONGEVEJEN FRA RINGKJØBING TIL HOLSTEBRO

Rindum, Rennum — Bostedet, Hjemmet paa Banken — har givet Navn til Handelspladsen, den lille Købing derude ved Fjorden, Ringkøbing, som i 1325 benævnes Rænnumkøping. »Byen har været til og haft sit Navn i og formodentlig en god Tid før den sidste Kong Valdemars Tid« [1]).

I Hedenold blev en Gravhøj lagt paa Højden i Rindum, senere fandt Kristenfolket Stedet velegnet til Anlæg af Kvaderkirken, og paa de dødes Have stirrer nu de to Tidsaldre paa hianden. Højen er den, som et Sagn beretter skal være fremkommet af Jordindholdet fra den Handske, Trolden paa Holmsland i Arrigskab kastede mod Kirken, som han dog ikke ramte. Et andet Sagn fortæller, at Kong Rind skal være gravsat i Højen [2]). Præsten Johannes Paludanus beskriver i sin Indberetning 1638 Højen som »en liden smuk Høj, som synes at være med Hænder opkastet og med alle Haande Urter bevoksen saare lystig og smuk« [3]).

Desværre findes der grumme faa Kilder, som nøje kan fortælle, hvorledes Landskabet i Egnen har været prydet med Skov i historisk Tid. Ganske vist ses det af gamle Forleningsbreve, at der i Lundenæs Len, der bestod af fire Herreder, har været store Skove,

men det siges ikke bestemt, hvor disse har været. »Tæt ved Byen (Ringkjøbing) skal fordum have været en stor Skov« [4]). I »Kilen« mellem de gamle Storruter til Ribe og Horsens ligger Marken Skodsmose, der ogsaa staves Schorsmose. Saa vidt vides, kan Stavelsen Skod betyde Skov og Skodsmose derfor være det samme som Skovmose [5]). Det nuværende Byanlæg, Alkjær Lukke, kan betyde Ellekjær, »idet Al i Forbindelse med Kjær refererer til Elletræet« [6]). »Isager betyder utvivlsomt Egsagre og hentyder altsaa ogsaa til fordums Skov« [7]). I Fru Langes Skøde af 1642 paa tvende Gaarde i Koustrup i Velling Sogn og i Christian den Femtes Skøde af 1693 til Etatsraad Meyercrone paa Vennergaard meldes gentagende om Skov, Skovvogne og Skovsvin. Skovene maa saaledes ikke paa den Tid være ganske forsvundne« [8]). Det eneste Spor, vi i Naturen har at rette os efter i det nu saa dyrkede Land, er at lægge Mærke til, hvor den sejglivede Bævreasp forekommer, paa Steder hvor den har haft nogenlunde Fred for Plovjern og Kultur, eller hvor den lille Skovstjerne eller Konvallen titter frem i mosgroet Hede. I Klitvæsenets Plantage, Femhøjsande, som er anlagt for over hundrede Aar siden, beretter saaledes Bævreasp og Skovstjerne om gammel Skov.

Om Vejenes Tilstand her vesterude faar man af efterfølgende et Indtryk. 29. April 1558 fremkommer en saalydende Befaling til 18 navngivne Lensmænd: »Da Recessen om Broer og Veje ikke overholdes, og Kongen nu selv med det første agter at drage omkring i Riget, skulle de, hver i sit Len, strax istandsætte Adelvejene fra den ene Kjøbstad til den anden, saa alle Hulvejene blive ryddede, og alle Stenene, som ligge i Vejen til Urydde eller ved Siden, hvor Axelvognene

kunne støde paa dem, enten blive nedgravede i Jorden eller fjernede fra Vejen. Vejene skulle være 3 ½ sielands Al. vide overalt og 2 sielands Al. og 1 Kvarter mellem Hjulene. Vangeleddene skulle være 3 ½ sielands Al. vide, og hvor der er Pytter paa Vejene, skulle de fyldes med Sand og Ris. Daarlige Broer skulle uden Forsømmelse gjøres i Stand« [9]). I 1769 hedder det: »Landevejene her vesten paa Landet er meget slemme, de er ikke opmaalte, og ingen bekymrer sig om deres Forbedring« [10]). Hvad angaar Opmaaling, maa man have glemt eller ikke været bekendt med, at Ole Rømers Tjener, Niels Paulin, i 1696 med sin Milevogn kørte rundt i Nordjylland paa de store Hovedveje for »Provinciernes Mile at afdele« [11]) og ved samme Lejlighed lod anbringe jordfaste Milepæle paa Milehøje for hver Kvartmil. Paa et gammelt Kort med Teksten: »Alle store Veyes Maaling oc Afdeeling udi Selland, Jylland og Fyen, Slesvig, Holsten og Stormarn, 1697« [12]) er da ogsaa den vestlige Storrute afmærket. I 1840'erne lyder det: »Egnens Veje var i en meget maadelig Forfatning. De var nok indgrøftede og »Kongevaserne« d. v. s. Hovedvejene af anseelig Bredde, men dybt Sand er ikke godt at køre paa, og Vedligeholdelsen var meget mangelfuld« [13]. En senere Beretning siger: »Vejene blev gjort i Stand med Lyng, og Fyldet fra Vejgrøfterne blev smidt ovenpaa. Det skulde udføres en bestemt Dag, en Gang om Aaret, og Sognefogden mødte at paase Arbejdet. Hver havde sit Vejstykke, men det var ikke altid, de havde det i deres eget Sogn. Vedersøboerne havde deres Stykke ovre i Tim paa Hovedvejen ad Ringkjøbing. De skulde hver især levere Lyng til deres Vejstykke. Det første Vejen var gjort i Stand, var den meget ujævn. Det opkastede laa jo i store Klum-

per. Saa havde de selv Meldmad med dem og lagde sammen om at købe en Pægl Brændevin at skifte til det. Somme Tider fik de saa mange Pægle, at de blev fulde« [14]).

Selv om vi maa se bort fra Nutidens moderne og fortræffelige Vejvæsen, undergik Hovedvejene herude dog delvis en efter Datidens Forhold gennemgribende Regulering og Forbedring omkring 1780, foranlediget af Amtmand Hansen, Ringkjøbing, der var stærkt stemt for at forkorte Vejlængderne.

Vi begiver os nu videre ad den gamle Kongevej, som fortsætter i nordøstlig Retning, foreløbig i god og farbar Stand, i sit gamle Leje over No Sogneskel. Lidt Nord for Gaarden Gammeltoft fandtes over Heager Aa, ogsaa kaldet No Bæk, endnu indtil Efteraaret 1937 det gamle Vadested, som godt trods rivende Strøm kunde passeres baade med Hestekøretøj og Bil, men som nu er afløst af en Cementbro, efter at Vejen igen efter mange Aars Hvile er taget til Naade og udbedret for gennemgaaende Trafik. Ca. 1300 Al. Nord for Vadet krydses Kongevejen af en ældgammel Færdselslinie, som kommende langt østfra fører vesterud forbi Stedet, hvor den ældgamle Herregaard Volbjerg, Olberg, Wolbierig, Wolbergh, de Skrammers, Kragers og Rantzauers Borg laa, og hvis Voldsted endnu ses Syd for nuværende Volbjergs Lade.

Strækningen, vi har fulgt i sin smukke omtrent lige Linie fra Rindum gennem dyrket Land, gik i Vejens Velmagtstid delvis gennem øde, flad Hede, hvis faatallige Befolkning den »sorte Død« saa at sige helt havde taget i 1300 Tallet. Derfor ikke underligt, at den rejsende glædede sig ved forude at faa Øje paa Hebro Kro, der var kgl. priviligeret og laa lidt nordligere end den nuværende Hebro Gaard, i Svinget

ved Vejen østpaa ad Lybæk. Et Par Kampesten og lidt stenrød Muld er nu det eneste, der i den dyrkede Mark kendetegner, hvor den gamle Kro laa. Den sidste Kromand der, Mads Jeppesen, flyttede i 1855 Privilegiet over til Hee Kro ved den ny Chausse, det er den nuværende Gaard Nørtoft ved 7,4 Kilometerstenen Nord for Vejkrydset ved Hee. Den sidste Kromand her var Mogens Knudsen, hvem Befolkningen afkøbte Bevillingen for derefter at nedlægge Kroen. Engdraget ved Hebro har den Gang virket som en dejlig Oase i Ørkenen, hvor Studedrifterne kunde hvile og forfriske sig ved den store, vandrige Hover Aa, hvor en liden Vandmølle ogsaa ydede sin gavnlige Virksomhed.

De priviligerede Kroer ved den store alfare Vej har nok søgt paa bedste Maade at hævde deres Ry som anstændige Mad- og Logisteder, men der var langt imellem dem, set i Betragtning af Datidens langsomme Tempo, hvorfor Smugkroer, tit en liden lyngtækt, lerklinet Hytte, næsten overalt udfyldte Mellemrummene, og her kunde det vel til Tider være saa som saa med Renligheden, især for de mere forvænte. »Harsk Flæsk og Smør, tørt, haardt og muldent Rugbrød, bagt i oret Mel, tyndt, surt Øl og Fuselbrændevin, Finkeljokum, saaledes var den Fortæring, der bødes En i en skiden, lav Stue med Lergulv og fuld af Tørverøg« [15]).

Vi passerer Hee Bro, og foran hæver sig Hebro Bakker, som før var uregerlige Indsande, men nu er Plantage, og hvortil knytter sig et Vidnesbyrd om tidligere Tiders Usikkerhed ved Færdsel ad Alfarvejen i Ødet, idet der for mange Aar siden tæt ved Vejen opgravedes et Menneskeskelet, maaske af en ihjelslagen og bestjaalen Pranger. I samme Forbindelse kan nævnes, at der flere Steder ved den gamle

Kongevej i Tidernes Løb er fremdraget Benrade, i enkelte Tilfælde med Mordvaabnet, en Jernstang, ved Siden. »Voldsfærd af Tatere og Natmandsfolk spredte til Tider Rædsel, ja, 1717 skrev Amtmanden over Lundenæs og Bøvling Amter, at mange ukendte rejsende fandtes paa alfare Veje og Heder med Drabsmærker, og mange savnede kom ikke for Dagens Lys, førend Ravne og Krager forraadte dem i Kjær og Moser« [16]).

Snart derpaa staar vi ved en anden Tværvej. Dens gamle Leje er dog længere mod Syd, og dette kan spores tydeligt i Hebro Plantage og har bl. a. været den gamle Tingvej, som førte forbi Gaarden Ølstoft, hvor der i gammel Tid skal have været Smugkro, til Tingstedet ved Fjerdingskirken, Herredskirken i Hing Herred (Heingæhæreth), der i Præsteindberetningen 1638 beskrives som »ehn meget schiøn Kircke, opbygt aff graa huggen stien inden och uden; offuen i tornet ehr tuende kammere, ehn paa den sønder och ehn paa den nøhr siide med schydegabben ud aff, huor paa der siges ehn frue aff Wolberg ved naffn ild frue Elle skal undertiden haffue holdet hus, naar hun med sin husbond ej kunde foreenis« [17]). »Hing Herreds Ting holdtes her fra Hedenhold til Aar 1688. Med Lov skal Land bygges« forkynder den smukke Mindesten med Herredets Segl paa tæt ved Kirken.

Den videre Færd ad Storruten fortsættes gennem et meget øde og fladt Strøg, som indtil de sidste Aar har henligget i Hede, og hvor kun langt borte øjnedes et ensomt Bosted. Vejen gaar i sin gamle Skikkelse, og Grøfterne viser dens Bredde. Sine Steder begrænses den af høje Diger. Men lyt til de gamle Stednavne, som her raaber os i Møde fra Ulvehede, Kragelund Hede, Birkekjær og Tudsemose. De lyver ikke, og hver især fortæller saa meget. Og lyt til Bæv-

reaspens smaa, runde Blade, der ringler for det mindste Vindpust som en sagte, puslende Melodi, der luller og visser for Fortidens Minder — for den gamle Mor Skov, der ligger begravet dernede under Lyngtæppet. Saa sent som i 1776 fældedes en Ulv i Hjortemose i No.

Ved det trebundne Sogneskel, hvor Hee, Thorsted

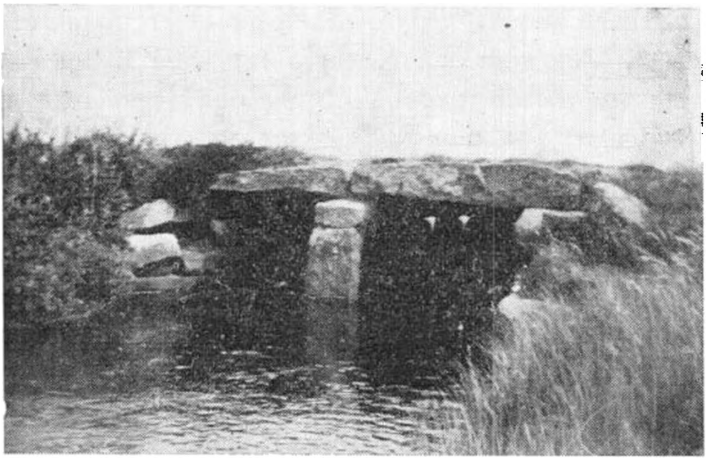

Broen ved Rytterborg.

og Tim Sogne mødes i Kongevejen, leder en smuk, stensat Bro i Nærheden af Ejendommen Rytterborg den nu sparsomme, lokale Trafik over Høbro Bæk. Gammel og minderig ligger den der i al sin klodsede Skønhed, men Afløsningen synger vel om føje Aar for dens Dør, og den vil vige for en skinnende Cementbro, der vel med sine rene Linier rummer Stil og Form, men mangler den sødmefyldte Poesi. I Øde gennem Hede og Kytter snegler en Del af Vejen sig videre i aflagt, forrevet og sandstormshærget Tilstand frem mod Toftborg (Togballehus), en enligtliggende Ejendom, som i forrige Tider levede af Skænkeri for

de farende. Betaling for nydte Genstande afkrævedes ikke, men paa Bilæggeren stod en gammel høj Hat til at kaste Skillingerne i efter Behag og Skik. Den forlængst døde lille Smugkros Bygning gik op i Luer 1935. Ca. 1000 Al. længere fremme staar vi ved et for Egnen historisk Vejkryds, idet Kongevejen her deler sig i to Dele, den rigtig gamle, der svinger skarpt i Vest, og dens Arvtager fra 1783, der fortsætter lige ud.

Inden vi drager videre ad Kongevejen, maa vi lede efter en Vej, som paa Kort fra før 1800 Tallet er antydet som forbindende Volbjerg og Hee Kirke med Hovedruten paa tvende Punkter og sikkert har spillet Rolle i længst svunden Tid. Siden Tidernes Revolution paa Landopdyrkningens Omraade i større Stil har sat sit Præg paa Landskabet, er den næsten gaaet helt til Grunde, til Dels flyttet omkring i Stumper og Stykker. Den har skilt sig ud fra Vasen mellem Rindum Kirke og No Bæk og ført i Nord over Heager. I Engen Syd for Gaarden Lille Volbjerg og lige Øst for Chausseen ses tydeligt en lille Stump af den som et bredt, højt opfyldt Vejlegeme, hvis Maal i Syd peger i den angivne Retning. Vejen har ført videre i Nord, Øst om Volbjerg, og vi genfinder den i et gammelt Vadested, hvor Stenene tydeligt ses, over den Vandingskanal, som i sin Tid blev gravet af Hovbønderne lidt Syd for Volbjerg Mølleaa. Nu opslugt i Mark drog Vejen i sin Livstid direkte mod Ting og Kirke i Hee, tog saa Sigte mod Nordøst, skar Chausseen ved Nørtoft og kommer nu atter til Syne Øst for Sønderkjær og Nørrekjær, hvor Ruinerne af en solid, alderstegen Stenbro eller Stenkiste i det kæragtige Terræn beretter om Vejens Betydning i svundne Dage. Følgende Banelinien et Stykke og krydsende denne tager Vejen Retning mod Øst og Nordøst, ind-

til den atter munder ud i Kongevejen, hvor Hvingel-Ejstrupvejen skærer denne. Lige Øst for Timgaard gik tidligere en bred Vej Syd paa. Den kan endnu spores med dens sivgroede Grøfter i Grønsværen, lidt længere Syd herfor til Dels tilsandet i Hedebrinker, men taber sig saa i dyrket Mark. Gamle Kort viser herfra den snirklede Vej som stødende til Kongevejen, hvor føromtalte Vej fra Hee Kirke ogsaa stødte til. Der fortælles, at der for et Par Menneskealdre siden ved Timgaard stod en Vejviser med Paaskriften: Ringkjøbing, og man faar Indtryk af her at have i hvert Fald en ældgammel Driv- og Tingvej.

Enten man nu vil betragte det som en meteorologisk Mærkværdighed eller ej, siger gammel Folkesnak der paa Egnen, at Tordenbyger fra Sydøst altid standser ved den gamle Landevej, hvor de opløses og forsvinder vesterud over Havet, men at tredje Dagen efter kommer Uvejret altid igen.

Vi vender tilbage til det egnshistoriske Vejkryds og drager vestpaa ad den middelalderlige Storrute. Gennem nuværende Tim Stationsby førte Vejen forbi Timgaard, der »ligger i en ubehagelig Egn omringet af Lynghede. Landevejen løber tæt forbi, og Kirken ligger i Nærheden, samt en Mølle, hvor det er vanskeligt at komme over Aaen. Vejen herfra til Holstebro er kedsommelig og vildsom over Bække, Heder og Sumpe« [18]). Før 1785 var Vejen meget hulslidt og vanskelig at passere, men den blev da reguleret og en anden ny Vase anlagt« [19]). Paa hele den to Mile lange Tur fra Ringkjøbing har det for forrige Tiders vejfarende ikke ved Vintertid været let at finde Vej i dette flade og øde Terræn, kun faa fremtrædende Punkter fandtes der at tage Varsel af. Fra omkring 1700 Tallet var der Milepælene, som nu alle er for-

svundne. Om der har staaet andre jordjaste Sten som ved flere af Storruterne, vides ikke, i saa Fald er de nu borte. Paa Videnskabernes Selskabs Kort af 1803 er indtegnet Milepæle, hvor de paa det Tidspunkt fandtes. Siden da er mange forsvundet paa store Stræk, til Tider vel byttet om. Saaledes ses paa Kortet ingen Milepæle afmærket paa den ældste Kongevej ad Timgaard, mens alle Pælene ses at være til Stede paa Vejen af 1783, hvortil de antagelig er overflyttet ved dens Anlæg. Nu er ogsaa de borte.

Som et tydeligt Vartegn tonede dog Timgaard med sine 28 Alen høje Mure og tvende Taarne frem. Men ak, hvor forandret! Knud Gyldenstjernes skønne, stærke Borg er sunket i Grus, men i Folkemunde og paa Prent lever rige, sagnomspundne Minder fra svundne Dage. End staar en Rest af den gamle Lade med dens Indhold af mægtigt Egetømmer, og mellem dens hvide Murtavl springer det historiske graasorte Bindingsværk frem som en manende Skrift. »Ogsaa jeg er underkastet Forgængelighedens Lov, og den vil engang fælde Dom over mig, som den gjorde det over min stolte Borg!« synes den at sige, mens den stirrer over mod den grønne Borgbanke, hvis Silhouette tegner sig mod Nordhimmelen. Og i Sivene derude i Voldgravene hvisker og tisker det: »Der var engang — — —«.

Over Tim Aa, Mølleaaen, fører tvende Broer, og ved den vestligste ligger Brogaard, der var kgl. privil. Kro, og hvor Birketing og Dom holdtes til Tider. Ifølge Privilegium af 23. Juli 1784 skulde de agende og ridende svare Afgift for Overfart. I 1840 købtes Kroen af Niels Sivertsen, som havde Vedligeholdelsespligt af Broen med Ret til Bropenge. En Dag kørte en Mand over med Læs og spurgte da Niels Sivert-

sen, hvad han skulde bøde i Bropenge. »Kørte du rask eller sinne?« spurgte denne. »A kior saa sinne, saa sinne!« svarede Manden. »Saa skal du lide fire Skilling, var du kørt rask, skulde du have sluppet; fordi du kørte sinne, sled du mere paa Broen!« kom det lunt fra Niels Sivertsen. Nu er Kroholdet en Saga.

Peder Gyldenstjernes Lade paa Timgaard.

Ca. ti Bøsseskud frem, og Vejen svinger i Nord om Timblytækte Kirke, der i Størrelse og Skønhed bærer Vidne om de Gyldenstjerners Storhedstid. Og fra Taarnets Glamhuller bæres de tvende Klokkers Røster, naar de lyder, viden om anført af den dybttonende »Skt. Johannes«, der vel er den største Klokke i nogen Landsbykirke i Jylland [20]). Her ved Kirken, hvor Adelvejen svinger i en blød, rund Bue, udvider den sig i en Trekant lig et middelalderligt trekantet Torv ved Adelgaden i nogle af Rigets ældste Købstæder, og betegnende er det ogsaa, at der her »østen for Kirkegaarden staar en rund, afdrejet Kampesten, som deraf er mærkværdig, at den, medens det saakaldte Thim Marked holdtes her, brugtes til et Spotte-Sted, hvor de, som begik Tyveri eller andre Uordener paa Mar-

kedet, blev opstillede til almindelig Beskæmmelse« [21]). Paa Bytorvene stod som bekendt Kag og Gabestok. Tyvstenen er nu forsvundet og Markedet flyttet til Stationsbyen.

Med Bugter og Sving fortsætter den stadig gode Vej med den gamle Præstegaard og Lundsgaard paa højre Haand mod Husmølle Bro, som er det gamle Overfartssted over Sogneskellet Madum Aa. Broen er en Plankebro, men Tømmeret gammelt og solidt og fuldt af Taphuller fra tidligere Brug andet Sted.

Oldtidsskoven her paa Egnen er jo nok forsvundet paa et tidligt Tidspunkt, idet Jorden er blevet inddraget til Agerbrug, men at der i Middelalderen har været nogen Skov, melder Navne som Riskjær og Lundsgaard om, og en Landgildeliste fra før 1683 siger, at Lundsgaard, den største Enkeltgaard i Sognet, har svaret 1 Skovsvin og 1 Skovvogn til Timgaard [22]).

Ad Alfarvejen og andre Veje stævnede Herredsfolket sammen til Tinge ved Madum Kirke. Ulfborg Herredsting holdtes her fra 1638 til 1688, og fra 1688 til 1778 var her fælles Tingsted for Ulfborg og Hing Herreder, idet Tingstedet ved Hee nedlagdes. Efter 1778 blev Tingstedet i Ringkjøbing.

Nu helt ukendelig som alfar Rute arbejder Vejen sig videre gennem Madum Plantages mægtige Sande, hvor før den af Sandflugt udslettede By, Nørby, laa, mod Gaardene Bjerg og Nygaard. En Arm af Vejen udskiller sig i Madum Plantage og gaar lidt til Øst gennem Langbjerg Plantage for atter at tage ved mellem Bjerg og Nygaard, hvorfra Vejen drager ganske forladt gennem Plantning, Hede, Sande og lidt dyrket Mark efter Ulkjær, idet den skærer et lille sydøstligt Hjørne af Staby Sogn. Syd for den lille Gaard Knudstrup forener den gamle Vej sig med Kongevejen

af 1783. Selv gamle Folk her paa Egnen aner intet om, at denne Vej ad Tim og Madum er gammelt kongeligt Hærstræde, de tror alle, at Vejen af 1783 østerpaa er den rette. Saaledes glemmes et Kapitel gammel Historie.

Idet vi vender tilbage til Vejkrydset Nord for Toftborg, begiver vi os paa Tur ad den Rute, hvorom

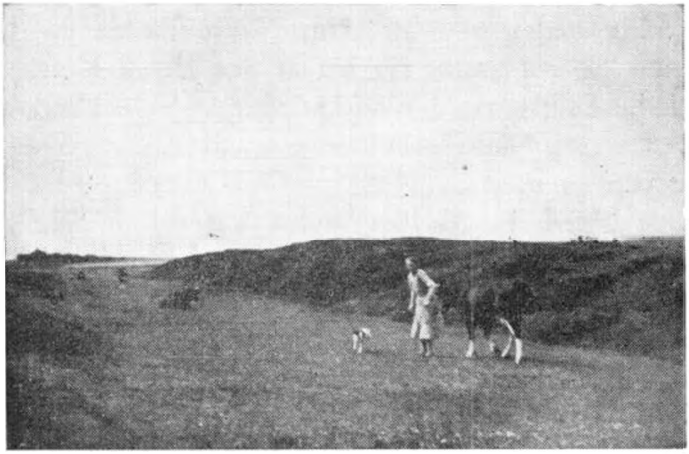

Den aflagte Kongevej ved Knudstrup.

Birkeskriveren paa Timgaard, P. M. Nødskov, i 1787 bl. a. fortæller: »— — nu passere de fleste Rejsende forbie Thim Mølle paa den i Aaret 1783 efter Amtmanden Hr. Etatzraad Hansens Foranstaltning fuldfærdigede nye Landevej, der bestaaer af en jævn og lige Vase med fornødne Broer, og er et Anlæg, der ikke nok kan prises af den Vandringsmand, der tænker tilbage paa det lange og trange Omsvøb han forhen maatte gjøre, og den Fare han om Vinteren saae sig underkastet ved Bækkenes og Moradsernes halsbrækkende Overfart« [23]). Af de ved Vejanlægget byggede tre skønne stensatte Broer over Mølleaaen er nu kun een tilbage. Denne efter Datidens Forhold højt

lovpriste Vase fik kun en Levetid paa ca. 70 Aar, idet den afløstes af den nuværende Landevej. Ikke desto mindre har den dog været Genstand for Kongefærd, i hvert Fald har Frederik den Sjette, Christian den Ottende og maaske ogsaa Frederik den Syvende benyttet denne Linie. Om Christian den Ottendes Forbirejse her i Juli 1842 hedder det: »Ved Tim Mølle havde Mad. Lind oprejst en smuk Æresport. Ved Omskiftningsstedet ovenfor Tim Mølle havde en Deel Mennesker forsamlet sig for at see deres Konge og stode beskedne paa den anden Side af Vejgrøften, men Hs. Majestæt kaldte Folket over til sin Vogn og talede venligt med dem« [24]).

Lidt Nord for Møllen drejer Vasen i en Bue vestpaa, krydser Banelinien og drejer mod Nord ved Vogterhuset. For en hel Del Aar tilbage laa noget længere fremme herfra en liden Hytte, hvor den i Carit Etlars Fortælling »Madsalune« saa omtalte Kirsten Ryle skal have boet. Vest for Vogterhuset, ude ved Chausseen, finder vi »Gammel Kro«, hvis Privilegium, der skrev sig fra 1855, flyttedes til Tim Kro, da Stationsbyen opstod. Med enkelte smaa Drejninger i nordlig Retning og i forladt og simpel Forfatning krydser Vejen Chausseen og gaar videre gennem Heden, indtil den efter at have forceret Madum Aa med faa Afvigelser omtrent følger Chausseen forbi Gaarden Østerby, indtil den mødes med den gamle Kongevej Syd for Knudstrup. Midt imellem Østerby og Ulfborg ligger lige Øst for Vasen et lille Hus med det mærkelige Navn »æ Amtsstaaww«. Navnet hidrører fra, at Bønderne, som i ældre Tider drog til Ringkøbing for at betale Amtsstueskatter m. v., til Tider opholdt sig vel længe her hos Kæltringen Mads Abraham og hans Kvinde Johanne, hvor de nød rigeligt

af Punse og Kortspil, og saa hændte det, at Skatterne gik i forkerte Lommer [25]).

Kongevasen fortsætter Øst om Knudstrup, langs den vestlige Side af Ulkjær Kirkegaard og videre Vest om Kirken. Vejen er nu hovedsagelig bebygget. Den krydsede Stabyvejen, hvor nu Købmand Aastrup bor, og derpaa Chausseen ved det Sted, Syd for Apoteket, hvor den gamle kgl. privil. Kro, Ulkjærgaard, laa, indtil den ny Landevej tog Magten. Denne Gaard, Uglækiar, nævnes 1266 [26]). Den sidste Kromand hed Lauridsen, han overtog Kroen efter Svigerfaderen, gamle Husted. I hulslidt Stand og begrænset af høje Sanddynger, som saavel Vognhjul som Sandstorme har været fælles om at danne, kan det gamle Spor følges videre gennem det lille Lystanlæg Øst om Realskolen, der ligger paa noget af Vejen. Meget lavtliggende arbejder den sig videre, dels i Haver, dels bebygget, ad Vestergaard til, tæt Øst om denne og et Stykke Vest for Store Meldgaard, der i 1683 og 1705 nævnes kgl. Ryttergaard, senere Fæste under Sønder Vosborg [27]) I gammel Tid kunde de vejfarende »skænkes« i Vestergaard. Jævnt svinger Vasen videre i dyrket Jord ad Vejlstrup til over et Terræn, som gamle Kort udviser og Synet bekræfter, har været meget sumpet, og som, før der var Tanke om ordnede Afvandingsforhold, var saare vanskelig at forcere ved Vintertid. Gamle Navne som Vejle og Kjær taler tydeligt, og over Bækken Støvlbæk har sikkert været Vadested i gammel Tid, da Bro ikke har kunnet holde. De mange Navne, som ender paa Holm, Tange og Bjerg taler om lidt fast Land, hvor der vovedes at fæste Bo.

I Tilslutning til tidligere Beretning om Usikkerhed og Voldsfærd anføres, at der for Aar tilbage i Vestergaard Enge ved Vejen fandtes »et Skelet af en

Kvinde (?), der i sammenbøjet, siddende Stilling var klemt ned i et dybt Hul overdækket med en Mængde Ris og Grene og derefter Jord og Grønsvær« [28]). Omtrent midtvejs mellem Vestergaard og Vejlstrup førte ret i Nordvest fra Vasen en lige, opdæmmet, nu aflagt, Vej til Holmgaarde. Tidligere var der kun een Gaard Holm, som Christian den Trejde i 1532 købte af de tre Brødre Milter, Christian og Oluf Simonsen, hvilken sidste var Herredsfoged og vedblev at bo paa Gaarden, idet han kunde sige sig fri for at have deltaget i Bøndernes Opstand i dette Herred under Grevens Fejde. Kongen besøgte ham flere Gange bl. a. 1537, 1542 og 1545 og overnattede i hvert Fald de to sidste Gange hos ham [29]). Hvor den oprindelige Gaard Holm laa, kan ikke med Sikkerhed siges, men Sandsynligheden taler for, at Stedet er, hvor en af de nuværende Gaarde ligger. Nogle vil mene, at den laa en Kende Vest for nuværende Landevej paa en lille Holm i Kæret, hvor der for ca. 40 Aar siden opgravedes en Guldbarre.

Tæt op til og lige Vest for Kongevejen ved Støvlbro laa en stor, lang Gravhøj, som har været et godt Vartegn. Dens nordlige Halvdel er nu sløjfet og en lille Gaard bygget der. Lidt Nord herfor laa, og ligger endnu, en Smedie der, hvor den gamle Vej og Chausseen skærer hinanden, og hvor den ny Landevej til Holstebro drejer af. I det nordlige Hjørne her byggede den rige Storkøbmand fra Tranflod i Ulkjær en Kro, Vejlstrup Kro, ogsaa kaldet Nyholm Kro, som han fik Privilegium paa i 1863, velsagtens i Anledning af Holstebrovejens Anlæg i 1855. Men Kroholdet betalte sig ikke og blev snart nedlagt [30]).

Ved Ulfborg Kirke veg den gamle Landevej fra til Holstebro, mens Kongevejen dertil foreløbig slog Følge

lige ud med Kongevejen til Lemvig, Resterne af den kan spores umiddelbart Vest for nuværende Landevej paa det meste af Strækningen til Skjærum. Paa Nørre Vosborgs Grund er den helt inddraget i Mark og Chausse. Den smukke Ulfborg Kirke var Fjerdingskirke, Hovedkirken i Ulfborg Herred, og her holdtes, som tidligere nævnt, Herredstinget i lange Tider indtil 1638. Før Tingstedet blev her, var det fra Arilds Tid paa Tinghøj i Vium Hede, og Sydvest derfor eksekveredes Dødsstraffen paa Galgehøjen, som nu omsluttes af Viumgaards Plantage. Den kongelige Bryde eller Ombudsmand har efter al Sandsynlighed haft Bopæl i Gaarden Skodborg nær ved Kirken [31]).

Smukt har Synet af Gregers Ulfstands Borg, Sønder Vosborg, der efter 1593 flyttedes hertil fra det ældste Vosborgs Plads, ved sin fremtrædende Beliggenhed ved Storrutens østre Side været. Og som en af Perlerne i det gamle gedigne Arvesmykke af Ridderborge og Slotte, der trindt om i Riget taler om Daad og Kraft i svundne Tider, ligger ude ved Engsiden de Podebuskers og Gyldenstjerners stærke Borg, Nørre Vosborg, med dens middelalderlige Befæstningsanlæg, imponerende den Dag i Dag og værnet med Pietet af Tangslægten, i hvis Eje den har været de sidste 160 Aar.

Fra Sønder Vosborg viger en ældgammel Vej af i Vest ud til Banken ved Gammelaaen, hvor det ældste Vosborg, »det Slot«, Oseborg [32]), Bugge Nielsens og Niels Bugges sagnrige Borg, stod, det, som Stormflod lagde øde. Denne Vej nævnes ogsaa »æ Studwaas«, og ved »æ Studdam« ved Gaarden Daubjerg skal det spøge svært ved Nattetide, efter at en Herremand engang med sin Karet med fire Heste for styrtede ned i den dybe Dam, hvorfra det var umuligt

at faa nogen op igen [33]). Ogsaa en meget ond Frue har det gamle Vosborg haft. Hendes Kusk kørte hende ud i den bundløse Sump, Karethullet, ved Vejen i Engene Syd for, hvor hun omkom [34]).

Omtrent Sydøst for Tornebuskbakken, hvor Skjærum Kapel laa, og hvor den hellige Kilde var, gik Kongevejen før 1796 ikke i sit senere omtrent nuværende

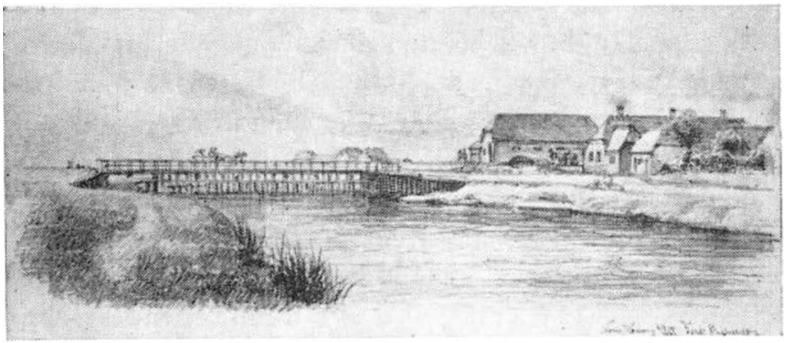

Skjærum Bro og Skjærum Brohus.
Reproduceret af Nationalmuseet efter Originaltegning af Ferd. Richardt 1867.

Leje, men dannede i Øst ind mod Skjærumgaard en stor, afstumpet Trekant, før den mundede ud ved Skjærum Bro, og i den dyrkede Mark spores den endnu.

Ved Herreds- og Sogneskellet, som Storaaen danner, laa og har vel fra umindelige Tider ligget den for al Trafik saa betydningsfulde Kro, Skjærum Brohus. Kroen hørte indtil 1910 under Nørre Vosborg. Den nuværende Ejer, Gravers Høgsberg, nedlagde efter Købet i 1910 Krobevillingen, som før ham hans Fader havde haft i Fæste. Ilden lagde den gamle kgl. privil. Kro i Aske i 1898. Den for Fangst af de saa berømmelige Storaalaks omstridte gamle Laksegaard, som tidligere laa længere vesterude, blev henved 1700 Tallet flyttet nær til Skjærum Bro, hvor endnu Pæle-

rester i Aaen vidner om den. Den forsvandt i 1860. I Skjærumbro blev Laksen røget, og paa Nørre Vosborg var Laks saa daglig Føde, at Karlene ved Fæstemaal betingede sig kun at ville spise Laksehoveder to Gange om Ugen. Som Brevsamlingssted, Station for Postryttere og Skiftesked for Diligencehestene spillede Skjærum Brohus stor Rolle. Bropengeindtægten paa dette store, alfare Strøg har sikkert været god, og ved selve Gæstgiveriet har der ogsaa nok været stor Omsætning, især vel den Gang Skjærum Marked holdtes her. Om Kromanden har strøget stor Mønt af Timboerne, naar disse agede de fem Mil til Lemvig eller de fire til Holstebro efter Tømmer, er maaske tvivlsomt, »— — de kjørte til Skjærumbro den første Dag og laa der om Natten, de havde selv Mad med, og saa kjøbte de en Dram til. Det var meget sparsommelige Folk, for de drak den halve Dram om Aftenen og lagde et Stykke Brød over Glasset, og saa stod det der til om Morgenen« [35]). Gennem mange Hundrede Aar har det dundret under Bro af Hovslag og Vognrummel ad Kongens gamle Hærvej, og maaske var der i Oldtidsdage ved dette velvalgte Overfartssted Vadested sammesteds. I Juli 1842 gjorde Danmarks sidste Enevoldskonge, Christian den Ottende, Ophold her for at skifte Heste paa Vej fra Holstebro sydpaa. »Ulfborg og Raasted Sogneforstanderskaber var der forsamlede for at complimentere Hs. Majestæt, som underholdt sig længe med Sogneforstanderskabets Formand Ole Kirk og Landvc. Tang. Da Kongen passerede forbi Nørre Vosborg, blev der fra Voldene flaget og saluteret med Kanoner« [36]). Men ikke alene levende Væsener ogsaa Gengangere skal have lagt Beslag paa Broen og Vejen. »En af Nørre Vosborgs tidligere Ejere kunde ikke faa Fred i sin Grav

og kom ofte kørende om Natten fra Holstebro ad Landevejen fra Vemb over Broen over Storaaen ved Skjærum Kro til Nørre Vosborg. En Aften ca. 1820 vilde en Mand fra Bur køre hjem fra Skjærum Kro. Da han fik spændt for, sagde Kromanden til ham: »Kør nu af Vejen, for nu kommer æ Herremand«. Manden var dog ikke forknyt, han tog sin Lommekniv og satte den i Vognstangen foran Hestene. Han kørte saa over Broen, men i det samme kom Herremanden ogsaa kørende fra den modsatte Side. Herremanden maatte imidlertid vige for Staalet og maatte køre paa Broens Rækværk« [37]).

Vest for Kongevejen i Ulfborg har der sikkert ikke været Skov af Betydning i historisk Tid, men nok i Oldtiden, hvad Jordbundens Indhold beretter om. Fra Øst derimod vælder Minderne om svunden Skov imod os i Navnene Lillelund, Lystlund (Løslund), Skaderis, Skovgaard og Birk m. v. Flere af Gaardene, endog i Kytterup vestpaa, svarede Skovskyld. Lillelundgaardene havde ca. 1550 Skovskyld. Nr. Tang svarede een Skovvogn [38]).

Skridende over Broen bevæger vi os videre frem opad Bakken mod Vemb Stationsby i Hjerm Herred. Nu svinger Vejen ad Holstebro af lige Nord om Mariebjerg, men i gammel Tid, i hvert Fald indtil ved Aar 1800, drejede Kongevasen af i Øst længere Nord paa et Sted midt i Byen, antagelig hvor Kroen nu ligger, gik over Baneterrænet Nord om Vemb Kirke og tog saa fat i Vejen af i Dag et godt Stykke øst for Kirken, den Kirke som ved kongeligt Reskript af 1578 skulde have været nedrevet [39]), men som dog dette til Trods staar endnu. I store Træk følger Vejen nu den gamle Linie og Storaaens Retning. Storaaen, som i 1504 kaldes Guden, har antagelig før været be-

nævnt Vid eller Veg og saaledes givet Navn til Veghem eller Vem [40]). Over Stenbroen ved Kjællingsig naar vi ind i Bur Sogn, hvor Bur Mølle, som forlængst er nedlagt, og hvor der tidligere var Smugkro, ligger meget smukt paa Skraaningen Nord for Vejen ved den store Dalsænkning. Vartegnet Bure Kirke, der nævnes som en af de fire ældste Kirker i Hardsyssel, viser sig forude og bestyrker trods sin nuværende Lidenhed Antagelsen af og Sandsynligheden for, at den har kendt bedre Dage med Hensyn til Størrelse i den Tid, da den i Forening med Buregaard og de Fundamenter, man tidligere er stødt paa derimellem, maaske har dannet det Bygningskompleks af et Kloster, som Sagnet beretter skulde have haft Tilkytning til det af Prins Buris i 1163 stiftede Kloster i Tvis, og hvis Munke maaske før den Tid har haft til Huse her [41]). Ogsaa Bure Kirke skulde efter Christian den Tredjes Klemmebrev af 1555 have været ødelagt, hvilket dog ligesom for Vemb Kirkes Vedkommende ikke fandt Sted [42]). Ud for Bure Kirke viger en ældgammel, vigtig Færdselsaare, nu i grundforbedret Stand, af i Nord over Linde, Asp og Resen til Oddesund.

Gennem fladt Land af sandet, tarvelig Beskaffenhed, som vel i Aarhundreder har henligget i Hede, overskrider vi Sognegrænsen til Naur, Naver, maaske oprindelig Naker, som nævnt i 1347, eller Nacher i 1480, sandsynligvis betydende en Nakke, en fremstaaende Højde vesten for Ellebæk [43]). Hvad vi paa vor lange Færd fra Velling har maattet savne, kan vi igen glæde os ved at møde paa Vejstrækningen fra Vemb, nemlig Ole Rømers gamle jordfaste Milepæle, som med et Par enkelte Undtagelser udmaaler Vejlængden for os og tilkendegiver Rutens Betydning i svunden Tid.

Gaarden Dalgaard i Naur ligger ensomt, men saa vid-underligt smukt i Sigen. Dens gamle Salshus laa tid-ligere Syd for Vejen. Her var upriviligeret Skænkeri i stor Stil i gamle Dage, og for den rejsende og Drif-terne, som ad det Bundt af dybe, hulslidte Hjulspor, som endnu ses sejgt og møjsommeligt at slide sig frem op ad den stejle Hedebrink østpaa, har det væ-ret et velvalgt Bedested. Oven for Brinken, lidt ind i den Hede, som endnu er tilbage og danner en snæ-ver Ramme om et middelalderligt Vejbillede, ruger Trekvartmilestenen fra sit kuplede Stade som en Vog-ter for sit udtjente Vejstykke. Som en lille, grotesk og fortrykt Trold staar den der. Fortrykt som den Tid, der var dens, primitiv som Samfund og Samfærdsels-midler den Gang. Men hvor er den alligevel dejlig, den lille, kompakte Sten med de dybe Prikker, der som gamle, vise Øjne stirrer ud paa os fulde af min-derig Historie.

Omtrent ud herfor drejer i Nord den sandede Kirke-vej af forbi Naur Vandmølle, der nævnes 1547, og som 1683 havde været øde i 40 Aar og 1766 kaldes Glattrup Mølle [44]). Endnu følger det kgl. Vejlegemes Sporrester tæt Syd for nuværende Vej, og efter til Afsked at have svunget Hatten for Seksmilepælen fra Ringkjøbing, den sidste paa vor Rejse her, er vi snart ved det Sted, hvor Kongevejen fra Holstebro til Lem-vig springer fra. »Til Lemvig et Ottesund« forkynder den gamle ejendommelige, flade, trekantede Vejstens ene Side, »Til Ringkjøbing« den anden.

At Vejstrækket og de tyndt befolkede Hedesogne her som saa mange andre Steder har kendt onde Dage i Kejserkrigens Del af Trediveaarskrigen, udsiger det Tingsvidne fra Hjerm Herredsting, som Præsten i Naur, Hr. Christen Nielsen, 1629 lod optage, og hvori han

klager over sin Armod, idet han »eftersom han sidder paa en alfarendes Vej, dagligen overiles og besværes af Vandringsfolk, og de gør dagligdags en stor Bekostning til Husholdning«. Samtidig vidner 24 Dannemænd, at samme Hr. Christen i 1627 to Gange plagedes med Indkvartering af kgl. Majestæts Ryttere med 54 Heste i 12 Døgn og af kejserlige Ryttere med 50 Heste een Nat, alle plyndrede de og »fratoge ham Øg og Vogn med alt hvis andet da forhaanden var«. Sidste Gang stjal Kejsertropperne hans Præsteklæder, hans Hustrus og Børns Klæder og alt Linned samt brændte Avlsredskaberne om Natten paa Vagtilden uden for Gaarden[45]). — I den historiske Tid har Strækningen, vi her har rejst igennem, sikkert ikke baaret Skov, dog har vel Storaadalens Skrænter for største Delen været skovklædte. Selve Hjerm Sogn er et gammelt Skovsogn, hvor Maaren kunde vandre i Trætoppe fra Volstrup til Brusen gennem Sognet[46]), og baade længere nord- og nordøstpaa og Syd for Herredsskellet taler Skovnavnene deres tydelige Sprog.

Gammel Vejvisersten ved Kongevejen.

Ad den højmoderne Vej, som hovedsagelig følger

Kongevejens gamle Leje, drager vi over Frøjk Bro videre mod det Sted, hvor Bom og Accisebod gennem Tolddiget aabnede Vej til ad Hærstrædet at naa Byhjertet i Sysseltingets og Storhandelens ærværdige gamle Stad Holstebro, hvorfra betydningsfulde Færdselsaarer straalede ud mod alle Verdenshjørner.

Og vi er saa naaet til Vejs Ende, men Tidens Møllehjul vil gaa sin evige Gang og paa sin Kværn male ny Historie omkring de gamle, hullede Vejspor.

KILDER

1) 4) 10) Pontoppidan: Danske Atlas, 5 Tome, 783—811.

2) 46) Thorkild Gravlund: Herredsbogen, Hefte 6, 294, Hefte 7, 266.

3) 8) 22) 26) 27) 29) 30) 31) 38) P. Storgaard Pedersen: Bidrag til Hing Herreds Historie og Topografi.

5) 6) 7) J. I. Bøgner: Bidrag til Ringkjøbing Bys Historie, 1942.

9) Kancelliets Brevbøger, 176.

11) 12) Axel V. Nielsen: Ole Rømer, 1944, 151—53.

13) Dansk Folkemindesamling: Folkeliv 1906/46.

33) 37) Samme: Sagn og Tro 1906/23,

14) 35) Evald Tang Kristensen: Jysk Almueliv, H. V. 281, 67

15) Hugo Matthiessen: Den sorte Jyde, 146.

16) Samme: Viborg Veje, 119.

17) Danske Samlinger, 2 R. IV Bd.

18) L. M. Wedels Indenl. Rejse etc. i Aarene 1799—1804, II, 87

19) 20) 21) 23) Poul Mathias Nødskov: Beskrivelse af Thimgaard og Thim Sogn 1787.

24) 36) Ringkjøbing Amts Dagblad 21/7 1942.

25) H. P. Hansen, Hardsyssels Aarbog 1925.

28) J. Jeppesen, Hardsyssels Aarbog 1931.

32) Trap: Stat. Topogr. Beskr. af Kongeriget Danmark, 1859, 784.

34) Kr. Larsen Vestergaard, Hardsyssels Aarbog 1910, 51.

39) 45) O. Nielsen: Historisk-topografiske Efterretninger om Hjerm og Ginding Herreder. 1895.

FRA DE SMAA SKOLER

Af Lærer *P. Pedersen*, Bjerregaard.

Den Form for Skolevæsenet i de vidt udstrakte Hedesogne i Vest- og Midtjylland samt i de langstrakte og tyndt befolkede Klitsogne langs Vesterhavet, der gaar under Navnet Biskoler, hvor Undervisningen hidindtil er blevet helt ud praktiseret efter den vestjyske Skoleordning, vil ved den nye Skolelovs Ikrafttræden falde helt bort. I hvert Fald kan de faa af disse Skoler, der vil blive tilbage, ikke bevares i samme Form som hidindtil. Det kan derfor være interessant at vende Blikket tilbage paa den Tid, de har bestaaet som et Led i den danske Folkeskole, og tillige mindes disse to Skoler, Hoven og Staby, der i sin Tid blev oprettet for at uddanne og dygtiggøre de unge Lærere til at undervise i disse Skoler. Biskolernes Oprindelse kan føres tilbage til Anordninger i Skoleloven af 1814 om Omgangsskolehold. I denne Lovs 1ste Kapitel § 1 om Almueskolevæsenet paa Landet staar der blandt andet: »Hvor Børnenes Antal maatte befindes at blive uforholdsmæssigt stort for en Skole, og det anses for bekosteligt at oprette nogen anden efter lige Plan, bør en Hjælpe-Skole anlægges for Børn af Undervisningens nederste Klasse.« I § 2 staar der endvidere: »I de Sogne, hvor Stederne ere spredte, enlige og langt fra hinanden beliggende, at det fornødne Antal af Skolelærere ikke kunne ansættes, uden altfor stor Byrde for Beboerne, maa Omgangsskolehold finde Sted.«

Til at forestaa Undervisningen ved de i Loven omtalte Hjælpe- og Omgangsskoler blev der i Regelen antaget nogle godt begavede Drenge, der ingen Uddannelse havde faaet ud over den, de havde faaet i Almueskolen. For at kunne blive antaget som Skoleholdere skulde de ifølge Loven eksamineres af Amtsskoledirektionens gejstlige Medlem, Provsten, og godtgøre at: a) kunne læse tydeligt og med Færdighed i en saadan Tone, som viser, at han forstaar, hvad han læser, og som kan vedligeholde Opmærksomheden; b) kunne fornuftigt og med egne Ord forklare Luthers Katekismus og Lærebogen i Religion; c) forstaa at regne vel de 4 Specier og Reguladetri; d) skrive en ren og læselig Haand; e) skrive sit Modersmaal gramatikalsk; og f) synge de almindeligste Salmer rigtigt og i en ren Tone.

Der var til at begynde med ingen Skolebygninger. Undervisningen foregik i Hjemmene, hvor der var Plads dertil, og Pladsen var mange Steder meget kneben. En Lærer kunde godt have to eller tre Distrikter at undervise i, og han gik efter Tur paa Omgang i Distrikterne og førte ofte det sparsomme Undervisningsmateriale med sig. Enkelte af disse Skoleholdere bosatte sig og fortsatte med at undervise ved Siden af, at de passede deres Bedrift.

Efterhaanden blev der fra Myndighederne stillet Krav om, at der skulde bygges Skoler i disse afsides Egne, og henimod og omkring Midten af forrige Aarhundrede fremkom saa disse smaa Vinter- eller Biskoler, som de fik Navn af. Dog var der enkelte Steder, hvor der af Sogneraadet blev lejet en Storstue i en af Gaardene dertil i Stedet for at bygge en Skole. I disse Skoler var der lavt til Loftet, men til Gengæld var Klasseværelset lyst med et eller to Fag Vinduer

i hver af dets tre Sider. Der var aaben Skorsten med Bilæggerovn til, lange Borde ved Siderne med en løs Bænk af Bordets Længde paa hver Side, samt et lille Kateter med fast Bænk. Den aabne Skorsten blev somme Steder benyttet som Skammekrog for uartige Drenge. Foruden Klasseværelset var der i de fleste Skoler et lille Værelse til Læreren og desuden en meget lille Forstue med Hylder og Knage til Børnenes Overtøj og Madpakker samt en lille Stige, der benyttedes som Opgang til Loftet, hvor i de fleste Skoler Brændselet opbevaredes.

Der var Hverdagsundervisning i Vinterhalvaaret, om Sommeren kun en eller en halv Dag om Ugen, og Sommerskolen besørgedes af en bosiddende Biskolelærer, der saa havde flere Skoler at undervise i, eller ogsaa af en af de fastlønnede Lærere ved en af Kommunens andre Skoler.

For at spare paa de kommunale Udgifter til Lærerlønningerne, og hvor Afstandene tillod det, maatte en Lærer undertiden betjene to Skoler i Vinterhalvaaret. Børnene gik da sammen i begge Skoledistrikter skiftevis hveranden Dag til hver af Skolerne. Børnene fra Udkanterne i Distrikterne fik da hveranden Dag lang Vej at gaa.

Det var næsten altid unge, ueksaminerede store Knøse, der blev antaget som Lærere i Vinterhalvaaret ved Biskolerne. Kommunalbestyrelserne kunde nok bestemme, hvem af de unge Ansøgere, de helst vilde have Pladsen besat af, men Loven bød jo, at for at en ueksamineret kunde blive Undervisningen betroet i en Skole, skulde han først tage den anordnede Provsteeksamen, og den var ikke for enhver lige let at bestaa. Der er Forskel paa Fisk, siger man, og saaledes kan der selvfølgelig ogsaa være Forskel paa Prov-

ster. Der var dem, der stillede ingen større Krav til de vordende Læreres Kundskaber, de mente maaske, at Øvelse gør Mester; men der var andre, som stillede store Krav, og som saa meget skeptisk til, at saadanne unge Fyre, der ikke var proppet med større Mængder af Kundskaber, skulde være Børnelærere. Den afdøde Forfatter og Lærer i mange Aar, Torben Klinting, fortæller i sin Bog »Minder fra min Lærergerning i Vestjylland« om en Eksamen hos Provst Assens i Jerne i Aaret 1870, hvortil Forfatteren selv var med efter et Ophold paa Janderup Højskole ved Varde, og vi lader da Forfatteren selv fortælle:

»Efteraaret kom, og vi læste Kundgørelsen, at Prøven for Vinterlærere afholdtes en bestemt Dag af Provst Assens i Jerne Præstegaard. Jeg var lige fyldt 18 Aar, og i den Alder var de fleste af Eleverne fra Janderup. Vi gik til Jerne og overnattede i Spangsbjerg Mølle. Vi talte meget om det, som forestod. Vi prøvede hverandre i forskellige Fag. Snart var Humøret højt, og snart stod det ved Nul. – Saa oprandt Dagen, og vi traadte forsigtig ind i Præstegaarden. Vi fik en Modtagelse, som vi ikke havde drømt om, og vi kunde den Gang ikke forstaa, at den ellers saa elskværdige Provst kunde tage saa glubsk imod os. Efter at han koldt og forretningsmæssigt havde skrevet vore Navne op og faaet at vide, at vi ønskede at faa en Vinterlærerplads i Provstiet – Kvinder kunde jo den Gang ikke bruges – overraskede han os ved at spørge, hvorfor vi vilde være Vinterlærere. Dette Spørgsmaal stod der nu ikke noget Svar paa i de Bøger, som vi havde forberedt os efter, saa de fleste kunde ikke svare. De, som vovede sig til at svare, kunde ikke give et Svar, der fuldt tilfredsstillede Provsten. Vi fik ny Spørgsmaal, og det begyndte at blive

varmt i Studerekammeret. Vi sagde ikke noget; men Provsten havde faaet Munden i Gang, og han holdt følgende Tale til os: »Jeg vil give jer et godt Raad, alle I mange unge Mennesker, som kommer her i Dag. I skal gaa hjem og tærske, saa kommer I til et Arbejde, som I forstaar jer paa, og saa kan I gøre Nytte. I tror vist, det er noget stort at gaa inde i en Skolestue og sutte paa en lang Pibe. Men I tænker ikke paa, hvad der fordres af jer. I er ikke skikkede til at være Lærere, og I har ikke en Uddannelse, saa Skolen og jeg kan være tjent med jer. Tjen mig i at gaa hjem at tærske.« Vi vilde dog helst, at Provsten skulde prøve os, og han føjede os deri. Da vi gik op til Skolen, hvor Prøven holdtes, talte vi meget om Provstens Tale til os. Vi syntes, at han var alt for haard, og vi søgte Grunden til den mange andre Steder end der, hvor den virkelig fandtes: i Provstens Bekymring for de Børn, som skulde undervises af store Drenge.

Vi »katekiserede« med Børnene, og vi fortalte for dem. Bagefter prøvede Provsten enhver af os i de forskellige Fag. Vi fik et daarligt Vidnesbyrd, og nogle fik intet. De, som var blandt de heldige, fik Beviset med fornyet Anmodning om hellere at gaa hjem at tærske. Der kunde være en Gradsforskel paa Attesterne, men i Hovedsagen var de alle ens. Jeg holder ikke af at afskrive mine Attester og skal heller ikke gøre det herefter, men her vil jeg gerne gøre en Undtagelse, da jeg finder, at den Attest, som Provst Assens gav mig efter Prøven, var saa sand og træffende. Den lød saaledes:

»Torben Jensen (Klinting) er ved en i Dag afholdt Prøve funden *nogenlunde antagelig* til at være Lærer ved en af Provstiets Skoler. Dog helst for mindre Børn. Han kan synge.«

Bedre gik det en anden ung Mand, der efter at have været et Aar paa Staby Vinterlærer-Seminarium var til Eksamen hos Provst Vilstrup, Borris, i Efteraaret 1892. Han fortæller her om:

Jeg kom til Provsten lidt før Middag og præsenterede mig og bad om at blive overhørt, da jeg var af Sogneraadet i min Hjemegn antaget til Lærer ved en af Sognets Biskoler forudsat af, at jeg kunde opnaa et Vidnesbyrd fra Provsten. Provsten svarede: »Ja, jeg skal gerne overhøre Dem, men lad os nu først faa noget at spise; thi De ved jo nok, at uden Mad og Drikke duer Helten ikke.« Jeg spiste til Middag sammen med Provstefamilien, og bagefter gik vi, Provsten og jeg, ind i Studereværelset, hvor jeg blev budt til Sæde paa en Stol. Overhøringen begyndte. Jeg skulde nævne det tiende Bud. Jeg rejste mig op, nævnte Budet og fortsatte med Luthers Forklaring dertil. Men da min Hukommelse dèr var ved at svigte mig, blev jeg nervøs. Provsten afbrød mig og sagde: »Ja, det var kun Budet, jeg spurgte om, Forklaringen dertil er jeg sikker paa, De kender bedre, naar De er hjemme, end her hos mig.« Provsten stillede enkelte spredte Spørgsmaal til mig i de andre Fag, som jeg alle besvarede, hvorefter han bad mig synge et Vers af en Sang eller en Salme efter frit Valg. Jeg sang det første Vers af »Den signede Dag med Fryd vi ser«, og da jeg bag efter dristede mig til at sige, at jeg kunde spille lidt Violin, gav Provsten mig enkelte lette Spørgsmaal for at forhøre lidt om mit Kendskab til Noderne.

Dermed var Overhøringen til Ende, og Provsten sagde til Slut: »Jeg giver Dem intet skriftligt Vidnesbyrd, men jeg meddeler Sogneraadet, at De er af mig antaget til Lærer ved en af Biskolerne i Sognet.

»Men,« føjede han til, »jeg vil give Dem et Par gode Raad, naar De nu gaar ind til den Gerning at være Børnelærer: Forbered Dem dertil hver Dag, inden De gaar ind i Skolen og sørg altid for at blive Ven med Børnene, saa vinder De deres Fortrolighed og Tillid, og saa vil De faa Glæde og Velsignelse af Deres Lærergerning.«

Jeg takkede denne gamle, elskværdige Provst og tog Afsked med ham, og jeg lovede mig selv, at hans gode, velmente Raad vilde jeg lægge mig paa Sinde og stræbe efter at efterkomme.

Efterhaanden stilledes der større Krav til disse unge, ueksaminerede Lærere, og det gav Anledning til, at Skolerne Hoven og Staby oprettedes med det Formaal for Øje at give de unge Karle, som vilde gaa Lærervejen, en effektiv Uddannelse, men dog først og fremmest for Vinter- og Biskolelærere.

Hoven Højskole.

Medens det ved de fleste Skoler kan siges, at Forstanderen eller Bestyreren er knyttet til Virksomheden, kan det om Skolen i Hoven – som om saa mange af de ældre Højskoler – med fuld Ret siges, at Virksomheden er knyttet til Forstanderen.

Naar man derfor skal fortælle om denne Skoles Historie, kan man egentlig kun gøre det ved at fortælle Forstanderens Historie omend i korte Træk.

Forstander K. Kristensen var født i et lille Hus ude paa den jyske Hede i Sønder Omme Sogn. Tidlig mistede han sin Fader, og Moderen maatte nu, saa godt hun kunde, sørge for sig selv og den lille Dreng. I et hyggeligt men fattigt Hjem levede han sin Barndom. Skolen, han gik i om Vinteren, havde ikke meget

at byde af det, der kunde glæde et Barn. Man begyndte Skoledagen med et Salmevers. Derefter Religion i halvanden Time, og Resten af Formiddagen Læsning i Hjorts »Børneven«. Eftermiddagen gik til Skønskrivning og Tavleregning. Den ene Dag var som den anden. Seks Aar gammel maatte han ud at tjene som Hyrdedreng om Somrene. De første tre Somre vogtede han Gæs som saa mange andre Datidens fattige Drenge, og de fem næste Somre vogtede han 200 Faar ude paa den store flade Hede. Her laa han ude den hele lange Sommerdag og hørte paa Lærkens muntre Triller og Hjejlens klagende Fløjten. Ved Aftenstid drev han Faarene hjem.

Efter sin Konfirmation maatte Kristensen ud at tjene som Bondekarl, skønt at blive Lærer var hans højeste Ønske. Paa en Herregaard paa Fyn fik han Plads vel mest af den Grund, at han vilde ud og se sig om i Verden. Med sit Tøj paa Nakken og med Stav i Haand vandrede han den atten Mil lange Vej. Efter et Aars Forløb kom han tilbage igen til Sønder Omme. Sønder Omme havde den Gang faaet en ny Præst. Det var den dygtige og velbegavede Pastor Rambusch, der blev søgt og skattet af mange, og hans unge, livlige Hustru blev det ikke mindre. Præstegaarden blev Kristensens andet Hjem. Han hjalp Præsten med at plante og passe Haven; men stadig var Tanken om at gaa Skolevejen stærkt oppe hos ham, og efter en Tid at have faaet Undervisning af Præsten, satte han atter Kursen mod Fyn. Denne Gang var det Chr. Kolds Højskole i Dalby paa Hindsholm Maalet gjaldt, og der vilde han opholde sig den kommende Vinter. Ogsaa denne Gang tog han Vejen til Fods, og efter halvtredie Dags March naaede han over til den lille Skole, som Spotten kaldte »Fjællehuset«. Med ban-

kende Hjerte mødte han i en lang Gang en lille underlig Mand med Selerne anbragt uden paa Vesten, og han tænkte mindst paa, at det skulde være Kold selv. Det blev en rig Vinter for den unge Vestjyde. Det var ikke alene Kolds mægtige og vækkende Foredrag, der betog ham. Han fulgte ogsaa den ejendommelige Skolemand ind i den fri Børneskole ved Siden af Højskolen, og med største Forundring hørte han her Kold fortælle for Børn. Noget saadant havde han aldrig hørt før. Her var Idealet af en Skolemand.

Da Foraaret kom, vendte Kristensen tilbage til Sønder Omme, hvor han kort efter fik en Huslærerplads hos en Købmandsfamilie. Det var under temmelig beskedne Forhold, han begyndte sin Lærervirksomhed. Et Bageværelse blev benyttet til Skolestue. I den ene Ende stod det store Dejgtrug, i den anden et Bord til Skolebrug. Men Kristensen følte sig lykkelig ved Arbejdet, og da han havde faaet Tro paa, at han egnede sig til Skolegerningen, begyndte han en lille Friskole efter Kolds Mønster.

Han følte alligevel snart Trang til mere Udvikling, og i Efteraaret 1861 drog han til Jelling for at gennemgaa Seminariet dèr. Jelling Seminarium havde den Gang en Forstander, der paa en lykkelig Maade forstod at tiltale Ungdommen. Det var »gamle Svendsen«, som han gerne kaldtes, en af Grundtvigs ejendommeligste Disciple — en Mand, der har haft vidtrækkende Betydning for Danmarks Lærerstand. Hans aandfulde og hjertelige Tale ejede en forunderlig Evne til at kalde Alvoren og Energien frem i Elevernes Sjæle. Der udgik i Svendsens Tid fra Jelling talrige unge Mænd, der satte sig blivende Spor rundt omkring paa de Steder, hvor de fik deres Mandomsgerning. Det kendtes, at disse Mænd ikke nøjedes med

at være »Skolemestre«. Men efter bedste Evne søgte de at være Hjælpere og Vejledere for den Befolkning, de levede iblandt.

Chr. Kold og Svendsen fik saaledes stor Betydning for Kristensen, og dette prægede hele Tiden hans Undervisning og Væremaade over for de Elever, han fik med at gøre.*)

Med en god første Karakter forlod Kristensen Seminariet og blev kort efter kaldet til Lærer ved det ledige Embede i Hoven, Annekssognet til Sønder Omme. Hoven var den Gang en trist Hedelandsby. Skolen var tarvelig, og i Haven fandtes hverken Træer eller Buske. Undervisningen havde hidindtil gaaet paa den gamle Metode med Lektieterperi og megen Brug af Tampen. Med Frimodighed og stor Iver tog den unge Lærer fat, og det kendtes snart paa Børnene, at der var kommen en ny Metode ind i Skolen, hvorefter de blev undervist og godt behandlet. De var nu saa inderlig glade for at komme i Skole.

Kristensen havde ikke været Lærer over et Aars Tid, før der kom snart en og snart en anden ung Mand med Lyst til at blive Lærer og bad om hans Vejledning i den Henseende, og i flere Aar havde han om Vinteren en eller to unge Karle i Huset, som fik Forberedelse til Seminariet eller Vinterlærervirksomheden.

Da der i 1877 ved Vinterhalvaarets Begyndelse meldte sig syv til Forberedelse, blev det mere, end Kristensen kunde klare alene, og han fæstede sig derfor en Medhjælper. Det var en Seminarist fra Gedved

*) Som Grundlag for denne Skildring af Kristensens Barndom og Ungdom er for en Del benyttet Nordahl-Petersens: Danmarks Højskoler, og en Del er fortalt af en af hans gamle Elever.

»Friseminarium«, som blev ved Skolen i de fire følgende Aar. Kristensen og Medhjælperen skiftedes til at undervise i Børneskolen og at arbejde med de unge. I 1878 lod Kristensen opføre en lille selvstændig Skolebygning i Børneskolens umiddelbare Nærhed med Skolestue, Elevværelser og et Arbejdsværelse til Forstanderen og hans Medhjælper.

Den ny Skole fik Navn af Hoven Højskole og blev indviet i Sommeren 1878. — Provst Vilstrup i Borris holdt Indvielsestalen.

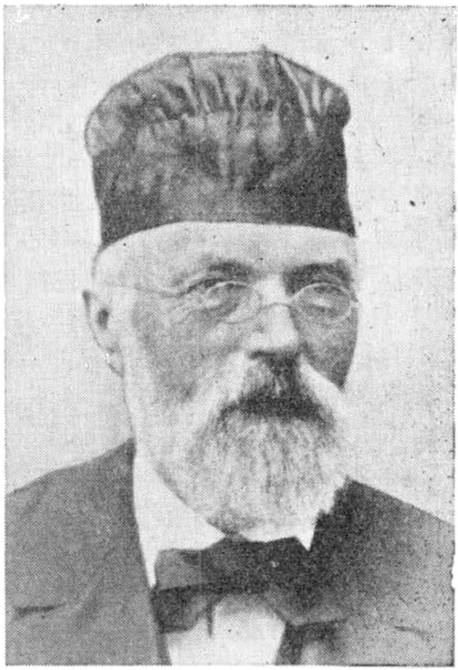

Forstander K. Kristensen.

Skolen var ikke specielt anlagt til Vinterlæreruddannelse. Der kunde søges Amtsunderstøttelse til Opholdet dèr af ubemidlede ligesom til andre Højskoler. I Vinterhalvaaret var den nærmest som alene Højskole, medens Sommerhalvaaret mere tog Sigte paa videregaaende Uddannelse for saadanne, der vilde gaa Lærervejen, enten ad Seminariet eller til Vinterlærerpladser. Men Undervisningen var helt igennem præget af den grundtvigske Fri- og Højskoleaand, hvoraf Kristensen var blevet stærkt paavirket af Chr. Kold og Forstander Svendsen, Jelling, hvorfor den ogsaa bar Navnet Højskole. Der afholdtes ingen Eksamen ved Skoleaarets Afslutning, og Ele-

verne boede paa Skolen og fik Kosten dèr. Elevantallet vekslede mellem 20 og 30, og de var mest fra Ølgod-, Varde- og Esbjergegnen; dog var der ogsaa enkelte fra fjærnere Egne. Paa den Maade virkede Skolen fra 1878–1891.

I Slutningen af Firserne meldte der sig ogsaa Piger, som vilde uddannes til Lærerinder i Pogeskolen. Der var efterhaanden bleven Brug for Lærerinder til at undervise i Skolernes yngste Klasser i Vinterhalvaarene samt give Undervisning i Haandgerning til Pigerne i de ældste Klasser. Da der blev Tale om at faa oprettet en Skole til Uddannelse af disse Vinterlærerinder, bestemte Kristensen sig til at omdanne sin Skole i den Retning, og i November 1891 begyndte saa »Kvindehøjskolen« i Hoven i sin nye Skikkelse. Tilslutningen blev saa stor, at der allerede Aaret efter maatte opføres en ny Skolebygning ved Siden af den gamle. Foruden Lærer- og Lærerindeværelser, Elevværelser o. s. v. fik Skolen nu sin egen Gymnastiksal og en Mønsterskole med Plads til 14–16 Børn, hvor Eleverne fik Øvelse i praktisk Skolegerning.

En god og trofast Støtte havde Kristensen i sin Hustru. Hendes gode Omhu som Husmoder for Eleverne gjorde Skolen til et Hjem for dem, og dette satte Præg paa Kammeratskabslivet mellem dem.

Ved Siden af sin Skolegerning gjorde Kristensen et meget stort og uegennyttigt Arbejde for Plantningssagen. Han agiterede for den ved Foredrag og plantede ogsaa en hel Del selv. Ved Skolen fik han anlagt en stor Have med et bredt Læbælte af Naaletræer omkring. Ved Siden af Skolen var der nogle Sand- og Grusbrinker, som han udjævnede og beplantede med 75 Træer. Mens han var ifærd dermed, hørte han en Dag et Par Mænd gaa forbi; den ene

sagde til den anden: »Den Dejn er ett ret klog, men han skal nok blyw et.« De 75 Træer groede alle, og dette gav Mod, saa det omtalte udjævnede Areal blev tilplantet Aaret efter. Ved Hoven Mølle plantede han i Fællesskab med to Naboer et større Stykke. Siden købte og tilplantede han sammen med en Svoger 40 Tdr. Land Hede, og senere tilplantede han for egen Regning 10—12 Tdr. Land. Han henledte Hedeselskabets Opmærksomhed paa det store Areal, hvor Paabøl Plantage er, og var Mellemmand ved Købet deraf. Ligeledes var han Medstifter af og i mange Aar Formand for et Aktieselskab, der tilplantede Haardkjær Plantage, der ligesom Paabøl ogsaa ligger i Hoven Sogn og har et Areal paa ca. 400 Tdr. Land.*)

I Efteraaret 1906 tog Kristensen sin Afsked som Lærer i Folkeskolen. I den Anledning afholdtes der en Fest til Ære for ham, og ved den Lejlighed fik han af daværende Konsejlspræsident I. C. Christensen overrakt Fortjenstmedaillen i Sølv, ligesom der ogsaa fra mange andre Sider bragtes ham en Tak for hans dygtige og trofaste Arbejde i Skolens Tjeneste.

Staby Vinterlærer-Seminarium.

Et Par Mil fra Vesterhavet og ikke langt fra Stationsbyen Ulfborg ligger Staby Efterskole, der før kaldtes Staby Vinterlærer-Seminarium. Denne Skole var oprettet først i Halvtredserne som almindelig Højskole af Pastor Schøler i Staby, som var dens første Forstander, hvorfor den ogsaa ligger ved Siden af

*) Som Grundlag for Kristensens Skolegerning og Arbejde for Plantningssagen er benyttet Meddelelser fra hans Søn, Hr. Pastor emer. Møller Kristensen og tillige fra en af hans gamle Elever.

Præstegaarden og bar Navnet: Staby højere Bondeskole.

Da det ofte har vist sig, at Højskoler har haft ondt ved at trives i Vestjylland, overtog Ringkøbing Amts Skolefond i Aaret 1857 Skolen med Pastor Alb. Sørensen, Schølers Efterfølger, som Forstander. Skolen blev i nogle Aar ledet dels som Højskole og dels som Skole for vordende Vinterlærere. Da Pastor Alb. Sørensen blev forflyttet til et andet Embede, blev Skolens daværende Andenlærer S. P. Jensen dens Forstander. Trangen til en fyldigere Uddannelse for Vinterlærere blev efterhaanden større, og i 1885 skete der derfor den Reform for Skolen, at Undervisningen udelukkende skulde tage Sigte paa at uddanne unge Karle, der vilde gaa Lærervejen og da først og fremmest for Vinterlærere. Skolen fik derefter Navn af Staby Vinterlærer-Seminarium. Kort efter blev Forstander Jensen forflyttet, og til hans Efterfølger blev antaget J. Jeppesen, der vedblev at være Skolens Forstander, indtil den blev nedlagt som Seminarium i 1920.

Var Undervisningen paa Hoven Højskole præget af den grundtvigske Højskoleaand, saa bar Staby mere Præg af et Seminarium. Den var en Kundskabsskole. Formaalet med denne Skole var at dygtiggøre de unge vordende Vinterlærere i en forholdsvis kort Læretid til at kunne fyldestgøre de Krav, der stilledes til dem, med at undervise Børnene i alle skolepligtige Alderstrin i de smaa Skoler.

Uddannelsen var beregnet paa et Aar, men for enkeltes Vedkommende kun en Sommer. Ved Afslutningen af Skoleaaret, i sidste Halvdel af Oktober, holdtes der en flere Dages Eksamen, hvor Amtmanden med flere Amtsraadsmedlemmer samt Provsten den sidste Dag overhørte et Par Fag.

Skolen var i sin Tid egenartet og særpræget; men naar man betænker, at Amtet gav fri Undervisning og fri Bolig til alle Elever og efter endt Eksamen end- og en Pengeunderstøttelse til de ubemidlede, ja, saa kan der godt siges, at Amtet gjorde en hel Del for de unge vordende Lærere.

En gammel Elev, Georg Feder, fortæller i Julehæftet »Jul i Vestjylland« Aargang 1942 om sit Ophold paa Skolen blandt andet: »Et Held kan det vist siges at være for Skolen, at den i de mange Aar, hvor den bestod som Vinterlærer-Seminarium, havde een Forstander, der med en Flok unge, skiftende Andenlærere underviste Eleverne. Dertil kom, at Skolens Forstander gennem alle dens Leveaar var Forstander Jeppesen. Det var ham, der skabte Staby Vinterlærer-Seminarium. Det var ham, der kom til at præge os — nogle maaske for Livet. Han var en stærk Personlighed. En streng Lærer var han, der krævede meget, og bestemt ønskede de stillede Krav opfyldte. Han kendte sit Værd. Han var en fremragende Pædagog, der omfattede sin Lærer- og Forstandergerning med et udelt Sind.

Her blev ikke stukket noget under Stolen, man fik Sandheden om sig selv at vide, hvad enten man kunde ta' den eller ej.

Han forlangte Arbejde. Og han krævede naturlige Forudsætninger for Studeringerne — ellers tilbage til Marken eller Tørvemoserne«. Der er mange Lærere og Mænd i andre Stillinger, der har faaet den første Uddannelse til deres Livsgerning paa Staby Vinterlærer-Seminarium, der kan give Hr. G. Feder Medhold i, hvad han skriver om Forstander Jeppesen. Han lærte sine Elever at tænke selvstændig og at stræbe efter at naa det Maal, de havde sat sig. For mange var det maaske vanskeligt at forstaa i Tiden, men de

allerfleste er forhaabentlig bagefter kommen til Klarhed over, at hvad han gav sine Elever og ofrede sig for dem, var i en god Mening og af et godt og ærligt Hjærte.

En anden gammel Elev skriver om sit Ophold paa Staby: »Endnu den Dag i Dag ser jeg tilbage paa den Tid med Glæde. Hvad jeg høstede der af Kundskaber i den forholdsvis korte Tid, dannede, om jeg saa maa sige, Grundlaget for min Fremtid.

Gamle Forstander Jeppesen – Æret være hans Minde – forsøgte at lære mig det danske Sprog saavel i Skrift som i Tale, og hvad jeg mangler kan ikke lægges ham til Last, da han gjorde, hvad han kunde. Endvidere lærte han mig at tænke. Gerne vil jeg være med til at sætte den Mand, som jeg har saa meget at takke for, et uforglemmeligt Minde, der som en Bauta maatte fortælle kommende Slægter, hvor stor en Mand han var.«

Forstander Jeppesen sørgede altid for at have som Medhjælper en dygtig Andenlærer, en ung Seminarist, som helst havde været Elev paa Skolen og tillige været ude i Vinterlærervirksomhed, før han tog paa Seminariet. Han var derfor kendt med Forholdene ved Skolen og kendt med Skolens Formaal at give Undervisning i de smaa Skoler. Dagen begyndte med Morgenandagt i Skolen, hvor baade Forstanderen og Andenlæreren var til Stede. En Salme eller Morgensang blev sunget – ofte »Den signede Dag med Fryd vi ser« – og derefter fremsagde Forstanderen Trosbekendelsen og bad Fadervor, hvorpaa Arbejdet begyndte.

Fagfordelingen mellem Forstander og Andenlærer vekslede en Del med de ofte skiftende Andenlærere, men Dansk og Naturfagene forbeholdt Forstanderen

sig vistnok altid selv. Til Danskundervisning benyttede han sin egen Sproglære, som mærkeligt nok aldrig blev trykt eller udgivet som Lærebog. Enhver »Stabyaner« mindes sikkert endnu »Jeppesens Sproglære«, der efter hans Mening, og maaske ogsaa med Rette, var fuldtud fyldestgørende til at give en god Dansk-undervisning efter i en almindelig Landsbyskole.

Ja, der var meget paa Staby, der var noget primitiv. De fleste af Eleverne var nødt at skulle spare. Undervisning og Bolig var gratis, men Kosten selvfølgelig ikke. Enkelte af de mest velstillede spiste hos Forstanderen eller købte Middagsmaden i en af Gaardene; men de fleste lavede Maden selv, om Vinteren i en Kogekakkelovn og om Sommeren paa et medbragt Kogeapparat. Faa var rigtig inde i den ædle Kogekunst, og derfor stod »Menuen« meget ofte paa Grød eller Vælling og især Pandekager. Hvor smagte Mors gode Mad, naar man kom hjem i Ferierne.

Og saa var der at vogte sig for Snushanerne, som gik paa Rov efter andres Pandekager, og hvor var de frække. Som man var travlt optaget af Bagningen, listede Røveren sig ind og snappede Tallerkenen med de bagte Pandekager og ind paa sit eget Værelse, hvor Tallerkenen blev aftømt, hvorefter den i største Hast blev listet ind og anbragt paa Bordet i et andet Værelse, uden at nogen opdagede det. Naar den bestjaalne saa kom paa Opdagelse, endte det gerne med, at en af Beboerne paa Værelset, hvor den tomme Tallerken fandtes, fik Kløene, mens Røveren sad paa Værelset ved Siden af og frydede sig og »guffede« Pandekagerne i sig. Den bestjaalne maatte atter til at røre Dejg sammen, eller ogsaa foretrak han at gaa hen paa »Fabrikken« paa Værelse Nr. 3 og forsyne sig. Der kunde Pandekagerne købes for to Øre Stykket og

det endda af den gode Slags, hvor der var et Æg udrørt i Dejgen, hvilket ellers ikke var helt almindeligt.

Kosten var ensformig, men tilstrækkelig nærende. Reglementet bød, at hver Elev, der selv lavede Maden, helst skulde nyde en Liter skummet Mælk daglig. For et halvt Hundrede Aar siden kendte man jo hverken Vitaminer eller Hindhedninger ude paa Landet.

Kammeratskabet var altid godt blandt Eleverne. Var der en Fars Dreng, der i Førstningen følte sig lidt hævet over de andre, eller f. Eks. vilde undslaa sig ved at overtage den ugentlige Tur af Arbejdet som »Gangkone«, hvilket bestod i at holde rent paa Gangene, blev Vedkommende altid paa en lempelig Maade sat paa Plads, og han underkastede sig snart som god Kammerat de bestaaende Reglementer. Ellers skulde »Børsten« – Elevbladet – eller maaske var det under et andet Navn – børste alle de fremkomne Unoder, Fejlgreb eller andre dumme Streger, der i Ugens Løb blev begaaet, bort enten i Prosa eller Poesi. Bladet blev oplæst hver Lørdag Aften ved de ugentlige Diskussionsmøder, hvor de politiske Bølger altid gik højt i en af Tobaksrøg meget omtaaget Forsamling.

Forstanderen krævede absolut Orden. Der skulde være Ro over alt om Aftenerne under Arbejdet med at lære Lektierne til næste Dag. Og Lektierne skulde læres, omend de var svære. Der havde han ingen Medlidenhed. Hans Skole var ikke for dovne eller lade Personer. Kom han paa Inspektion og traf tilfældig en Urostifter, blev denne straks sat paa Plads. Der var derfor forinden fastsat en Spilletime, hvori Eleverne kunde øve sig paa deres Musikinstrumenter. Det var mest Violiner, der benyttedes, og sikken en Støj af »Tarmslyng«, der da lød ud fra Værelserne. I Ulfborg boede der en kendt Pottemager, der var musikalsk

og forsøgte sig ogsaa som Violinbygger. Skønt hans Violiner langt fra kunde maale sig med Stradivarius'erne, solgte han alligevel en Del af dem til Eleverne.

I Aarets Løb blev der arrangeret enkelte Udflugter for Eleverne f. Eks. til Vesterhavet, til den aarlige Sommerfest i Ulfborg Plantage o. a. Forstanderen og Andenlæreren var da altid med og var Ledere deraf. Den mest imødesete Tur var vel nok til Nørre Vosborg efter Indbydelse fra Etatsraadinde Enkefru Valeur, hvor der blev budt paa Kaffe og Aftensmad.

Sidst paa Sommeren skulde der udtages Lærere til de ledige Pladser ved Vinter- og Biskolerne. Aviserne indeholdt Annoncer derom samt om, naar Ansøgerne skulde give Møde hos de forskellige Sogneraad. Enkelte Sogneraad undlod at avertere, men skrev i Stedet for til Forstanderen om at sende et Par Elever, der egnede sig til Pladsen, og hvoraf de kunde vælge. En saadan Skrivelse modtog Forstanderen fra Stadil Sogneraadsformand, den senere Konsejlspræsident I. C. Christensen. Det var i Sommeren 1892. Forstanderen spurgte Eleverne, hvem der ønskede at faa Pladsen ved Alrum Skole i Stadil, og der var en, som straks meldte sig. En af Kammeraterne, der allerede havde Plads, tilbød at ledsage ham, og Turen skulde gaa for sig næstkommende Søndag. Med et forseglet Brev, der indeholdt Forstanderens Anbefalinger for dem begge, i Lommen, startede de to Kammerater afsted til Fods tidlig Søndag Morgen. Noget før Middag naaede de Skolen i Stadil, hvor de blev meget venligt modtaget. I. C. Christensen var lige kommen hjem fra Kirken efter endt Gudstjeneste, og han bød de to med op i Kirken, som han viste dem, mens hans Hustru lavede Middagsmaden færdig. Efter at de havde spist, aabnede han det forseglede Brev og

kastede derpaa sine Øjne paa den af de to, der ønskede at faa Pladsen, og sagde til dem: »Ja, I er vel nok flinke begge to, men gaa nu først over til Alrum til en Gaardmand, som hedder Christen Peder, han er Medlem af Sogneraadet og af Skolekommissionen, saa viser I ham Brevet, og saa skal han nok sige jer, hvor I skal hen; for I skal jo præsentere jer for de øvrige af Raadets Medlemmer.« Videre gik Turen til omtalte Gaardmand i Alrum, og efter at han havde læst Brevet fra Forstanderen og ladet dem beværte med Kaffe, spændte han for sin Vogn og kørte med dem rundt til de øvrige af Raadets Medlemmer. — Den unge Elev fra Staby blev af Sogneraadet antaget til Skolen i Alrum og var Lærer der i de tre efterfølgende Vintre.

Gennem sine Anbefalinger blev det ofte Forstander Jeppesen, der bestemte eller i det mindste blev medbestemmende i, hvem af Eleverne, der fik Pladsen. Han vilde hjælpe sine Elever frem paa bedste Maade, og det var en Ære for Skolen, at de ledige Pladser i Amtet blev besat med Eleverne fra Staby Vinterlærer-Seminarium.

Forstander Jeppesen havde ogsaa stor Interesse for Plantningssagen. Til Skolen hørte et mindre Jordlod, hvorpaa der holdtes et Par Køer. Som den flittige Arbejder han var, udførte han selv en Del af Arbejdet baade i Marken og i Haven. Han plantede Læ-træer omkring Haven og i Marken, og et større Areal, der bestod mest af Sandbanker og ikke egnede sig til Opdyrkning, tilplantede han med Naaletræer. Han yndede gerne at fremvise sine smaa Træer for Eleverne og forklarede dem, hvilken Velsignelse og Glæde, der kunde være i og over et Stykke veludført legemligt Fritidsarbejde.

Forstander Jeppesen var en flittig Kirkegænger. Saafremt Vejret tillod det, gik han gerne den 5–6 km lange Vej til Madum Kirke. Han yndede gerne at høre Pastor Sandvad prædike og at tage Del i den gode Salmesang, der ledede af den dygtige Kirkesanger, Lærer Lucas Poulsen. Han saa gerne, at Eleverne søgte Kirken om Søndagen og formanede dem undertiden dertil, og det var en Glæde for ham at have flere med i sit Følge til Kirken i Madum. Paa Vejen fortalte han saa for dem om Egnen og om Fuglelivet, og han kunde godt gaa en lille Omvej med dem, naar han havde noget at fremvise eller forklare for dem.

En tro Arbejder og en opofrende Forstander for sine Elever var Forstander Jeppesen, og det var en velfortjent Hædersbevisning, der blev ham tildelt mod Slutningen af hans Forstandergerning, da han blev dekoreret med Ridderkorset.

Efterhaanden som Børneantallet steg i de smaa Skoler, eftersom de afsidesliggende Egne blev tættere bebygget som Følge af Jordernes Kultivering, tog deres Antal af. Der blev bygget større Skoler med Lokaler og Bolig for seminarieuddannede Lærere. Tilgangen til Vinterlærer-Seminariet blev mindre Aar for Aar. Skolen blev overflødig, og først i Tyverne solgte saa Amtet Skolen til et Aktieselskab, der nu driver den som Efterskole.

Var Maalet det samme, disse to Forstandere, Kristensen og Jeppesen, havde sat sig at naa frem til gennem Undervisningen i deres Skoler, saa var deres Fremgangsmaader over for Eleverne og Kravene, de stillede dem, ikke ens. Dette kom især til Orde ved

et Skolemøde først i Halvfemserne, der afholdtes tredie Pinsedag i Forsamlingshuset i Vemb, hvor Forstander Kristensen var indbudt som Taler. Hans Emne var om Forhold mellem Hjem og Skole; men han kom blandt andet ind paa, at en Lærer aldrig skulde give Børnene Lektier for uden først at have givet dem en grundig Forklaring deraf og i de historiske Fag at kunne vinde Børnenes Interesse derfor ved grundig og paa en livlig Maade at fortælle for dem. Læreren maatte derved stille store Krav til sig selv. Der udspandt sig efter Talen en livlig Diskussion, hvori især Forstander Jeppesen deltog. Han mente, at Børnene gennem Undervisningen skulde opdrages til selv at tænke og selv at arbejde under Lærerens Hjælp og Vejledning. Dette mente han, der var for lidt af i Skolen. Børnene havde det for let, og Resultatet deraf var, at det gik tilbage med Børnenes Kundskaber. Han mente endog, det var kendelig paa de Elevhold, han modtog i sin Skole. – Til Undskyldning derfor havde han forud været uheldig med nogle ældre Bønderkarle, han havde modtaget som Elever. – Jeppesen havde vovet sig for vidt ud; han fik Stemningen imod sig, flere tog Ordet mod den sidste Udtalelse, især var der blandt hans Modstandere de to Rigsdagsmænd, Lærerne Hansen, Sir, og Jørgensen, Maabjerg. Men Jeppesen forsvarede sig tappert og kom endog med den Udtalelse: »Jeg ser nok, at jeg er kommen i en Hvepserede, men jeg skal nok vide at klare mig ud af den.« De to Forstandere forsvarede meget ivrigt hver sin Anskuelse. Den ret livlige Diskussion afsluttedes omsider med, at en af Deltagerne – vistnok Hansen, Sir – sagde omtrent saaledes: »Jeg tror, vi kan være enige om, at vi har to rigtig gode Skoler i Staby og Hoven, og fra Staby udgaar maaske de kundskabs-

rigeste Elever, men fra Hoven derimod lige saa dygtige Lærere.«

Saa kom den Tid for de unge Vinterlærere, da de skulde ud til deres Gerning ved de smaa Skoler. Med en vis Frygt for, hvorledes det skulde gaa, drog den unge Lærer af Sted med sin lille Bagage, i Regelen kun en Kuffert og en Vadsæk. Han var jo ung, maaske lille af Vækst, en »Splejs« at se til. Vilde de store Drenge ikke se ham over Hovedet, og hvorledes skulde han kunne holde Styr paa dem. Slog Kundskaberne ogsaa til, som han havde erhvervet sig paa Skolen, og havde han nu ogsaa Evner til at omsætte dem i Praksis. Han erindrede, hvad han havde hørt om Chr. Kold, da han som nylig konfirmeret Dreng skulde begynde som Lærer, hvorledes han ængstedes, da han saa de store Drenge, der var større end ham selv, og at Kold da holdt sin første Tale. Han huskede godt Kolds Tale, den lød jo saaledes: »I er meget større end jeg, og skal det komme an paa at slaas, saa kan I banke mig. Men jeg har ikke til Hensigt at ville slaa jer, og derfor haaber jeg ogsaa, at I ikke ville slaa mig. Men snart ville I erfare, at jeg er klogere end I, – men hvis I er kloge, saa søger I at lære af mig.« Men Sindet opklaredes, da han første Dag traadte ind i Skolestuen og saa ind i Børnenes smilende, forventningsfulde Ansigter. De var vante til at have en ung Lærer og vante til, at han nærmest stod paa kammeratlig Fod med dem. De var glade for at komme i Skole. Flere af dem havde været ude at tjene og vogte Kreaturer og været til Hjælp ved Indbjærgningen af Høsten. Nu var det rart at komme hjem til dem i Hjemmet og til Kammeraterne i Skolen og være sammen med dem hver Dag og ikke tage Vare paa andet end passe sine Lektier til

Skolen og sit Arbejde der. I Sommertiden havde de kun gaaet i Skole en halv eller en hel Dag om Ugen eller slet ikke været der, og det var en fremmed Skole, de gik i, eller til en fremmed Lærer hjemme i deres egen Skole, og da skulde de altid skynde sig med Kreaturerne for at naa Skolen i rette Tid for ikke at faa Skænd af Læreren, og da blev de altid søvnige, og undertiden slumrede de ind i Religionstimen og fik atter Skænd; men de kunde slet ikke holde Øjnene aabne, for de havde været saa tidligt oppe den Dag.

I. C. Christensen sagde engang paa et Skolemøde, hvor han talte til Forsvar for den vestjyske Skoleordning, at saadanne Børn var som Lys at støbe paa. — En meget træffende Betegnelse derfor.

Den unge Lærer fattede Mod, da han saa de mange smilende Ansigter. Han vovede da gerne at tage det udmærkede Standpunkt nærmest at være Kammerat med Børnene, men tillige at bevare Autoriteten gennem sin Undervisning.

Med en alvorlig Iver og med Lyst til Lærergerningen tog han fat, og dog voldte Arbejdet ham ofte store Vanskeligheder, som han ikke før havde beregnet. Han skulde jo undervise Børnene fra 7—14 Aar paa samme Tid, og derfor var han nødt til at have dem delt mindst i to Klasser. Hvordan skulde han saa tilrettelægge Timeplanen, saa at de alle kunde holdes i Arbejde. Ud fra Børnenes Forklaring om, hvorledes det var gaaet til de andre Vintre, fik han omsider Timeplanen lavet; men han erfarede snart, at det var umuligt at følge den i alle Enkeltheder. Værst var det med de smaa, de skulde enten regne eller skrive, mens han havde de mundtlige Fag med ældste Klasse. Han indsaa nok, at de smaa ikke fik al den Hjælp,

de trængte til, men hans Tid var ikke til det, og dog var det en Fornøjelse at arbejde med dem og fortælle for dem. Han fortalte for dem paa en helt anden Maade, end naar han fortalte for ældste Klasse. Det kom ligesom af sig selv. Der var som Nutidsoplevelser, han fortalte for dem, det forstod de bedst. Det var, som om de selv oplevede det hele sammen med Adam og Eva i Edens Have, som de var med og saa paa, da David slog Banditten Goliat ihjel eller var med Tordenskjold, da han gav Mesteren Snebolden i Nakken. Ja, de maatte vist springe til Side for ikke at blive traadt over Tæerne, da Tordenskjold greb den anden Dreng i Kraven og gennempryglede ham. Saaledes forstod de det bedst, og saaledes fortalte de det igen, undertiden endog med en lille Tilføjelse, naar deres livlige Fantasi var ved at løbe løbsk for dem. Og hvor kunde Glæden og Taknemmeligheden ikke lyse ud af Øjnene paa den lille, naar han saa, denne sad med Tungespidsen ud af Mundvigene og Hovedet paa Hæld og omklamrede Griffelen med Haanden for at gøre de fortvivlede Forsøg paa at vride den nogenlunde rette Form frem paa et af de forbistrede krumme Tal, og han saa tog varsomt om den lille Haand og hjalp den lille til Rette dermed, saa Tallet kom til at staa paa Tavlen ligesom efter Lærerens Forskrift. Eller ogsaa var det en Fornøjelse at fortælle en lille Nisse- eller Troldehistorie eller et Æventyr for dem, som han siden kunde høre Gengivelser af i deres Leg i Frikvartererne. Jo, der var Velsignelse i at være Lærer. Men Tiden, Tiden, den løb jo helt fra ham. Han var klar over, at han skulde være godt forberedt Aftenen før, for i Skolen blev der ingen Tid tilovers dertil. Det kunde let hænde sig, at bedst som han i et Frikvarter havde faaet den

velsignede Pibe tændt og sat sig til Rette for at forberede sig lidt til næste Time, stak pludselig en af de store Piger Hovedet ind ad Døren og sagde med indsmigrende Stemme: »Skwolmæjster, vel Du ett komm aa gi æ Bold op faa wos, vi vel te Langebold, aa de gor bedst, nær Du er mej.« Da blev Bogen lagt til Side, og han maatte ud og være Lederen af Legen, og maaske blev Frikvarteret lidt længere, end det egentlig var tilladt, men han erfarede, at Undervisningen led ingen Skade derved, tværtimod blev Børnene mere friske og oplagte til at tage fat i næste Time.

Opdagede han, at der var et eller andet uroligt Hoved blandt Drengene, og at han havde forsøgt gennem Formaninger eller med Skænd at faa Fyren til at underordne sig, og dette ikke hjalp, da vidste han, at de andre Børn havde han paa sin Side, og han kunde da give et Par af de andre Drenge et Fingerpeg i Retning af, at den Sag kunde de vist bedst ordne. Det vidste han var at appellere til deres Æresfølelse. Urostifteren fik da en ordentlig Aftampning paa Hjemvejen, hvilket indgav ham Respekt for Eftertiden.

Det gamle Ord siger: »Den, der tager Barnet ved Haanden, tager Moderen ved Hjertet.« Denne Erfaring gjorde den unge Lærer snart. Han blev jævnlig indbudt i Hjemmene, og han mærkede altid, at Forældrene var glade for ham og talte gerne med ham om Arbejdet i Skolen.

Saaledes skred Tiden hurtigt for den unge Lærer, og Vinteren var snart forbi. Han havde forud tænkt, at han skulde faa Tid til at udvide sin Horisont ved megen Læsning i Vinterens Løb; maaske var det med Henblik paa Seminariet, men det blev desværre til langt mindre, end han havde beregnet.

Eksamensdagen nærmede sig. I Skolen saavel som i Hjemmene var der Travlhed med at repetere, lære Tabeller og Aarstal samt Kongerækken. Man vidste jo aldrig, hvad der kunde blive spurgt om. Præsten, Skolekommissionens Formand, var meget forstaaende over for Lærerne i Sognet, og et Par Dage før sendte han Eksamensopgaverne ud til dem, for at de i det mindste selv kunde forberede sig derpaa. Mange af Forældrene var til Stede for at overvære Eksamenen, og da Læreren, som havde gaaet med Ængstelse for, hvorledes det vilde gaa, saa dem, følte han en vis Tryghed derved; thi han vidste, at de vilde alle hans sande Vel, og at de egentlig var Skolens rette Tilsyn. Efter endt Eksamen takkede de ved Afskeden ham alle hjerteligt for, hvad han havde været over for deres Børn, og indbød ham endnu engang til at besøge dem, inden han drog bort.

Vinterskolen var til Ende, flere af Børnene skulde atter ud at tjene, og Læreren søgte hen paa et andet Virkefelt, hvor der var Penge at tjene, thi Lønnen som Vinterlærer havde været lille.

Erindringer fra Skolen.

En Mejeribestyrer fortæller om sin Skoletid følgende: »Omtrent midt i Distriktet laa Skolen. Skolen var den Gang en Biskole. Selve Skolen bestod af tre Rum: en Skolestue, en Forstue, hvor Børnene hængte deres Overtøj og satte deres Træsko, samt et Værelse til Læreren. Skolen var opført af Mursten og havde Straatag. Selve Skolestuen var ret stor i Forhold til Børnenes Antal. Der var i Almindelighed 20—30 Børn. I Skolestuen fandtes en Kakkelovn, en Række lange Borde med Bænke, samt et Kateter, hvor Læreren

havde sin Plads. Paa de hvidkalkede Vægge hang de forskellige Kort og Billeder til Brug ved Undervisningen. Langs den ene Væg stod en Reol med forskellige Bøger: Læsebøger, Sangbøger m. m. Her var ogsaa en Globus anbragt. I et Hjørne havde Lærerens lange Pibe i Regelen sin Plads, naar han ikke benyttede den.

Vi havde dengang Sommerskole og Vinterskole. Om Sommeren gik vi kun i Skole een Dag om Ugen. Læreren fra Naboskolen kom gaaende den fem km lange Vej om Morgenen, men han kom altid een, undertiden to Timer for sent. Vi skulde møde Kl. 8, men det var ikke saa sjældent, at Klokken var 10, før Læreren kom. Kl. 12 var vi fri igen.

Om Vinteren havde vi rigtig Skolegang. Da havde vi en Biskolelærer, for det meste en, der havde været et Aar paa Staby Vinterlærer-Seminarium. I Regelen var det unge Mennesker i Attenaarsalderen, som senere gik paa Seminariet. Vi havde en ny Lærer hver Vinter, og ingen af dem naaede at sætte Præg paa Egnen. Men fælles for dem alle var den Energi, hvormed de ledede Undervisningen. Og det var almindelig anerkendt, at Børnene i (vor) Skole var de dygtigste i Sognet. Vi lærte Dansk, Skrivning, Regning, Historie, Geografi og Religion. Eleverne var allesammen Bønderbørn, ja, allesammen Husmandsbørn; der var kun een, der kaldte sig Gaardmand paa denne Egn. Der var det bedste Kammeratskab mellem Børnene indbyrdes og mellem Lærer og Børn.

Uden for Skolen var der en stor Legeplads, og det var ikke saa sjældent, at Læreren tog Del i Legene. Vi vilde alle gerne i Skole, og vi skulde være meget syge, hvis vi undlod at møde. Sommerskolen var trist og intetsigende, da var der ogsaa saa mange af Kammeraterne ude at tjene og gik i andre Skoler. Men

Vinterskolen derimod var herlig. Da fik vi vor Trang til Kundskaber tilfredsstillet. Da kappedes vi om at være den dygtigste, og da havde vi det bedste Samvær med Lærer og Kammerater.

Hvor der er en fast Lærer gennem en Række Aar, gaar det tit saadan, at denne kommer til at præge Egnen. Saaledes gik det ikke her. Dog havde Skolen alligevel stor Betydning for Egnen; men Betydningen bestod i, hvad den havde været for den enkelte Elev. Vi fik der et Fond af Kundskaber, som der kan bygges videre paa for dem, som ønskede at lære mere.

Nu er den gamle Skole sløjfet, og en ny er bygget, ikke helt paa samme Plads, men ikke ret langt derfra. I den ny Bygning er der Bolig til Læreren. Denne er en fast ansat Lærer, som har været der i mange Aar. Han vil maaske nok naa at sætte Præg paa Egnen. Men at den ny Skole skal komme til at betyde mere for den enkelte, end den gamle Skole har gjort, tvivler jeg paa. I Harald Kiddes Roman »Helten« skildres, hvorledes en Sømand kommer hjem fra fjerne Egne for at takke sin gamle Lærer for den Indflydelse, han har haft paa hans Liv i afgørende Øjeblikke. Jeg kunde tænke mig, at en eller anden af de gamle Elever fra (vor) Biskole kunde komme hjem langvejs fra for endnu engang at se den gamle Skole og dvæle ved de Minder, han har derfra. Men nu er det for sent; thi den gamle Skole eksisterer ikke mere.«

Disse »Erindringer« fra Skolen var uopfordret skrevet og i andet Øjemed end til nærværende Skildringer »Fra de smaa Skoler«.

Skolegangen paa Holmslands Klit.

Vel næppe noget Sted har de smaa Skoler haft større og længere Betydning end paa Holmslands

Klit, hvor de har bestaaet indtil nu, men vil formodentlig forsvinde med den ny Lovs Ikrafttræden. I det mindste vil de enkelte, der bliver tilbage, ikke kunne opretholdes under samme Form, som de og Biskolerne i Almindelighed har været.

Den vidt udstrakte Holmslands Kommune omfatter selve Hovedsognet Holmsland ved den nordlige Side af Ringkøbing Fjord og den omtrent 40 km lange beboede Tange mellem Ringkøbing Fjord og Vesterhavet, der gaar under Navnet Holmslands Klit eller blot Klitten.

Indtil i Begyndelsen af dette Aarhundrede var der paa Holmsland to Hovedskoler med fastlønnede Lærere samt to Vinterlærerskoler og paa Klitten ingen Hovedskoler men derimod 8 Vinterlærerskoler. Paa Holmsland blev der senere bygget en tredje Skole til en fastlønnet Lærer, og de to smaa Skoler blev indragne. For Klittens Vedkommende bibeholdtes derimod den gamle Ordning med alle de smaa Skoler, indtil der paa Grund af det stærkt forøgede Børneantal i Sdr. Lyngvig Skole fra det opkomne Fiskerleje ved Hvide Sande, denne Skole blev flyttet nærmere til Hvide Sande, og en større Skole blev bygget med fastlønnede Lærerkræfter ved. Denne Skole og de andre paa een nær var efter Lønningsloven i 1919 overgaaet til Biskoler med fastlønnede Biskolelærere.

Af Lærerne paa Klitten var de fleste uddannet paa Staby, kun en enkelt var fra Hoven. De, der virkede ved Skolerne i længere Tid, bosatte sig og drev tillige enten Landbrug eller lidt Fiskeri eller lærte et Haandværk, hvormed de kunde forøge deres smaa Indtægter.

Den første Skoleordning paa Holmslands Klit har,

saavidt vides, været Omgangsskoleordningen, hvor en Lærer drog fra By til By og samlede Børnene i et af Hjemmene, hvor han underviste dem. Undervisningsmaterialet, hvis der i det hele taget har været noget deraf, har han ført med sig. Skrivematerialet har formodentlig været en Kasse med Sand i, ligesom der fortælles har været brugt andre Steder i Vestjylland. Sand havde de nok af ved ethvert Hjem paa Klitten, og det var en nem og tilmed billig Maade at undervise Børnene paa ved at lade dem skrive med en lille Pind i en Sandkasse.

Før Skolerne blev bygget har der været enkelte bosiddende Skoleholdere, som de den Gang kaldtes, og der har da været lejet en Skoleholder til at give Undervisning i hver to Byer med Undervisningslokaler i enkelte Hjem. Omkring 1840 døde Gaardmand Niels Kristian Jepsen i Haurvig. Han boede paa en af de sydligste Gaarde i Byen og havde i nogle Aar undervist Børnene i Haurvig og formodentlig ogsaa i Aargab.

I 1843—45 byggedes Skolerne paa Klitten, en i hver af de 8 Byer, nævnt i Rækkefølge fra Syd til Nord: Bjerregaard, Haurvig, Aargab, Sdr. Lyngvig, Nr. Lyngvig, Klegod, Søndervig og Houvig. De var alle smaa, lavtloftede, straatækte Huse med ingen høje Gavle, saa Tagbrynet naaede lige langt ned paa alle fire Sider. Klasseværelset var lyst med Vinduer i Syd, Øst og Nord og med Bræddegulv. En tarvelig Bogreol hang paa Væggen, og der hang tillige Børnenes Tavler. Bordene var lange og med løse Bænke, Skamler paa begge Sider. Kateteret var lille og med fast Bænk ved uden Ryglæn. Der var aaben Skorsten med Bilæggerovn til. I Hjørnet ved Siden af Døren ud til Forstuen var skraa Hylder til Pigernes Overtøj og Mad-

pakker, og under disse havde Vandspanden sin Plads. Forstuen var meget lille, og Gulvet var Stenpikning af flade Havsten sat paa Kant. I Forstuen var Knage til Drengenes Overtøj samt en lille Loftsstige. Igennem en lille Lem, den eneste Adgang til Loftet, blev Brændselet, der bestod af Tørv, baaret op og ned. I nogle af Skolerne blev der senere, efter at den aabne

Bjerregaard gamle Skole, bygget ca. 1850, nedrevet 1908.

Skorsten var erstattet med en lukket, snæver Skorsten, lavet et Hul i Loftet ved Siden af Skorstenen, hvorigennem Tørvene styrtedes ned i en stor Kasse. Det var ikke videre hygiejnisk, og Hullet blev ogsaa med Tiden lukket igen. Nødtørftshuse var der ingen af. Børnene var henvist til de nærmeste Klitter.

Først i Begyndelsen af Firserne blev det paabudt af Myndighederne, at der skulde indrettes Nødtørftsrum ved Skolerne, og samtidig blev der paabudt en Udvidelse af Skoleværelserne, da de med det stigende Børneantal viste sig at være for smaa. Et eller to Fag

»Ueksaminerede, ikke fast ansatte Lærere og Lærerinder ved Poge-, Vinter- eller Biskoler, som lønnes af Kommunen med mindst 200 Kr., faar efter 3 Aars Tjenestetid et Løntillæg paa 50 Kr., og efter 10 Aars Tjeneste et yderligere Tillæg paa 100 Kr.«

Ifølge dette maatte Kommunen til at forhøje Lønnen for en Vinter til 200 Kr. For Sommeren blev den fastlagt til 25 Kr. Der skete senere smaa Forhøjelser, og omkring 1910 udgjorde den samlede Indtægt med fuldt Alderstillæg omkring 600 Kr.

Indtil 1882 undervistes Børnene sammen af en Lærer i to Skoledistrikter, idet de, Børn og Lærer, gik hveranden Dag til hver af Skolerne. Denne Ordning var saaledes for Houvig og Søndervig, for Sdr. og Nr. Lyngvig og for Aargab og Haurvigs Vedkommende, hvorimod Bjerregaard Skole, der laa mest afsides, samt Klegod Skole betjentes hver af en Lærer. Ved denne Ordning sparede Kommunen tre Lærerlønninger; men den besværliggjorde Undervisningen for Læreren, der derved fik flere Børn at arbejde med, og Børnene fik lang Vej til Skole hveranden Dag, for somme endog indtil 7 km at gaa. I 1882, da Børneantallet i hver af de sammenlagte Skoledistrikter var vokset til imellem 40 og 50, forlangte Skoledirektionen, at der skulde ansættes en Lærer ved hver Skole, og den Ordning har saa bestaaet siden.

Ved de nævnte sammenlagte Skoler var der i mange Aar fast bosiddende Lærere. I Søndervig og Houvig var Husmand Jens Iversen i Houvig Lærer i 30 Aar fra 1842–72. Han havde stor Interesse for Arbejdet i Skolen, men at holde Disciplin kneb det undertiden for ham med, og da Provsten i 1872 paatalte de mange Skoleforsømmelser i Houvig og Søndervig Skoler, opfordrede han Sogneraadet til at overveje, om der

ikke var Anledning til at antage en Lærer i hver af Skolerne. Sogneraadet bestemte imidlertid at antage en anden Lærer og beholde Skolerne samlet som hidindtil, endskønt flere af Beboerne androg om at beholde Jens Iversen som Lærer for deres Børn.

Ved begge Skoler i Lyngvig var Husmand P. Madsen i Nørre Lyngvig i mange Aar Lærer, og han var tillige Kirkesanger.

I Sommeren 1869 skulde Kirkerne paa Klitten bygges, en i Haurvig og en i Lyngvig. Der havde ingen Kirke været paa Klitten før. Beboerne maatte rejse den lange Vej Nord om Fjorden til en af Kirkerne paa Holmsland, naar der var kirkelige Forretninger derfra, og Gudstjenesterne holdtes af Præsten paa Holmsland hveranden eller hver tredje Søndag i en af Gaardene paa Klitten. Der skulde nu oprettes et residerende Kapellani med egen Præst i de to ny Menigheder.

Da Vinterlærerpladsen ved Skolerne i Haurvig og Aargab samme Aar blev ledig, opfordrede Præsten paa Holmsland en ung Lærer, Jørgen Pedersen, som var barnefødt paa Holmsland, til at overtage Lærerpladsen ved de to Skoler, og Præsten lovede ham at være ham behjælpelig med at faa Kirkesangertjenesten ved Haurvig Kirke. Jørgen Pedersen efterkom Opfordringen, søgte Pladsen som Lærer og blev af Sogneraadet antaget dertil.

J. Pedersen var uddannet paa Staby hos Forstander Alb. Sørensen, havde haft en Huslærerplads i Rindom og været Vinterlærer i 6 Aar ved Hvingel og Voldbjerg Skoler i He, og i Forventning om at opnaa en Forøgelse af sine Indtægter ved ogsaa at blive Kirkesanger besluttede han sig til at flytte til Klitten. Han var nylig bleven gift, og den første Oktober flyt-

tede det unge Par ind i en lejet Bolig i Aargab. Nogle Aar efter byggede han sig et Hus i Haurvig, hvor han boede til sin Død.

Pastor Sejdelin paa Holmsland var Formand for Sogneraadet, og da Raadet skulde tage Bestemmelse om, hvem der skulde være Kirkesanger ved Kirkerne paa Klitten, holdt han stærkt paa, at der skulde ansættes en Kirkesanger ved hver af Kirkerne, da der var omtrent to Mils Afstand imellem dem; men Raadets Flertal gik ham imod, og da der ved Skolerne i Lyngvig var en ældre Lærer, P. Madsen, blev det ham, der blev antaget til Kirkesangertjenesten ved begge Kirker til stor Skuffelse for baade Sogneraadsformanden og den ny Lærer.

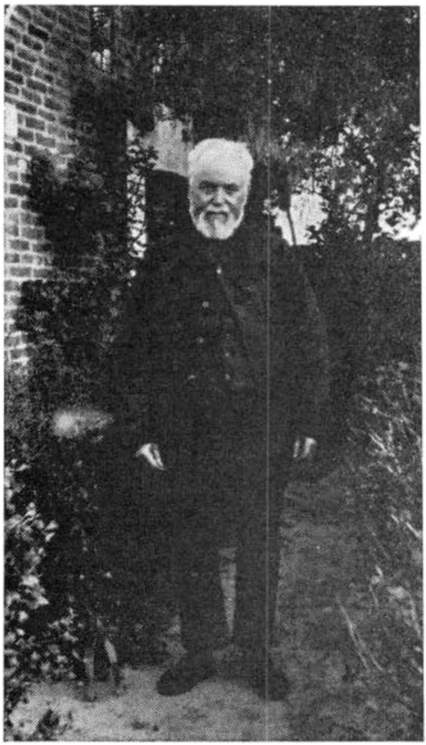

Den gamle Lærer Jørgen Pedersen i Haurvig i sin Have (P. Pedersens Fader).

Det første Aar forrettede P. Madsen Kirkesangertjenesten selv, men den to Mil lange Vej til Haurvig Kirke blev ham for lang, og han akkorderede da med J. Pedersen om, at han skulde forrette den for ham for et aarligt Vederlag af 50 Kr.

Det var Skik, at Højtidsoffer, Tiende, Nannest og andre lovformelige Indtægter for Præst og Kirkesan-

ger opkrævedes blandt Beboerne af Vedkommende selv. Højtidsofferet var ansat til 43 Øre til Præsten og 25 Øre til Kirkesangeren for enhver, der var over Konfirmationsalderen. De to Herrer fulgtes da gerne ad fra Dør til Dør og krævede deres Tilgodehavende ind. Denne Opkrævning for P. Madsen maatte J. Pedersen ogsaa besørge i Haurvig Kirkedistrikt, og Betalingen derfor var indbefattet i de før nævnte 50 Kr. De derved indkomne Penge tillige med de indkomne Offerpenge ved alle kirkelige Forretninger maatte han saa aflevere til P. Madsen, og dette vakte efterhaanden Mishag hos Beboerne, der syntes, at da det var J. Pedersen, de ofrede til i Kirken, skulde han ogsaa selv have Pengene. J. Pedersen forklarede dem hele Sagens Sammenhæng, men alligevel var der flere, der ikke syntes at være tilfredse dermed.

En ældre Mand i Aargab havde en Dag været i Præstegaarden med nogle gode Fisk som Foræring, og han var bleven særdeles godt modtaget af de unge Præstefolk, saa de havde derfor faaet »en høj Stjerne« hos ham. En af de første Søndage derefter skulde der være Barnedaab, og en saadan Højtidelighed fejredes gerne baade før og efter Gudstjenesten med et Gilde i Hjemmet, hvortil baade Slægt og Venner samt Naboer var indbudte. Alle de indbudte Mænd stod Faddere til Barnet og skulde saa efter Skik ofre til baade Præst og Degn. Den før nævnte ældre Mand, der paa Grund af sin dybe Basstemme gik under Navnet »æ gammel Hommel« – Humlebien – vilde benytte Lejligheden til at lægge »et godt Ord« ind for Præsten, og han foreslog derfor, at de for Fremtiden skulde ofre mere til Præsten end hidindtil, men derimod mindre til Degnen, og han motiverede sit Forslag med, at der var ingen Mening i at kaste saa mange Penge

bort til en Mand som P. Madsen, der ikke selv gjorde Arbejdet for dem, men holdt en »Tjener« for sig.

Hidindtil havde det været almindelig Skik, at hver af Fadderne ofrede 25 Øre til Præsten og 10 Øre til Degnen, hvorfor Ti-Ørene almindeligvis kaldtes »Degnelus«.

»Æ gammel Hommel«s Forslag blev taget til Følge, og Resultatet blev, at J. Pedersen efter endt Gudstjeneste talte 16 Femøre og 1 Tiøre op til P. Madsen, mens Præsten hoverede over en Formue paa 17 Gange 35 Øre. Og saadan blev det fremdeles med Ofringerne i Kirken. J. Pedersen fik kun Femøre, og P. Madsen forandrede derfor Overenskomsten med J. Pedersen, saa at denne nu for Fremtiden skulde have hele Offeret, der faldt i Kirken. Da Beboerne fik dette at vide, forandrede de atter Offertaksten om og ofrede atter de sædvanlige »Degnelus« til Degnen.

I 1886 tog den gamle Kirkesanger sin Afsked, og J. Pedersen blev hans Efterfølger som Kirkesanger ved begge Kirker. I en Del Aar forrettede han selv Tjensten i begge Kirker, og han kørte da gerne med Præsten til Lyngvig Kirke; men da han blev ældre, overdrog han Tjenesten ved Lyngvig Kirke til Lærer Jens Vang ved Sdr. Lyngvig Skole.

J. Pedersen passede sin Skole med Lyst og stor Interesse. Han var en ivrig Fortæller, og det var hans Anskuelse, at hvad der kunde meddeles Børnene gennem Fortælling, burde gives dem paa denne Maade. Han krævede god Orden og Tone saavel i Skolen som paa Legepladsen. Han gik altid ud fra igennem sin Undervisning, at Skole og Hjem i Forening skulde virke opdragende paa Børnene, saa der derigennem lagdes en Grundvold i Barnesjælen til Hjælp og Støtte for dem op i de voksne Aar, ja, Livet igennem. Der-

for søgte han altid at vække Hjemmenes Interesse for Arbejdet i Skolen og at paakalde Hjemmenes Hjælp, især med de smaa Begyndere. Han modtog derfor ogsaa sjældent Børn i Skolen, som ikke først havde faaet Begyndelsesgrundene i Læsning, Skrivning og Regning indprentet i Hjemmet.

Dette var ikke alene Tilfældet i Haurvig og Aargab, men det var ogsaa almindelig i de andre Skolekredse. Blandt Klitboerne var der god Interesse for Skolen og Forstaaelse af, at Hjælp fra Hjemmets Side var nødvendigt, naar en Lærer skulde undervise alle Børnene samtidig, baade smaa og store Børn. Klitboernes afsondrede Tilværelse førte til Sammenhold og Hjælpsomhed, og dette gjorde sig ogsaa gældende over for Skolen.

Lærer P. Pedersen.

Børnene maatte tidlig hjælpe til ved Arbejdet i Hjemmene, derfor var Sommerskolen, denne ene Dag om Ugen, nærmest at regne for dem som Fridage. Sommerferien regnedes derimod egentlig ikke for nogen Ferie af Børnene, men Juleferien og ligesaa Fastelavn var de to Tider, Børnene længtes mest efter, især imødesaas den sidste i nogle af Skolerne med glad Forventning.

Fastelavnsmandag holdtes der stor Fest med Præ-

mieskydning for Børnene i nogle af Klittens Skoler. Det har muligvis været J. Pedersen efter Samraad med Forældrene, der først begyndte dermed.

Foreningslivet har paa Grund af de lange Afstande aldrig haft let ved at trives paa Klitten. Da der paa den Tid andre Steder omkring i Sognene oprettedes Skytteforeninger, har J. Pedersen og maaske andre af Klittens Lærere formodentlig tænkt, at de derved kunde fremme Skyttesagen eller i det mindste vække Interesse for den. Omkring 1890 blev der oprettet en Skytteforening i Haurvig.

I en Maanedstid forud for Fastelavn holdtes der hver Dag Skydningsøvelse af Drengene i Skolen. Geværet var en Slags Flitsbue eller rettere Armbrøst, der havde et 1 Meter langt Løb foruden Kolbe. I Forenden deraf var anbragt selve Flitsbuen, hvis Snor gik igennem en Aabning i hver Side af Løbet. Naar Buen spændtes, strammedes Snoren ud i den bageste Ende af Løbet og holdtes fast i en Fure, hvori den berørte Hanen. En Spidskugle med en Styrefjer i den bageste Ende blev stukket bag ind i Løbet og anbragtes lige foran Snoren. Geværet var dermed ladt. Til Anlæg brugtes gerne den lille Loftsstige, der stod op imod en Loftsbjælke i passende Afstand fra Skiven. Skiven var fæstet paa den underste Side af en Bordplade, som var stillet op imod Væggen. Læreren ledede altid selv Skydningen og noterede Pointantallet for hver Dreng.

Til selve Festdagen blev der købt fire Præmier, som alle var nyttige Ting, og de heldige Vindere fik tillige Titel af Konger i Nummerorden, alt efter Pointantallene og dermed ogsaa Præmiernes Størrelser. For at der kunde blive Mulighed for de mindste Drenge til at vinde en Præmie og opnaa Kongeværdigheden,

var nogle af de største Drenge forud ved Lodtrækning bleven udtagne til at skyde for dem.

For at Pigerne ogsaa kunde opnaa at faa Del i den majestætiske Værdighed, var Børnene forud for Festdagen bleven parrede. En Dreng havde udset sig en af Pigerne eller omvendt. Drengenes Huer blev af Pigerne eller deres Mødre pyntet med kulørte Baand og Blomster, og da gjaldt det om, hvem der kunde pynte sin Drengs Hue kønnest.

Saa oprandt den længselsfuldt imødesete Dag. Saa snart det gryede ad Dag, samledes Læreren og Drengene i Skolen til Præmieskydning, og efter at have sunget en Morgensang tog den sin Begyndelse. I Lærerens Hjem opbevaredes der fra det ene Aar til det andet en Del Pynt, og ved ny Anskaffelse af det fornødne var der af nogle af de ældste Skolepiger blevet lavet en hel Del Ordener, Skærf, Epauletter m. m. af Blomster og kulørte Baand og Papir, samt fire af kulørt Papir omviklede Ris med fra en til fire Grene paa. Alt dette blev Kongerne og deres Dronninger pyntet med i Lærerens Hjem efter endt Skydning. Risene fæstedes i Drengenes Huer til Tegn paa deres Værdighed.

Alle Skolebørn med deres Forældre og mindre Søskende og tillige andre voksne samledes nu i Lærerens Hjem, hvor de alle blev beværtede med Kaffe, Boller og Julekage. Alle de Faner, der kunde skaffes til Veje, var plantet omkring Lærerens Have. Et Par Fiskere, der havde nogen Øvelse i at haandtere Klarinet og Violin, medtog Drengene, da de kom fra Skydningen med de heldige Vindere i Spidsen, med en lystig Fanfare paa Klarinetterne.

Naar Kaffedrikningen var endt, og Pyntning af Konger og Dronninger besørget, ordnedes Børnene, hver

Dreng med sin Pige ved Siden i en lang Række. De større Drenge bar tillige hver sin Fane. Og med Musikanterne foran satte hele Toget sig i Bevægelse og marcherede hen til Skolen, og der fastgjordes Fanestængerne til Plankeværket, som var omkring Skolen til Værn mod de løsgaaende Kreaturer om Efteraaret.

I Skolen uddeltes Præmierne, og Kongerne fik hver

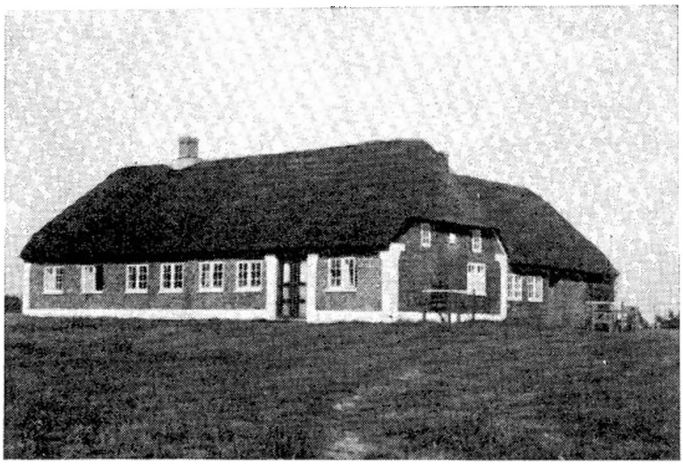

Lærer P. Pedersens Hjem siden 1930.

et trefoldigt Hurra. Børnene legede Sanglege og dansede; ogsaa de voksne tog sig engang imellem en Svingom, naar Børnene trængte til et Hvil. Ind imellem holdtes der Pauser, og da blev der sunget Fædrelandssange, og de af Forældrene velforsynede medbragte Madkasser blev budt rundt til hele Forsamlingen, hvor Børnene agerede Værter. Saaledes fortsattes Festen, til »Solen gik i Bjerge«, og der sluttedes med en Aftensang.

Beboernes Antal og dermed Børneantallet voksede stadig i de fleste Byer paa Klitten. I Haurvig og Aargab Skoler var der i 1868 tilsammen 27 Børn, og i

1882 var Tallet steget til 47. For at overkomme Arbejdet maatte Læreren undertiden benytte de større Børn som »Bihjælpere« til at arbejde med de smaa. Forældrene ønskede gerne, at de smaa Børn kunde faa nogen særskilt Undervisning om Sommeren, og der oprettedes derfor efterhaanden private Pogeskoler i Sommerhalvaaret, hvor en Kone eller ung Pige underviste de smaa Børn og tillige gav Undervisning i Haandgerning til de større Piger.

Den første af disse smaa Privatskoler var vistnok i Haurvig, hvor Lærerens Kone samlede Børnene i sit Hjem og underviste dem der. Beboerne sendte et Andragende til Sogneraadet om Tilskud til Lønnen, og derom skriver daværende Medlem af Sogneraadet, Strandfoged Chr. Christensen, Haurvig, i sin Dagbog: Den 6. November 1876: Har i Sogneraadet fremlagt og anbefalet et Andragende fra Beboerne i Haurvig om Løntilskud til Lærerens Kone for Sommerskolehold. Efter Forhandling derom stemte Flertallet for — 4 Kr., som jeg skal betale hende.

Sogneraadets Flertal har vistnok frygtet for at komme ind paa et Skraaplan med at yde Tilskud til disse private Skoler, da det kunde ventes, at senere lignende Andragender vilde blive fremlagt i Sogneraadet fra de andre Skolekredse paa Klitten. Dette skete ogsaa. Efterhaanden blev der oprettet lignende smaa private Sommerskoler ved flere af Klittens Skoler, og Sogneraadet følte sig omsider nødsaget til at yde et Tilskud til Lønnen. Det blev ogsaa senere vedtaget i Sogneraadet efter Begæring fra Beboerne i flere af Klittens Skolekredse, at naar Børneantallet i en Skole oversteg 26, kunde Beboerne forlange en Klassedeling med en Lærerinde til at undervise yngste Klasse i Vinterhalvaaret mod, at de selv betalte en Del af hen-

des Løn. Ved de fleste Skoler fandt denne Klassedeling Sted, i det mindste for en Tid, indtil Børneantallet atter gik ned under 26.

Efter 1882, da Skolerne blev adskilt, og der blev ansat en Vinterlærer ved hver af dem, maatte der for hver Vinter af Sogneraadet antages flere Lærere. Det var gerne unge Begyndere, der vilde have Lærereksamen, men de skulde først have givet Undervisning i et Aar, inden de kunde blive optaget paa Seminariet. De fleste af dem havde deres Uddannelse fra Staby, enkelte fra Nørre Nissum, og andre havde søgt anden Uddannelse. Flere af dem var der kun et Par Vintre. Sommerskolen besørgedes af de bosiddende Lærere, og en af disse kunde da have een eller to Skoler at undervise i foruden sin egen. Efter Aarhundredskiftet var der flere af dem, som efter at have været Lærer i flere Aar og faaet gode Anbefalinger derfor søgte om Ministeriets Tilladelse til at komme i Betragtning som seminarieuddannede ved at søge fastlønnede Embeder i Folkeskolen. Deres Ansøgninger blev bevilget, og et Par af dem fik ogsaa Ansættelse som Enelærere. Andre forsøgte ogsaa paa at udnytte den givne Tilladelse, men indsaa snart, at deres økonomiske Kaar ikke kunde forbedres ved at blive forflyttet til et Anden- eller et Enelærerembede, og saa foretrak de at blive, hvor de var, og passe deres Landejendom eller hvad anden fast Beskæftigelse, de havde.

Et stort Savn for Vinter- eller Biskolelærerne var, at de ikke var fast ansatte. En Lærer kan komme ud for Ubehageligheder i sin Gerning, som kan faa ubehagelige Følger for ham, hvad enten saa den er begrundet eller ej. For den ikke fastansatte Lærer kan disse blive saa alvorlige, at han bliver nødsaget til at opgive sin Stilling, hvor han er, og søge andet Em-

bede. For den ueksaminerede Vinter- eller Biskolelærer kunde Følgerne blive saa skæbnesvangre, at han blev afskediget uden Haab om at faa nogen anden Lærerplads. Som før nævnt blev denne Skæbne tildelt den ældre Lærer Jens Iversen i Houvig i 1872 efter at have været Lærer i 30 Aar. Det gode Forhold mellem Forældre og Lærer kunde briste endog af Aarsager, som egentlig ikke vedrørte Skolen, eller naar Alderen begyndte at gøre sig gældende hos Læreren, Disciplinen i Skolen gik det ikke længere saa godt med som før, da han var i sin fulde Kraft, og han kunde ikke længere følge Tidens Krav paa Undervisningens Omraade, saa blev han blot fjernet fra den Gerning, han i sit Liv havde elsket og opofret sig for, og maaske henvist til en kummerfuld Alderdom. For ham var alle Sunde lukkede; fra sin Gerning var han bortvist, og Myndighederne kunde hverken give ham en Smule Oprejsning eller økonomisk Støtte; Loven bød jo intet derom. Pensionsloven naaede ikke ned til Lærerne ved »de smaa Skoler«, og dog skulde man synes, at disse, der havde udøvet et møjsommeligt Arbejde i en lang Aarrække i Skolens Tjeneste, kunde være berettiget til at faa den lille Pension, der kunde udregnes efter deres meget beskedne Løn. Børnenes fulde Undervisning var dem betroet, og ved Eksaminerne og Visitatserne toges der intet Hensyn til, om Læreren var ueksamineret eller ikke. Blev der en ansat, som viste sig ikke ret at magte Opgaven, blev han kun den ene Vinter eller i det højeste i to Vintre; der var gerne Ansøgere nok for Sogneraadet at vælge imellem.

De smaa Skoler laa saa spredte og paa de mest afsides Egne. Der var en Del af dem baade i Ringkøbing, Ribe, Thisted og Vejle Amter, derfor var det

ikke let at faa ordnet en Sammenslutning blandt Lærerne og Lærerinderne ved dem, saa de i Fællesskab kunde henvende sig til Regeringen om en Forbedring af deres Kaar. I 1906 forsøgte Biskolelærer Karl Christiansen, Gellerup ved Varde, derpaa. Han sendte gennem Dagspressen et Opraab derom ud til alle Vinter- og Biskolelærere samt til Vinterlærerinderne i de førnævnte fire Amter og indbød til et Møde paa Højskolehjemmet i Varde. Fra Ringkøbing, Ribe og Vejle Amter mødte en Del, men derimod ingen fra Thisted Amt. Der blev udnævnt en Komité, som skulde føre Sagen videre ved et Andragende om Lønforhøjelse og særlig om Pensionsret. En Folketingsmand, der mentes selv at være personlig interesseret i Sagen, fik Andragendet, som han lovede at bringe ind paa Rigsdagen, men der kom aldrig noget Svar derpaa.

I 1919, da den ny Lønningslov for Folkeskolens Lærere skulde til Behandling i Rigsdagen, henvendte flere Biskolelærere sig til Folketingsmand, Førstelærer Søgaard, Holsted, om at tale Lærerne ved de smaa Skolers Sag, saa de kunde blive behandlet i Lighed med andre Lærere i Folkeskolen med en fastlagt Grundløn, stigende efter en nærmere bestemt Skala, samt at de kunde faa Pensionsret. Folketingsmand Søgaard talte gentagende godt for deres Sag, og hvad der i mange Aar var ønsket af dem, blev imødekommet ved Lovens Affattelse og Vedtagelse; i denne Lovs § 2, 7. og 8. Stk. bestemmes følgende:

Lærere ved Biskoler og Pogeskoler lønnes med 1200 Kr., stigende med 120 Kr. hvert 3. Aar til 1800 Kr.

Lærere ved Vinterskoler lønnes med 900 Kr., stigende med 120 Kr. hvert 3. Aar til 1140 Kr.

Lærerne fik tillige Pensionsret efter Grundlønnen. Senere forhøjedes Grundlønnen med 60 Kr. og med

en Stigning til paa 120. Maalet var dermed naaet, som Lærerne ved de smaa Skoler havde ønsket sig og arbejdet for at naa. Lønnen var fastlagt ved Lov, Pensionsret var dem givet, hvormed blidere Kaar var dem sikret, og de havde berettigede Krav paa at blive regregnet for et Led i den danske Folkeskole.

De fleste af Klittens Lærere har i de senere Aar taget deres Afsked fra Skolen og er nu paa Pension. De forlod Skolen, da de havde naaet den lovbefalede Aldersgrænse efter at have været Lærere i omtrent et halvt Hundrede Aar. I Minderne fra deres lange Lærergerning baade fra selve Skolen, fra hver Gang, Beboerne fejrede Jubilæumsfester for dem, og ikke mindst fra Afskedsfesten, lever de nu; men glade og taknemmelige er de især, naar gamle Elever besøger dem eller viser Opmærksomhed imod dem ved forskellige Lejligheder, hvoraf de ser, at deres Arbejde ikke har været forgæves. Men de smaa Skolers Saga er nu snart endt.

DEN GAMLE VEJ

Af *Christen Daell.*

En gammel, nu næsten glemt Landevej gik fra Oddesund over Thagaard Hede i Humlum langs Makholmgaardene i Resen og ad Kjærgaards Mølle videre syd paa til Holstebro. Fra Boelstedet Væde ved Lemvig-Humlum Landevej lige i Resen Skel er den nordligste Del, Vejen til Oddesund, nu væk, bortset fra et ikke vedligeholdt Stykke, som fører fra Væde op i Thagaard Hede. I fordums Dage var dette en Del af Hovedvejen fra Thyholm og Thyland til det øvrige Europa. Her har Thys sydgaaende Trafik af kørende, ridende og gaaende fundet Sted. Her har Studedrifterne til Holsten passeret. Jeg har endog hørt fortælle, at Gaaseflokke blev ført frem ad den samme Rute.

Hvor maa det have set mærkeligt ud, naar Gæs blev drevet svømmende over Oddesund og videre til Fods til Holstebro eller endnu længere bort. Det lyder utroligt.

I Halvfemserne, som jeg husker, var Vejen over Thagaard Hede blot nogle øde, sandede Spor. Men den førte dog igennem. Det gør den ikke mere. Den er afbrudt i den nordlige Del, fordi et Par Gaarde har pløjet den op og lagt den til deres Jord. Et Sted er den styrtet i Fjorden.

Farbarheden er altsaa forbi, men Vejen stod indtil for nogle Aar siden paa Generalstabens Kort, og det afstedkom en Gang i Tyverne en kedelig Hændelse. Humlum Stationsby, som aldrig havde set andre Sol-

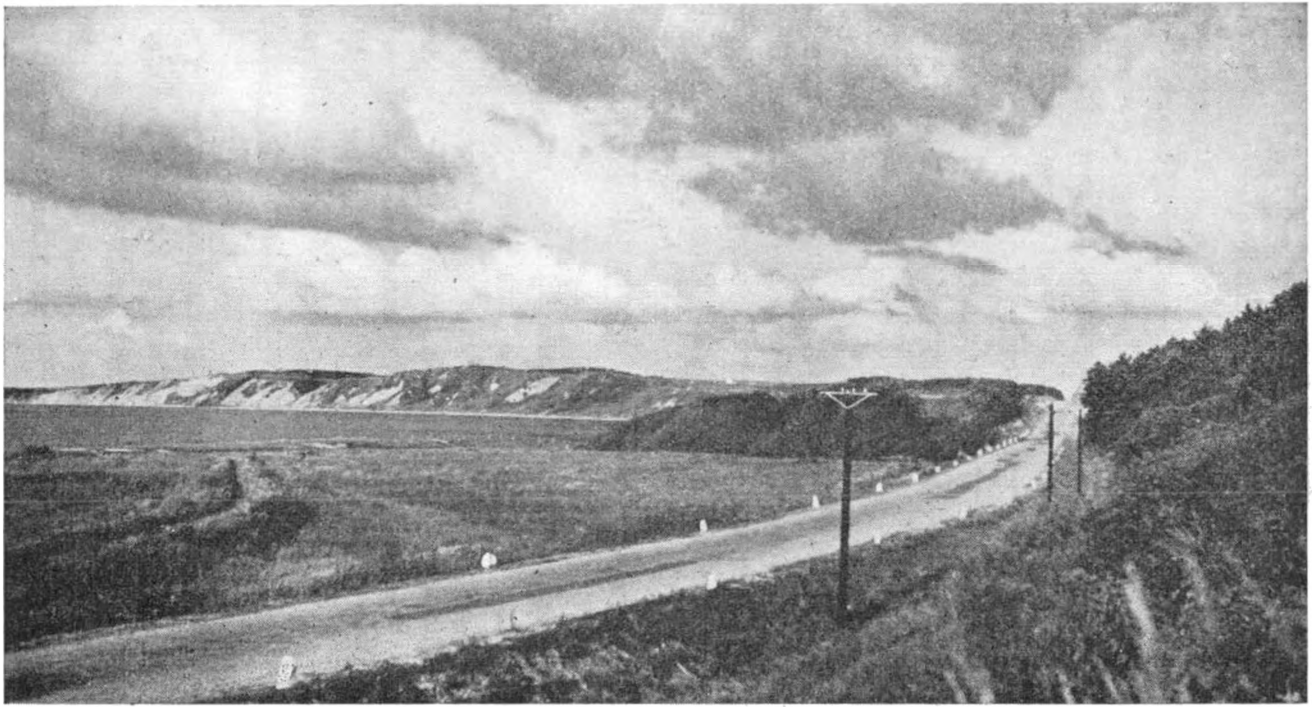

Thagaard Hedes og Toftum Bjerges Skrænter mod Nissum Bredning set fra Aamølle.

dater end de enkelte Jenser, der ved Højtiderne stillede med Dragonhjælm fra Randers eller med Garderkabuds fra København, eller var andre ganske almindelige Menige, gik Glip af at se en Troppestyrke under Kommando, som fra Lemvig skulde passere paa March til Oddesund. Den var naturligvis ventet gennem Byen. Men paa Grund af sine gode Kort satte Styrken af ved Væde, hvorfra Vejen omend i stort Forfald endnu syntes at føre nord paa til Thy. Hvordan de arme Soldater er kommet over Pløjejorden vides ikke, men forhaabentlig har de vist sig som gode Knoldesparkere.

Kun de, der dvæler i det forgangne, snakker om, at her har i tusind Aar, eller i hvert Fald saa længe Veje har eksisteret i Danmark, været en Landevej af afgørende Betydning for en hel Provins. Der har ganske vist ogsaa været Trafik fra Thy over Agger og Thyborøn, men kun naar Havet tillod det, og det var jo ikke altid.

Hvor jeg husker den gamle døde Vej fra min Barndom, naar jeg krydsede den paa Ture til Thagaard Hede, til Revlingers og Blaabærs Plukkesteder. Historier fortaltes den Gang om, hvor usikker den havde været i fordums Dage paa Grund af Røveroverfald af lokale Banditter, der holdt til i Bakkerne. Sikkert er det, at i Toftum Bjerge, som fortsætter Thagaard Hede, findes en Dal, der endnu bærer Navnet Røverstuen. Saa kan man tro, hvad man vil.

Ved Bassidal, et temmeligt ensomt Sted ved Vejen, gaar der et Sidespor i sydvestlig Retning, og der er stadig Hævd paa det af visse Lodsejere. Det gaar op til den flyttede Lemvig Landevej, som for faa Aar siden løb langs Kysten højt paa Skrænterne fra det saakaldte Jeppes Led ned mod Aamølle. Det var et

forrygende Stykke Vej, hvor Telegrafpælene syntes at stolpre afsted paa Kanten af Afgrunden langs med Fjorden, og hvor Blæsten kunde vippe med Dagvognen. Men hvilken Udsigt var der ikke derfra over Toftum Bjerges Kæde af gulgrønne Klinter og ud over Nissum Bredning.

Nu er denne Landevej fra Væde af flyttet mod Syd

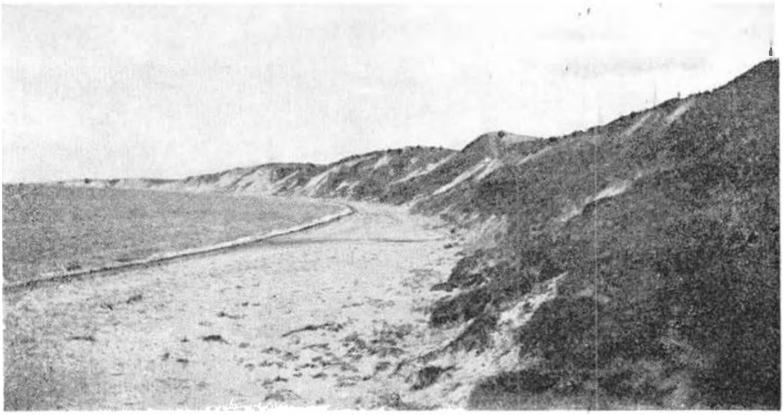

Øverst paa disse Skrænter, se Telegrafpælene, gik den nu flyttede Humlum-Lemvig Landevej.

og løber i lige Linie over Tangsgaards Marker til Aamølle. Den nedlagte Del er allerede groet til med Græs og Ukrudt. Jeg havde ikke troet, at en gammel haard Vej saa hurtigt kunde grønnes, men det kommer naturligvis af det Ler, der i Tidernes Løb er lagt i den.

Denne Del af Lemvigvejen var fra et moderne Vejbygnings Standpunkt nærmest grotesk at skue. Det syntes, som var den med Vilje lagt op over de højeste og vanskeligste Steder i Landskabet, ja, som var den mere anbragt for Udsigtens end for Færdselens Skyld. Min Fætter i Aamølle har dog forklaret mig, at slet saa tosset, som det saa ud til, var det ikke, for ved hans Gaard, hvor Vejen før tilsyneladende

aldeles umotiveret kravlede først op ad en Bakke og saa straks ned igen, løb der i fordums Dage to Aa-løb ud i Fjorden og dannede et sumpet Delta, som Datidens Vejkunstnere kun nødig og kun for store Penge gav sig i Lag med.

Den nordligste Del af den gamle Landevej til Thy eksisterer som sagt ikke mere, men mod Syd gaar den stadig som en vel vedligeholdt Sognevej forbi Huse og Gaarde i Retning af Kjærgaards Mølle, og maaske kan man endnu derfra finde til Holstebro.

Holstebro er oprindelig Hovedbyen for den Del af Hardsyssel, som den her beskrevne Vej gaar igen-nem. Jeg har i min Besiddelse et Brev fra min Mor-far, Rasmus Peter Møller, senere Ejer af Fjederholt i Rind, fra Felten 1850 dateret Isted, sendt til hans Fætter Jacob Møller, Vejbjerggaard, Humlum pr. Hol-stebro. Man fik ikke sin Post hver Dag den Gang.

Desværre fik jeg aldrig spurgt min i 1943 afdøde Fader, Tømrermester Anthon Daell, født i Stokken-dal i Humlum 1853, som efter sin Konfirmation tjente i Thagaard, om hvordan det da stod til med Færdselen paa den gamle Landevej, som den kaldes endnu i vore Dage. Han har kunnet kontrollere den, for han færdedes i Heden og Bakkerne hver Dag den hele, lange Sommer. Det er dog højst troligt, at Bru-gen er hørt op med Anlæggelse af Chausséen Odde-sund-Holstebro omkring Midten af forrige Aarhun-drede.

Men Thagaard Hede og Toftum Bjerge ligger nu som før ved den gamle Vej med gabende stejle Skræn-ter ud mod Nissum Bredning og udgør samlet en Højde med Udsigter saa prægtige, at ingen magter at beskrive dem. Jeg vil antage, at ca. 30 Kvadratmil af Limfjordens Land- og Vandomraade kan overskues

deroppe fra. Thyborøn, store Dele af Thy, Mors og Salling ses her indrammet af Limfjordens Vand. Kysterne er mangfoldige i deres Form, fligede, næssede, høje og lave, og indenfor det nære ligger Venø og ses Oddesund-Odderne, nu forbundet med hinanden ved en Jernbanebro, og tæt ved og langt borte ses det frodigste Landskab med Huse og Gaarde i

Mikkelsvej, en Sidevej til den gamle Landevej Oddesund-Holstebro.

Mangetal og med Kæmpehøje paa næsten hver Mands Jord.

Set fra Sydøst, fra Struer Landevej ligger Bakkerne bag ved Humlum By og syner vældigt mod Solnedgangen. I min Barndom var Skuet endnu skønnere, for ingen Træbevoksning var kommet til, og de fire smaa Kæmpehøje, som da var synlige, tonede deres fine Rundinger op over Bakkelinierne. Saa rent og smukt, som de saa ud mod den synkende Sol, skal jeg aldrig mere faa dem at se. Ak, hvem der kunde staa deroppe ved den gamle Hovedforbindelse mellem to Landsdele og se ud i Verden som det endnu ukendte Eventyr, man mente at have til Gode.

AAMØLLE I GUDUM

Af *Anders Tofting.*

Aamølle er en meget smuk Ejendom, især set paa Baggrund af dens Beliggenhed med de høje gran- og kratbevoksede Skrænter, stærkt faldende ned mod dens lange Mølledam, som kun er adskilt fra Hovedbygningen og Avlsbygningerne ved en smal Færdselsvej. Ja, selv Mølledammen, som maatte graves efter Tragedien i 1839, er i sig selv meget smuk. En enlig Svane forhøjer Idyllen, en Gang var der to, men Ræven tog den ene engang i en snæver Vending, men Ejeren, *Jens Hedegaard*, haaber snart igen at kunne skaffe den en Mage, for til en rigtig Mølledam hører ogsaa et Svanepar. Man kan ikke just sige, at Aamølle mistede noget af sin egenartede Skønhed ved Vejreguleringen for ca. 12 Aar siden, men Vejfarende kan dog lettere drage forbi nu uden at lægge Mærke dertil, end de kunde før.

Aamølles Søgning har været noget omskiftelig. Men da jeg kom hertil i 1918 og frem efter, siger Jens Hedegaard, var der godt med Arbejde; der var endog en Tid i Mellemkrigstiden, at vi var tre Mand for at betjene Kunderne. Det drønede hult i det store Rum med dets gamle Bindingsværkstømmer fra før 1839, naar begge Turbinerne var spændt for, og begge de to store Kværne gik for fuld Kraft, foruden andre mindre Maskiner, og det var ikke faa Tønder Korn og Majs, der i Døgnets Løb fragtedes ad Luftbroen

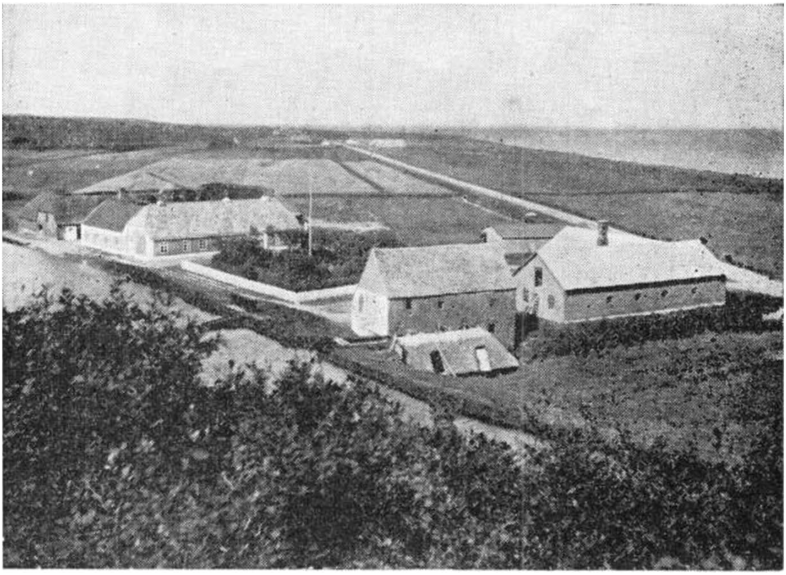

Aamølle ved Remmer Strand.

fra Kornmagasinet i Maltgøreriet og over til Kværnloftet i Mølleriet, og der var en Tid, hvor vi kørte saa at sige med Døgndrift, ja, vi holdt stille som Regel i to Timer for at samle Vand i Dammen. Nu har der været en Aarrække, hvor der kun har været lidt at fortjene som Møller, men maaske tør vi haabe, at det engang igen gaar fremad, ogsaa for dette Erhverv, slutter Jens Hedegaard.

Aamølle er temmelig sikkert bleven anlagt i Munketiden, saa vel som andre af dens Fæller, og hørte til at begynde med ind under Gudum Kloster, ligesom det ogsaa var det samme Vand, som først blev taget i Brug til Klostermølle for saa atter at blive taget i Brug til Mølleridrift gennem et Par mindre Aaløb ved Aamølle, lige før det fik Lov til at slippe ud i Nissum Bredning.

Aamølle blev 1718 solgt ved Auktion til Købmand *Niels Ibsen*, Holstebro, for 289 Rigsdaler og 86 Skilling. Mølleskylden var 4 Td. 4 Skp. 0 Fdk. 2 Album. Ved en Flytning og Ombygning blev denne Afgift senere forøget [1]).

Købmand Niels Ibsen, som ogsaa var Ejer af Tvis Kloster, gik imidlertid fallit, og nu havde Aamølle forskellige Ejere i 30 Aar, og hvem der bliver Ejer efter Købmand Ibsens Fallit vides ikke; der nævnes kun en Jens Sørensen som Forpagter i de 30 Aar, før den atter sælges 1749. Jens Sørensen maa have forstaaet sine Ting saa nogenlunde, for der fortælles, at da han havde drevet Aamølle i nogen Tid for en aarlig Forpagtningsafgift paa 18 Rigsdaler, klagede han sig over, at det var for meget, og fik Afgiften sat ned til 16 Rigsdaler, og saa gik det udmærket, hvad jo kunde tyde paa, at enten har Manden været en Skælm, eller ogsaa var Møllenæringen i Opkomst. Men det kan ogsaa være et Billede paa den Tids Levevilkaar; to Rigsdaler sparet betød meget.

1749 blev Aamølle solgt til en ung Mand, som hed *Niels Pedersen Kaas* fra *Balling Overmølle* ved Skive, for 460 Rigsdaler. Som man ser en ret betydelig Stigning i Løbet af 30 Aar. Han var som vi ser Møllersøn. Men han levede kun otte Aar, og nu ser det ud til, at hans Enke har giftet sig med en *Niels Møller*, som dør 1772 40 Aar gammel. Enken *Maren* bliver Aaret efter gift igen, med *Bengt Hauskov*, som boede i Lemvig og som rimeligvis var Købmand. De driver nu Aamølle dels ved Forpagter og dels ved Bestyrer i nogle Aar, indtil Bengt Hauskov ogsaa dør, for 27.

[1]) Aamølle opgives 1688 at være Ryttergaard. Af saadanne var der 11 i Gudum Sogn. Dens Hartkorn ansattes til 4.4.0.2 for Malingens Vedkommende, for Avlingen 0.2.0.2. *E. J.*

Juni 1795 pantsætter Maren, Enke efter afgangne sal. Bengt Hauskov af Lemvig, Aamølle i Gudum Sogn til *Christian Bisum*, Næsholt, Snejbjerg Sogn, for 700 Rigsdaler, »saaledes som samme til min første sal. Mands Formand Niels Pedersen Kaas ved lovlig Skjøde af 2. Juli 1749 er overdraget«.

Ordlyden af dette Pantsætningsdokument ligner jo noget en Ejendomsoverdragelse, men det er det nok alligevel ikke, for Aar 1800 dør Bengt Hauskovs Enke i Aamølle, saa hun maa jo være flyttet tilbage dertil efter Mandens Død i 1795, for der søges da kgl. Bevilling til som selvskiftende Arvinger at overtage Boet, og der fremkommer to Navne, »Niels Møller Hauskov og Jens Severin Hauskov«. Ansøgningen begrundes med, at det er for at bevare Gaard og Mølleri i Hauskovslægtens Eje. Men det ser ud til, at dette er mislykket, thi i 1801 og 1803 er der foretaget forskellige Pantsætninger, ligesom der ogsaa er mageskiftet Parceller for at forbedre Landbruget, og da der ikke i alle disse Papirer fremkommer noget Hauskovnavn, ligger det nær at antage, at Hauskovslægten har maattet vige Pladsen for mere kapitalstærke Kræfter. At der senere efter mange Aars Forløb atter fremkommer et Hauskovnavn, er et Kapitel, som vi senere skal komme tibage til.

Den 26. Juni 1801 sælges Aamølle ved offentlig Auktion for 4050 Rigsdaler til *Erik Nielsen*, Houmark paa Thyholm. 1803 er dens Pris 6200 Rigsdaler.

1811 fremkommer atter et nyt Navn, nemlig *Poul Stokholm* til Sindbjerggaard paa Mors, som saa sælger den igen til en Kaptajn *Christian Henrik von Brochdorff* fra Viborg for 15500 Rigsdaler til Overtagelse 1. Maj 1812. Og som Kautionist staar anført en Oberst *Schukardt*, Viborg. Det synes, som det er

Militærpersoner med tyske Navne, der nu er bleven interesseret i Aamølle. Købesummen er jo stadig stærkt stigende fra 1801, da den blev solgt for 4050 Rigsdaler. Møllekarlen fik 56 Rigsdaler og 3 Skilling plus 6 Dages Frihed til at arbejde for sig selv eller andre efter eget Forgodtbefindende som halvaarlig Løn foruden en Del Naturalier.

Om Møllen har været lige saa god at leve paa som at handle med, er vist meget tvivlsomt; der var en ret følelig Mangel ved Vandtilførslen, og det er i denne Periode, at en nævenyttig Person ved et lyssky Foretagende søger at afhjælpe denne Mangel for at forbedre Vilkaarene i Aamølle.

Oprindelig skulde Aamølle nøjes med det Vand, Sandaaen kunde tilføre den. At den ogsaa havde lidt Nytte af et andet Vandløb, kommer ikke denne Historie ved. Og da Terrænforholdene ikke kunde tillade andet end Undertræk, skulde den jo ogsaa have stor og stadig Tilførsel. Og det var som sagt Sandaa, der var dens Hovedkilde. Men omtrent parallelt med Sandaa løb et andet Vandløb, *Foldaa*, som ogsaa havde sit egentlige Udspring fra de samme Sumpe, som leverede Vandet til Klostermølle, og som saa igen — som alt bemærket — skulde drive Aamølle, og det er denne Foldaas Vand, som paa et dertil egnet Sted snildelig var ledet over i Sandaaen til Gavn og Glæde for Aamølle og dens fremtidige Ejere. Da saa endelig efter mange Aars Forløb Lodsejerne klagede over den opstaaede Surhed i deres Marker, var der ingen, der med Bestemthed kunde paavise, hvordan det en Gang havde været, og hvordan det atter skulde være, og saaledes fik Møllen Lov at beholde hele Vandtilførslen, hvad den sikkert ogsaa har haft stærk Brug for, og som den har Nytte af den Dag i Dag, og fra 1812

er det, som om den ikke længere skifter saa hyppigt Ejere.

Stavnsbaandets Løsning og hele Bondefrigørelsen var jo stærkt medvirkende til, at Næringslivet blomstrede frem igen, og Aamølle blev nu i Brochdorffslægtens Eje til 1878. 28. April 1830 bliver den tilskødet en Christian Christoffer Nicolaus Magnus von Brochdorff (Søn af Kaptajnen). 9. Juni 1869 tilskødes den Peder Chr. Vilhelm Brochdorff. — Man lægger Mærke til, at nu er det tyske von faldet bort i Navnet til Tegn paa, at Slægten er ved at blive nationaliseret. Fra 1874 og til 1878 er den tilskødet en Hans Brochdorff, som sælger den til *Jens Jensen Hauskov*, men derom senere. De to sidstnævnte er sikkert Brødre, da den Brochdorff, som ejede Aamølle hin mindeværdige Nat 1839, havde to Sønner paa to og fire Aar.

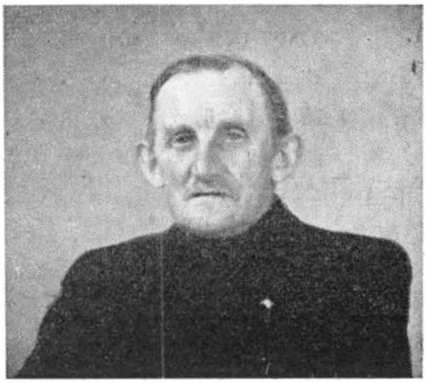

Anders Lotting, som nu er 77 Aar gammel.

En mørk, sludfuld og stormende Nat mellem 2. og 3. Januar 1839 var Møllerkonen gaaet til Ro med sine Børn, to Drenge paa 2 og 4 Aar. Ja, ogsaa Møllerkarlen sov; Manden, Nikolaus von Brochdorff, var udrejst, han havde paa det Tidspunkt en Del offentlige Hverv saasom Amtsraad o. lign. Ud paa Aftenen følte man jo nok, at det var og havde været ondt Vejr i nogen Tid. Men paa nogen særlig Fare ud over den sædvanlige Opstæmning af Nissum Bredning, naar Vesterhavet ved en Storm af Nordvest tyllede Vand ind i Limfjorden over den ret lave Sand-

barre, som nu igen forbandt de to Tanger Agger og Thyborøn saa nogenlunde landfast efter Stormfloden i 1825, tænkte man ikke. Men ud paa Natten vaagnede Fru Brochdorff ved, at noget bankede saa underlig paa Alkovens Sengefjæl, og opdagede da, at det var hendes Træsko, som sejlede i Vand i Stuen. Hun kom hurtigt paa Benene og stod da i Vand til Knæene og opdagede snart, at det var stadig stigende. Hun var snart klar over, at det betød en Katastrofe, og nu maatte reddes hvad reddes kunde, men først af alt maatte Børnene og hun selv reddes. Lidt Syd for Beboelsen var en lille Forhøjning i Terrænet, ikke mange Alen i Omkreds, det eneste Sted i vid Omkreds, som ikke var overflydt af Vandmasserne — Stedet markeres endnu ved en smuk lille Stendysse i Haven — og der stod saa den stakkels Kone en storm- og sludfuld Vinternat med et Barn paa hver Arm, indtil Karlen fik fat i en Hest for paa Ryggen af denne at bane sig Vej gennem Vandmasserne til den nærmeste Gaard efter Hjælp. Det kunde jo godt tage nogen Tid, men paa Tangsgaard, som var den nærmeste, fik man hurtigst muligt en Vogn gjort klar og de tre nødstedte Mennesker bragt i Husly. Om der gik ret meget tabt af Besætning og Bohave, vides ikke, men da efter tre Døgns Forløb Vandet begyndte at synke igen, og Ødelæggelsen kunde overses, var Bygningernes Skæbne beseglet. Kun Kværnhuset havde modstaaet Vandmassernes Tryk, dets Tømmerværk og Bygningskonstruktion var saa solid og svær, at det havde holdt, ja, det lod sig endog flytte til den ny Plads, som Møllen blev bygget op paa, og med Undtagelse af, hvad ligefrem slides op, staar det der endnu den Dag i Dag og er lige godt og solidt som den Gang for over hundrede Aar siden.

Hvor ødelæggende Stormfloden havde indvirket paa Aamølles Bygninger, fremgaar ikke ganske klart af Beretningerne derom; om de var bleven helt ubrugelig og styrtet sammen, vides ikke, men det er højst sandsynligt, thi efter min Mors Fortælling om Katastrofens Indvirkning paa Harboøre Sogn, hvor hun var født og var 14 Aar gammel den Gang, var Ødelæggelserne store, navnlig fordi det varede tre Døgn, førend Vandet begyndte at synke igen, og da den lavtliggende Remmerstrand synes at have været særlig udsat denne Gang, skønt paa Harboøre blev det kaldt »æ bette Havgaang« i Modsætning til 1825, som de kaldte »æ stuer Havgaang«, saa da Foraaret kom, besluttede Møller Brochdorff sig til at flytte hele Aamølle til en mere sikker men tillige ogsaa til en mere bekvem Plads ca. 700 Alen længere Vest paa, hvor han saa ogsaa kunde opnaa at faa Overfaldstræk, og det har sikkert betydet en stor Vinding, da det jo var meget mere stabilt som Drivkraft, men det kom ogsaa til at koste ham et aarligt Tillæg paa ½ Td. Mølleskyld, som vi nu skal høre nærmere omtalt.

Nu skulde man jo synes, at en Flytning og Ombygning af Bedriften maatte være Ejerens private Sag, men det var ingenlunde Tilfældet, og det til Trods for, at Flytningen blot bestod i at skifte Plads paa egen Grund. Et gammelt Ord siger jo, at enhver er Tyv i sin Næring, saaledes ogsaa her, idet Ejeren af Gudum Klostermølle nedlagde Protest mod nævnte Flytning med Paastand om, at det vilde skade ham i hans Erhverv som Møller, saa vilde Brochdorff flytte Aamølle 1200 Alen vest for dens hidtidige Plads, skulde den overtage 1 Td. Mølleskyld fra Klostermøllen, men vilde han nøjes med de omtalte 700 Alens Flytning, skulde han slippe med ½ Td. Mølleskyld. — Mølle-

skyld er vel noget nær det samme for Møllenæringen som Hartkorn for Landbruget. Brochdorff turde ikke belaste sit Erhverv med saa stor en Forøgelse af den aarlige Afgift, som en hel Td. Mølleskyld vilde være, og nøjedes derfor med at flytte til den Plads, hvor Gaarden og Mølleriet endnu ligger. Mølleskylden bortfaldt først i 1904. Det kan saaledes siges at have været en kostbar Foranstaltning paa mere end een Maade at flytte sin Næring og Bedrift til en mere sikker Plads, bort fra den sig — omend langsomt — nærmende Nissum Bredning, men dog alligevel kun paa egen Grund.

Aamølle er den første Gaard, man passerer, naar man kommer lidt forbi Toftum Bjerge. Paa dets anselige Hovedbygning ser man Aarstallet 1839 udført i Smedejern til Bevis paa, at det var her, Mølleejer Christian Christoffer Nicolaus Magnus von Brochdorff byggede sit Hjem op igen efter den store Stormflod.

Naar man ser, hvor anselig denne Bygning endnu hævder sig, er det næsten med Undren, man forestiller sig, hvor meget mere anselig den da i 1839 maatte virke paa sine Omgivelser og paa Egnen i det hele taget med dens fremspringende Hjørnepiller og takkede Gesimser og tilhørende Sidefløj.

Kværnhuset er det samme endnu med dets Inventar og Bindingsværksmure og hele den gamle Stil over sig, som da det blev flyttet hertil i 1839, lige med Undtagelse af, hvad Afslid og Tidens Tand efterhaanden har krævet fornyet. Maltgøreriet med tilhørende Kornmagasin er af nyere Dato, opført efter en Brand, men dog beliggende paa samme Plads som i 1839.

Endnu er der en Seværdighed at omtale, og det er

Haven. Den er jo beliggende i Nærheden af, hvor den gamle Mølle laa, og det er i den nyere Del deraf, man paaviser Stedet, hvor Møllekonen stod med sine to Smaabørn hin Vinternat og saa sit Hjem blive en Ruin.

I den ældre Del af Haven staar fire Kastanietræer, og Quist Hansen, som nu er 82 Aar, vil bestemt hævde, at de er plantet af Niels Pedersen Kaas, som kom fra Salling, og at det maa være ham, som har anlagt Haven, og Kastanierne skulde saaledes være plantet i Tiden mellem 1748 og 1756. Den ene af dem ser meget yngre ud end de tre andre, saa maaske er en af dem gaaet tabt i Stormfloden og saa senere bleven efterplantet. De to strænge Frostvintre havde nær taget Livet af dem, men før den Tid var de en Seværdighed her paa disse Egne, naar de i Foraaret og Forsommeren stod i deres fulde Pragt. De har overlevet baade Storm og Kulde og synes at live op igen. To Hundrede Aar skulde saaledes snart være gaaet, siden Niels Pedersen Kaas plantede dem.

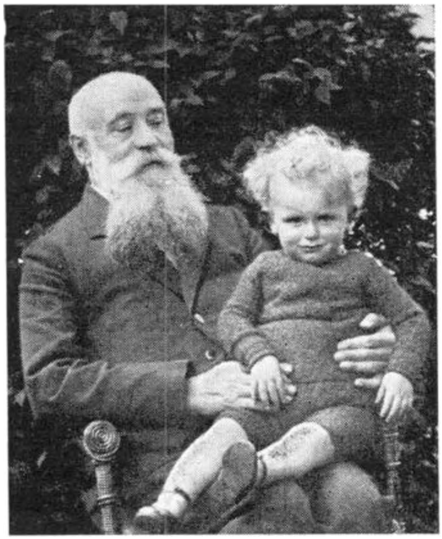

Mads Quist Hansen med Barnebarn.

Men det er ikke alene inde i Haven, der findes et gammelt Minde om en svunden Tid. Ogsaa udenfor dens Diger i det lidt kuperede Terræn, som af Jens Hedegaard nu er forvandlet til frugtbar Overrislingseng, finder vi endnu — om vi da ser rigtig godt efter

— en Stump af en Mursten eller en anden lille Ting som Bevis paa, at det var her, Aamølles Bygninger laa, og hvor de blev til en Ruindynge i 1839.

Men et andet mere synligt Minde findes ogsaa her, det er en stor Sten med en svær Jernkrampe fastgjort i et Hul ved Hjælp af smeltet Bly. Selve Stenen er saa stor, saa der skal mange Mandskræfter og ogsaa Hestekræfter til for at flytte den, saa den faar nok Lov at blive liggende. Men det var altsaa her ved Krampen i denne Sten, at Kunderne bandt deres Heste, indtil de var færdige. Og var det Manden selv, skulde han velsagtens indenfor i Møllestuen og have en Ølhøvl, den Tids Form for en Bajer, og bestaar af ca. 1/2 Pot hjemmebrygget Øl tilsat 1/2 Pægl Brændevin eller mere, alt efter Kundens eget Ønske og Smag.

1878 forsvinder Brochdorffnavnet altsaa af Aamølles Historie, og Hauskovnavnet kommer frem igen, men nogen Slægtskabsforbindelse med den Bengt Hauskov, som døde 1795, og hvis Enke døde paa Aamølle Aar 1800, har jeg ikke fundet.

Hauskov er en større Gaard i Gudum Sogn beliggende midtvejs mellem Aamølle og Klostermølle. Her boede i den omhandlede Tid en Mand ved Navn Jens Villesen Hauskov, født 1750, og hos ham fødes en Søn 1803 (?), som fik Navnet Jens Hauskov Jensen. Denne Søn blev senere Ejer af Klostermølle og var gift to Gange. I første Ægteskab var der ingen Børn, men anden Gang bliver han gift med en »Karen« fra Touborg i Nr. Nissum. I dette Ægteskab bliver der født to Sønner, den ene den landskendte Chr. Touborg Jensen, Ejer af Klostermølle, og den anden Jens

Hauskov Jensen, som blev Ejer af Aamølle 1878.

Jens Hauskov Jensen var ikke Ejer af Aamølle ret mange Aar, han døde allerede 1883 eller maaske 1885. Men hans Enke, Karen Hauskov, drev selv Gaard og Mølleriet i nogle Aar, til hun i 1894 solgte det hele til *Mads Quist Hansen*, som paa den Tid var Mejeribestyrer i Stoholm i Feldingbjerg Sogn i Fjends Herred.

Karen Hauskov havde en Søn, Jens Hauskov — — Jensennavnet er slettet ved kgl. Bevilling — som overtog Gaarden Bjerg i Nr. Nissum efter en Onkel. Sine sidste Dage henlevede hun i et Hjem, som hun byggede sig i Nissumby.

Mads Quist Hansen var Broder til Folketingsmand og Redaktør af Skive Folkeblad Carl Hansen og Magister Chr. Hansen, Viborg. 1918 afstod han Virksomheden til en Datter og Svigersøn, Jens Hedegaard fra Bredal, en mindre Gaard faa km syd for Aamølle, og Quist Hansen byggede sig en smuk Villa »Aahvile« paa den anden Side af Vejen, og her tog han saa fat paa at forvandle et Par tørre Sandbanker til Plantage, og det er lykkedes overmaade godt for ham, thi nu er Villa »Aahvile« omgivet af en kraftig Granskov. Hans Hustru levede kun kort Tid i deres nye Hjem, og Quist Hansen er selv 82 Aar gammel og færdes nu kun inden Døre. Men han er en Mand med stor Viden og god Hukommelse. Krige, Kriser og Naturkatastrofer synes at have foraarsaget, at Aamølle hyppigt maatte skifte Ejer. Maaske vil det lykkes Jens Hedegaard at bevare den fremefter i Slægtens Eje. Ja, lad os haabe det. Man skal lede længe efter saa smuk og ejendommelig en Ejendom.

MIKKEL HINDHEDE

Den berømte Læge Mikkel Hindhede er en af Hardsyssels gæveste Sønner. 1945 udsendte han en ca. 100 Sider stor Levnedsbeskrivelse, og snart efter døde han. (Gyldendal 1945).

Om Afslutningen paa denne djærve Stridsmands Liv har hans Datter, Fru *Karen Arnbak*, efter min Anmodning sendt mig følgende til Benyttelse i Aarbogen:

Som De maaske ved, »gik Far af« med Pension, da han var 70 i 1932. Laboratoriet blev ophævet, Forsøgene ophørte. Far blev dog ved at udsende sine Beretninger (50 ialt) Aar efter Aar. Den sidste udkom kort før hans Død. Desuden var han stadig optaget af Korrespondance med alle mulige Mennesker om Ernæring og af at skrive Artikler til forskellige Blade. Tiden faldt ham ikke desto mindre ofte lang. Mor døde i 1934, hvilket selvfølgelig var ham en stor Sorg. Med Undtagelse af min ældste Bror Jens, som bor i Singapore, er vi andre tre bosiddende i og i Nærheden af København.

Far besøgte os jævnligt og altid paa Cykle Sommer og Vinter. Først for ca. 1 Aar siden, efter at han Gang paa Gang var væltet (vist nok p. G. a. smaa Hjerneblødninger), holdt han op med at cykle. Men det var et stort Savn for ham. Ligesaa holdt han den sidste Sommer op med at passe sin Have (i Vanløse) og overlod dette til sin trofaste Ven Frederik Madsen. Hans store og saa at sige eneste Interesse var at

lære Menneskene at leve sundt. Især laa hans Børn og Børnebørns Sundhed ham selvfølgelig stærkt paa Sinde.

Rent materielt blev han passet godt af sin Husholderske Stinne. Hun var tro som Guld, holdt Hjemmet fint, og – hvad han jo værdsatte meget – lavede Maden lige som han nu holdt af den.

Ca. 1. Oktober snublede han i Stuen og kom til Skade med Hoften. Han vilde ikke høre Tale om, at det var noget at tilkalde Læge for. »Jeg er blot blevet lidt øm og skal ligge et Par Dage«. Hans gode Ven, Dr. Kjer-Petersen, kom dog og tilsaa ham, og i Forening forsøgte vi at overtale ham til at komme paa Hospitalet. Det vilde han slet ikke høre Tale om. Først da der var gaaet 3 Uger, fik vi ham ud paa Diakonisse-Stiftelsen. Han var glad for Søstrene derude og fremhævede altid, hvor søde de var imod ham. Men han kedede sig grænseløst. De gjorde sig saamænd de største Anstrengelser for at lave særlig Mad til ham. »Men det kan slet ikke sammenlignes med Stinnes Mad — jeg længes efter og savner Stinnes Mad meget«. Mine Søskende og jeg besøgte ham meget ofte, og det var han selvfølgelig glad for, men han var den sidste Tid meget deprimeret. Han var lidt oppe hver Dag, men det gjorde meget ondt, han indsaa selv, at han aldrig vilde komme i Gang igen. Jeg tror derfor godt, jeg kan sige, at Skæbnen var ham naadig, da han igen fik en Hjerneblødning, saa han blev bevidstløs og sov hen uden at komme til Bevidsthed. Vi blev kaldt ud Søndag Morgen den 16. December og sad derude hele Dagen. Paa Hospitalet sagde de, at man ikke kunde sige, om det vilde vare 2 eller flere Dage, men kun, at han sikkert ikke vilde vaagne mere. Den 17. var vi der det meste af Dagen. Det var min 50 Aars Fødselsdag (jeg er den yngste af

Børnene); da mine Børn var rejst herover fra Jylland i den Anledning, var vi sammen om Aftenen. Vi brød dog tidligt op og tog ud paa Hospitalet, men da var han lige død et Kvarter før uden at være kommet til Bevidsthed. Han blev begravet fra Kapellet paa Solbjerg Kirkegaard i Stilhed. Kun Børn, Børnebørn og

Mikkel Hindhede.

de nærmeste Venner var til Stede. Kisten blev baaret ud af Børn, Børnebørn og Frederik Madsen.

Om Lørdagen den 15. December havde han om Formiddagen Besøg af Dr. Kjer-Petersen og om Aftenen af Frederik Madsen. Madsen blev saaledes den sidste, der har talt med ham.

— — —

Hindhedes vigtigste Data er følgende: Født i Lem Sogn 13. Februar 1862. Student 1881, cand. med. 1888, Læge i Skern 1888, Herning 1890 og ved Amtssygehuset i Skanderborg 1891—1909. Eksperimenterede

efter 1895 med Ernæringsundersøgelser, foretog Studierejser 1909—10, oprettede 1910 for Statens Regning et Kontor og Laboratorium for Ernæringsundersøgelser (nedlagt 1932). Hans Forfatterskab er udelukkende af faglig Art. Han var Medlem af 2. Ædruelighedskommission, af Udvalget af 4. April 1907 og af Husholdningsudvalget af 1917. Ærespræsident af Food Education Society, London 1935. Hans Børn med sin Hustru *Marie Lambæk* er: *Jens*, *Kristian*, *Anna* og *Karen*. Yderligere kunde den gamle Læge glæde sig ved mange (vist 11) Børnebørn.

Hindhede indleder sin Levnedsbog med en Oversigt over

Hindhede-Familien.

Hans Tipoldefar *Mikkel Gravesen Andbæk* var født 1730 og havde med Hustruen *Bodil Nielsdatter* 10 Børn, hvoraf Nr. 7, *Jørgen Mikkelsen*, født 1769, blev gift med *Ane Nielsdatter*, en Datter af Niels Andersen Hindhede, med hvem han fik Gaarden og Tilnavnet Hindhede. Dette Par havde 3 Børn, hvoriblandt *Mikkel Jørgensen Hindhede*, født 1799 og død 1848. Han blev gift med *Ane Jensdatter* fra Hanning Kirkegaard. De havde 4 Børn:

1) *Jørgen Mikkelsen Hindhede*, født 1828 og gift 1853 med *Ane Else* fra *Nybjerg*, som han derved blev Ejer af.

2) *Ane Mikkelsdatter Hindhede*, født 1830 og 1852 gift med *Mads Jensen* fra Hanning. De havde 6 Børn, deriblandt den bekendte Pastor *Niels Boling Hindhede*.

3) *Maren Mikkelsen Hindhede*, født 1832 og 1855 gift med *Frants Christian Nielsen*, Østerlem.

4) *Jens Mikkelsen Hindhede*, født 21. Juli 1835, død 27. Februar 1919, gift 1861 med *Else Marie Oline*

Christense Fjord, Datter af Degn og Gaardmand Jesper Fjord og Maren Jørgensdatter. Hun var Søster til Docent Fjord og blev Mor til Mikkel Hindhede. Efter hendes Død giftede Jens Mikkelsen Hindhede sig med *Dina Jacobsen*, født i Brejning og død 1937 97 Aar gammel.

Børn af andet Ægteskab:

1) *Jacob Hindhede*, født 18. December 1868.

2) *Else Marie Oline Christence Hindhede*, født 24. April 1871, død 1943, gift med *Mads Lambæk*, der 1918—24 var Medlem af Folketinget.

3) *Ane Hindhede*, født 6. Marts 1876, gift med *Jens Bukholt*, Gaardejer i Nybjerg, Lem Sogn.

Bedsteforældrene var meget religiøse og afholdende fra Tobak og Brændevin. Faderen, den bedste Mand, Mikkel Hindhede har kendt, fulgte i samme Spor. Ved Gilderne gik det ellers lystigt til med Kaffepuncher, Dans og Kortspil. Oline (Line) var kun 17 Aar, da hun blev gift med Jens, og Aaret efter døde hun efter at have bragt den lille Mikkel til Verden. Hun var en inderlig from Sjæl, der paa Dødslejet laa i stadig Bøn for sin lille Dreng. Da det lakkede mod Enden, sagde hun: »Godnat min lille Søn, dig skal Bedstemor nok passe«. Og saa tog »Allemor«, der var meget paavirket af Herrnhuterne, den lille Mikkel til sig. De sov sammen i Alkoven og bad, før de sov ind, Fadervor efterfulgt af et lille Vers.

Moralen var streng. Et temmelig betydningsløst Æbletyveri straffedes med en Endefuld foruden en Moralprædiken og Bebudelsen af strenge Helvedsstraffe. Pengetyveri var i de Tider utænkelig i Lem Sogn. »Lev nøjsomt! Drik ikke Spiritus! Ryg ikke Tobak! Gaa ikke i Kaution!« sagde Jens Hindhede til sine Børn. Selv blev han en holden Mand, der gerne uden

nogen Art af Sikkerhed vilde udlaane Folk Penge. Selv dengang Priserne i Firserne var lave, kunde Jens Hindhede sætte et Par Tusind Kr. aarlig i Sparekassen. Det er ikke Tiderne, men Folk, der er daarlige, sagde Jens. Det gælder blot om at stile sine Indtægter efter de ny Tider og sine Udgifter efter de gamle.

Jens Hindhede blev indfanget af »Bornholmerne«, der fik Indpas o. 1870 og holdt meget lange Møder, hvor Udmalingen af Djævelens Forførelseskunster og Helvedeskvalerne, der hensatte Tilhørerne i Graad og Tænders Gnidsel, spillede en mægtig Rolle. Tanken om disse Møder fyldte Mikkel Hindhede med Gysen, men hans Beundring og Hengivenhed for Faderen led dog intet Skaar af den Grund, tværtimod. Han beundrede Faderen saavel for hans Gudsfrygt som for hans Nøjsomhed. Og han beundrede Hjemmet for dets to Gange 8 Timers Arbejdsdag og dets Surgrød, Rugbrød i tykke Skiver, Vælling, Sødsuppe, Grønkaalsuppe, Kartofler og Klipfisk og anden sund Bondekost, og han udbryder: Stakkels Københavnere, der har forladt denne gamle, billige og sunde Kost. — Da han blev Student, vilde man have ham med »ud at se paa Byen«, det betød »Pigebørn — Bordel«. Men Fristelsen til den Slags undgik man, naar man holdt sig ædru og levede paa vestjysk. Mikkel hengav sig til Friluftsliv, besteg som en af Danmarks første en Væltepeter og kørte paa den fra København til Lem for at forlove sig med *Marie Lambæk*. Som Læge stødte Hindhede snart paa Modstand. Apotekeren i Skanderborg hadede ham, fordi han ordinerede for lidt Medicin. I Selskabslivet gjorde han ingen Lykke, da han afskyede det medfølgende Æderi og Drikkeri. Sygehuset i Skanderborg drev han for en meget billig Pris, men med et godt Resultat. Al-

ligevel blev han anmodet om at søge Afsked. Hvorfor? Jo, Sygehuset skulde drives op! »Er det Dødeligheden, der skal drives op?« spurgte Hindhede. Intet Svar. »Hindhedes Resultater var imidlertid gode, ofte endda ualmindelig gode!« erklærede hans 7 Kolleger, der havde forsynet ham med Patienter. Hindhede glædede sig meget over denne Hjælp fra sine Kolleger. I hvor høj Grad han iøvrigt anerkendes af Lægevidenskaben skal ikke undersøges her. Den er jo iøvrigt lige saa lidt som nogen anden Videnskab stillestaaende. Hindhede var en utrættelig og uforfærdet Stridsmand, der gennem mere end en Menneskealder sagde alle madglade Danskere Ubehageligheder. Han talte med stor Autoritet; thi foruden at han til Embedseksamen havde »Laudabilis præ ceteris«, den største medicinske Eksamen, der var givet siden 1847, var han en Personlighed, hvis Redelighed og Ubestikkelighed ingen kunde betvivle. Han talte derfor med Myndighed og stor Autoritet. Han var i Sandhed en *Idealist.* *E. J.*

MEDDELELSER TIL MEDLEMMERNE

Den 10. Marts 1946 afholdtes ordinær Generalforsamling paa *Skern Højskolehjem*. Formandens Beretning saavel som Regnskaberne for 1944 og 1945 godkendtes.

Som Medlemmer af Styrelsen genvalgtes *K. K. Jensen*, Vem, *E. Jespersen*, Vinding, og *Kr. Raunkjær*, Lyhne. Valget gælder to Aar.

Endvidere genvalgtes Redaktør *Erlang*, Ringkøbing, *H. P. Hansen*, Herning, og Amtmand *A. Karberg*. Valget gælder tre Aar.

Som Revisor genvalgtes Købmand *A. Kr. Kjeldahl* og Lærer *Leth-Danielsen*.

Efter Generalforsamlingen konstituerede Styrelsen sig som hidtil.

Det offentlige Møde var besøgt af ca. 100 interesserede Tilhørere. Dr. phil. *Roar Skovmand*, Askov, talte fængslende om Danevirke og Hedeby. Foredraget var ledsaget af udmærkede Lysbilleder. Museumsforstander *H. P. Hansen* foreviste derefter en smuk Serie Films, der sammen med det udmærkede ledsagende Foredrag gav Mødedeltagerne et godt Indtryk i primitiv Husflid.

Søndag den 30. Juni holdtes Sommermøde i *Hjerm gl. Kirke* og paa *Ausumgaard* med ca. 100 Deltagere. I Kirken holdt Førstelærer *Søndergaard Jacobsen* et meget fint og smukt Foredrag om Kirkens Historie. Paa Ausumgaard gav Lærer *E. Jespersen* et Rids af Gaardens Historie, hvorefter Historikeren Lærer *Karl Rasmussen* fra Askov holdt et aandfuldt Foredrag over Emnet »Rige, Folk og Sprog«.

Familien *Lundgaard* beværtede samtlige Mødedeltagere ude i den smukke Have med Is og Jordbær. Møderne lededes af Formanden.

Aarsmødet med ordinær Generalforsamling fastsættes fremtidig til sidste Søndag i Februar og *Sommermødet* til sidste Søndag i Juni.

Aarsmødet for 1947 afholdes paa Højskolehjemmet i Holstebro Kl. ca. 14. Sommermødet afholdes paa *Nr. Vosborg*, men herom nærmere i de lokale Blade.

Aarsskrifter, som vi modtager i Bytte fra andre historiske Samfund, sendes til *Centralbiblioteket i Holstebro*.

Nogle Boganmeldelser maa vente til næste Aarbog.

Skriftlige Henvendelser i øvrigt bedes sendt til Sekretæren *E. Jespersen, Sørvad*. E. J.

STEDNAVNE-, PERSON- OG SAGLISTE

Aamølle, 124
Aagaard Hede, 119
Alabasttavler i Danmark, 20
Almueskole, 71
Antemensale, 37 f.
Beckett, Francis, Dr. phil., 20
Bisum, Christian, 127
Bjerregaard Skole, 102
Borbjerg, 5 f.
Brochdorff, 127 f.
Bure Sogn, 67
Christensen, I. C., 89
Christian d. Ottende, 60
Daell, Anthon, 122
Damgaard, A. K., Præst i Borbjerg, 19
Damgaard, J. P., Lergrav, 14
Ellekilde, Hans, Arkivar, 46
Fastelavnsfest, 110
Felding, Svend, 7 f.
Georg, Sct., 6 f.
Gyldne Altre, 42
Hansen, Mads Quist, 133
Hauskov, Bengt, 126
Hauskov, Gaard og Slægt, 134 f.
Hebro, Hee, 52
Hedegaard, Jens, Ejer af Aamølle, 124
Hielmcrone, Christen von, 8
Hindhede og Slægt, 136 f.
Hoven Højskole, 77 ff.
Højtidsoffer, 106 f.
Ibsen, Niels, Købmand i Holstebro, 126
Iversen, Jens, Lærer i Houvig, 104 f.
Jeppesen, J., Forstander, 84
Jørgen, Sct., 6 f., 24 f.
Kaas, Niels Pedersen, 126
Klinting, Torben, 74
Knudsen, Poul, Præst i Borbjerg, 41
Krarup, J. B., Præst i Vejrum, 18
Kristensen, K., Forstander, 77 f.
Kro, 51 f.
Landting, 15
Løffler, Professor, 20
Madsen, P., Lærer i Lyngvig, 106
Møller, C. F. E., Præst i Borbjerg, 19
Naur Sogn, 68
Nielsen, Hr. Christen, Præst i Naur, 65
No Sogn, 50
Nødskov, P. M., 59
Nørlund, Poul, Dr. phil, 42
Pedersen, Jørgen, Lærer i Haurvig, 105
Pedersen, P., Lærer, 109
Rambusch, Præst i Sønder Omme, 78
Rindum, 47
Sal Kirke, 38
Schmidth, M. N., Præst i Borbjerg, 19
Schukardt, 127
Sejdelin, Præst paa Holmsland, 106
Skolegang paa Holmslands Klit, 99 ff.
Skov, Provst i Hjerm, 19
Skove forsvinder, 48 f.
Skærum Bro, 64 f.
Staby Vinterlærer-Seminarium, 83
Stokholm, Poul, 127
Stormflod 1839, 129 f.
Termansen, Niels, Konservator, 45
Thagaard i Humlum, 118
Tim, Timgaard, 55 f.
Tofting, Anders, 129
Toftum Bjerge, 119
Trediveaarskrigen, 69
Ulfborg, 58
Ulkjær Kro, 61
Vem, 66 f.
Volbjerg, 50
Vosborg, 63
Westergaard, Ole, Degn i Borbjerg, 9, 14 f.